

**Terénní šetření
o sociálním a ekonomickém postavení
osob samostatně výdělečně činných
v ČR 2006**

analýza výsledků

Ivo Baštýř
Miloš Brachtl
Jan Vlach

VÚPSV, v.v.i. Praha
2007

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Praha 2, Palackého náměstí 4

| Vyšlo v roce 2007, 1. vydání, počet stran 93

Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)

doc. Ing. Antonín Slaný, CSc. (Masarykova univerzita, Brno)

Ing. Martin Fassmann (ČMKOS)

| ISBN 978-80-87007-85-3

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Terénní šetření, jehož hodnocení se předkládá v této studii, je prvním komplexnějším průzkumem postojů osob samostatně výdělečně činných k jejich sociálnímu a ekonomickému postavení. Šetření prohlubuje a doplňuje analýzy opírající se o informace ze statistických zjišťování a administrativních zdrojů. Stanoviska více než 1 100 respondentů ke zhruba padesáti otázkám, které charakterizují jak objektivní demografická, sociální a ekonomická kritéria, tak subjektivní hodnotící soudy, představují rozsáhlou sondu do sebehodnocení OSVČ - drobných podnikatelů. Analýza šetření se v šesti kapitolách orientuje na jeho hlavní okruhy: motivaci OSVČ k podnikání, postoje k jeho perspektivě, ekonomické a pracovní podmínky drobných podnikatelů, jejich názory na potřebu vzdělávání a na hodnocení životní situace domácností OSVČ. Analýza ukazuje postoje respondentů k vybraným problémům. Stanoviska se liší v hlavních segmentech podnikatelů (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání) a mezi respondenty s podnikáním jako hlavním nebo vedlejším zdrojem příjmů, popř. podle dalších třídících hledisek.

Klíčová slova: Sebezaměstnaný, soukromý zemědělec, živnostník, svobodné povolání, motivace k podnikání, ekonomické, pracovní, životní podmínky, vzdělávání

Abstract

Field survey and its evaluation represent one of the first more complex surveys focusing on attitudes of self-employeds towards their economical and social position. The survey completes and elaborates other analysis which draws on statistical findings and administrative resources. Over 1100 respondents and their attitudes to fifty raised questions (which involved objective demographic data, social and economical criteria as well as subjective, evaluative judgments) represent an extensive insight into self evaluation of self employed workers – small entrepreneurs. The Analysis of the survey focuses on main field of study organized into six chapters: motivation of self-employed to enterprise, attitudes to its perspectives, economical and working condition of small entrepreneurs, their opinion on education and their evaluation of life situation of self employed workers. The analysis describes attitudes of participants to certain/chosen issues. Main standpoints differ mainly among principal groups of entrepreneurs (private agriculturists, tradesmen, independent works) as well as among respondents with entrepreneur as a main or secondary source of income.

Key words: Self-employed, farmer, sole trader, freelance occupation, motivation to enterprise, social and economical, life conditions, education.

Obsah

Úvod	7
1. Základní charakteristiky terénního šetření	8
1.1 Obsah, způsob zjišťování, rozsah šetření	8
1.2 Základní cíle a zaměření šetření.....	9
1.3 Základní struktura respondentů šetření.....	10
1.4 Hlavní demografické, sociální a ekonomické charakteristiky respondentů	12
2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů	17
2.1 Motivy k podnikání.....	17
2.2 Perspektivy podnikání	20
2.3 Společenská prestiž podnikatelů	28
3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu práce ...	31
3.1 Charakter pracovní činnosti OSVČ, sektorová struktura jejich podnikání	31
3.2 Tržní zaměření drobného podnikání OSVČ	33
3.3 Velikostní struktura podnikání OSVČ; územní alokace podnikání	38
4. Pracovní podmínky OSVČ	41
4.1 Porovnání celkových pracovních, a životních podmínek OSVČ a zaměstnanců.....	41
4.2 Režim práce a odpočinku	43
4.3 Časová dostupnost místa podnikání.....	46
5. Vzdělávání OSVČ	47
5.1 Celkové souvislosti a výsledky	47
5.2 Postoje respondentů ke vzdělávání.....	48
6. Životní podmínky domácností OSVČ	62
6.1 Příjmové zdroje domácností OSVČ, jejich spokojenost s vývojem hmotné situace.....	62
6.2 Příjmově-výdajová pozice domácností OSVČ.....	66
6.3 Zajištění domácností OSVČ proti důsledkům nepříznivých životních událostí.	71
6.4 Rozsah a struktura využití volného času.....	74
Shrnutí poznatků, závěry, doporučení	77
Prameny a literatura	84
Příloha	

Úvod

Terénní šetření, jehož hodnocení se předkládá v této studii, je prvním komplexnějším průzkumem postojů osob samostatně výdělečně činných k jejich sociálnímu a ekonomickému postavení v ČR. Průzkum je dílčí složkou poznatkové základny výzkumného projektu „Sociální a ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti“, který je řešen ve VÚPSV, v.v.i. v rámci programu „Moderní společnost a její proměny“ v letech 2005 - 2008.

Šetření rozšiřuje, prohlubuje a doplňuje analýzy opírající se o informace ze statistických zjišťování a administrativních zdrojů. Stanoviska více než 1 100 respondentů ke zhruba padesáti otázkám, které charakterizují jak objektivní demografická, sociální a ekonomická kritéria, tak subjektivní hodnotící soudy, představují rozsáhlou sondu do sebehodnocení OSVČ - drobných podnikatelů. Analýza šetření se v šesti kapitolách orientuje na jeho hlavní okruhy: motivaci OSVČ k podnikání, postoje k jeho perspektivě, ekonomické a pracovní podmínky drobných podnikatelů, jejich názory na potřebu vzdělávání a na hodnocení životní situace domácností OSVČ. Analýza ukazuje jak společné postoje všech OSVČ zahrnutých do šetření k některým problémům, tak významné rozdíly stanovisek mezi hlavními segmenty podnikatelů (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání), mezi respondenty s podnikáním jako hlavním nebo vedlejším zdrojem příjmů i podle dalších třídících hledisek.

Výsledky šetření znamenají hlubší poznání sociálně ekonomické situace OSVČ, jsou důležitým příspěvkem pro rozvoj dalšího výzkumu v této oblasti a dávají rovněž impulzy pro orientaci sociální a hospodářské politiky vůči této společenské skupině.

1. Základní charakteristiky terénního šetření

1.1 Obsah, způsob zjišťování, rozsah šetření

Terénní šetření, jehož výsledky jsou analyzovány v předkládané studii, představuje v ČR první komplexnější průzkum postojů a stanovisek OSVČ (sebezaměstnaných osob) k významným okruhům jejich sociálního a ekonomického postavení.

Zjišťování proběhlo ve 4. čtvrtletí 2006 ve spolupráci VÚPSV, v.v.i., Hospodářské komory ČR a agentury Faktum Invenio kombinací přímých rozhovorů tazatelů s respondenty (vybranými na základě kvótního výběru) a elektronických odpovědí respondentů.

Šetření bylo orientováno na OSVČ (sebezaměstnané), které buď podnikají bez zaměstnanců (tj. jako samostatní jednotlivci, popř. se spoluprací rodinných příslušníků⁴) nebo zaměstnávají nejvýše 9 zaměstnanců (tj. provozují mikropodniky⁵ se zaměstnanci); podle informací ze statistických zdrojů³ představuje tato skupina OSVČ cca 99 % všech OSVČ - podnikatelů fyzických osob.

Zjišťování zahrnuje postoje, stanoviska a názory 1 137 respondentů. To představuje cca 1,1 promile celkového počtu statistických jednotek typu podnik⁴ provozovaných soukromými podnikateli (OSVČ).⁵ Jde o rozsah výběru dostatečný pro přijatelnou přesnost základních charakteristik, třídění a korelaci srovnatelnou s jinými sociálními výběrovými šetřeními.⁶

Souhrnně bylo respondentům položeno 50 otázek, z toho 37 bylo zaměřeno na postoje a stanoviska k různým aspektům ekonomického a sociálního postavení OSVČ a 13 se týkalo demograficko-sociálních identifikačních znaků respondentů. Respondenti se rozhodovali mezi cca 225 variantami (polohami) odpovědí. S ohledem na počet respondentů v šetření obsahuje informační báze cca 225 tisíc jednotlivých údajů (informací), z toho cca 135 tis. obsahových charakteristik postojů OSVČ k jejich sociálně ekonomickému postavení a cca 90 tis. identifikačních znaků respondentů.

---

⁴ Pomáhající rodinní příslušníci jsou osoby zaměstnané ve vlastním podniku (bez ohledu na počet odpracovaných hodin), na které se rozděluje příjem z podnikání. Jde tedy o osoby, které nepobírají mzdu nebo obdobný pracovní příjem na základě formalizovaného vztahu k podniku. Viz např. „Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil - roční průměry 2006“; kap. II. Metodické vysvětlivky. Praha: ČSÚ, 2007, kód 3115-07.

⁵ Mikropodnikem se rozumí firma, v níž pracuje včetně OSVČ (podnikatele) maximálně 10 osob.

³ Počet ekonomických subjektů podle počtu zaměstnanců a právní formy, nepublikovaný materiál odd. Registrace ekonomických subjektů. Praha: ČSÚ (údaje za březen 2006)

⁴ Statistickou jednotkou typu podnik se rozumí ekonomický subjekt, který podle informací ze statistických zjišťování nebo z administrativních zdrojů vykazuje ekonomickou aktivitu.

⁵ V roce 2005 bylo těchto jednotek vykázáno 996,9 tis. (z toho 881,2 tis. podnikajících podle živnostenského zákona, 46,4 tis. samostatně hospodařících rolníků a 69,3 tis. ostatních). viz Statistická ročenka České republiky, Praha: ČSÚ, 2006, str. 375.

⁶ Např. statistika rodinných účtů ČSÚ pracuje se základním souborem cca 3 000 domácností; počet hospodařících domácností v ČR se blíží 4 milionům.

1.2 Základní cíle a zaměření šetření

Základním cílem šetření je identifikovat postoje (stanoviska, názory) OSVČ v jejich souhrnu a typických skupin k podstatným stránkám jejich sociálního a ekonomického postavení v ČR. Konkrétně jsou šetření a jejich analýza zaměřeny na okruhy týkající se motivů orientace OSVČ na podnikání, na jeho perspektivy, ekonomické a pracovní podmínky; analyzuje se velikostní struktura podnikání, jeho oborová a územní alokace, vztahy OSVČ k odběratelům jejich produktů a k zaměstnancům, časová zátěž drobných podnikatelů během týdne a roku aj. Hodnotí se rovněž vztahy jednotlivých skupin sebezaměstnaných ke vzdělávání i důležité stránky sociální a životní pozice těchto osob a jejich domácností.

Příprava výběrového šetření i jeho vyhodnocení byly koncipovány na základě rozborů statistických informací a právních úprav podnikání, které vyústily v závěr, že sebezaměstnaní (OSVČ) nepředstavují homogenní sociální skupinu, ale že jejich sociálně ekonomické a životní podmínky jsou značně heterogenní a člení se na několik typických dílčích podskupin.

Prvým třídícím hlediskem OSVČ je míra závislosti sebezaměstnaných na příjmech z podnikání. OSVČ se člení na ty, pro které je podnikání hlavním zdrojem jejich příjmů, a ty, u nichž podnikání představuje jen vedlejší příjmový zdroj; převládajícím příjmem u této části OSVČ jsou příjmy ze zaměstnaneckého pracovního poměru nebo příjmy sociální - obvykle starobní nebo invalidní důchod, popř. jiné sociální dávky nebo různé kombinace těchto, nepodnikatelských, příjmů.

Druhá stratifikace OSVČ vychází ze specifik věcného obsahu (zaměření, typů) podnikatelské činnosti, které nacházejí vyjádření ve zvláštních (samostatných) právních úpravách této činnosti; jde o rozčlenění na tři základní okruhy (podskupiny) OSVČ:

- samostatně hospodařící rolníky podnikající podle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství (dále zkráceně „**soukromí zemědělci**“ nebo jen „**zemědělci**“),
- OSVČ podnikající podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (zkráceně „**živnostníci**“),
- sebezaměstnaní, jejichž podnikání je upraveno, vzhledem k rozdílnosti oblastí a podmínek činnosti, řadou specifických právních úprav a jejichž společným rysem je výkon kvalifikačně (odborně) náročných činností, převážně služeb; souhrnně lze OSVČ tohoto okruhu charakterizovat jako „**svobodná povolání**“.

Základ vyhodnocovacího schématu šetření spočívá v rozčlenění respondentů na část OSVČ, u nichž je podnikání hlavním zdrojem příjmů, a část, u nichž podnikání představuje vedlejší zdroj příjmů (první stupeň třídění). Každý z těchto dílčích souborů je v druhém třídícím stupni členěn na podsoubory podle zákonné úpravy podnikatelské činnosti, tj. na „soukromé zemědělce“, „živnostníky“, „svobodná povolání“.

V kombinaci s tímto „standardním“ tříděním nebo samostatně je v analýze výsledků šetření využívána řada dalších objektivních demografických, sociálních, popř. ekonomických třídících hledisek (pohlaví, věk, vzdělání aj.) a rovněž subjektivních postojových kritérií (např. motivy k podnikání, postoje k vzdělávání atd.). V analýze výběrového šetření se testuje jednak míra shody postojů (stanovisek, názorů) všech respondentů, jednak jejich rozdílnost u dílčích souborů.

1.3 Základní struktura respondentů šetření

Struktura respondentů podle pozice podnikatelské činnosti v utváření jejich výtěžků (příjmů) v kombinaci se zákonnou úpravou, podle níž podnikání probíhá, je uvedena v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1 **Členění OSVČ - respondentů zahrnutých do výběrového šetření podle podnikání jako hlavní nebo vedlejší výdělečné činnosti a podle zákonné úpravy podnikání**

ř.	zákonná úprava podnikání OSVČ	podnikání jako				celkem	
		hlavní		vedlejší			
		zdroj příjmů				abs.	%
		abs.	%	abs.	%		
a	b	c	d	e	f	g	h
1	soukromí zemědělci ¹	52	5,4	12	6,7	64	5,6
2	živnostníci ²	805	84,0	150	83,8	955	84,0
3	svobodná povolání ³	101	10,6	17	9,5	118	10,4
4	souhrn respondentů	958	100,0	179	100,0	1 137	100,0
5	procenta ⁴	84,3		15,7		100,0	

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; Výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ zákon č. 252/1997 Sb., o zemědělství; ² zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání; ³ specifické zákonné úpravy (např. zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii; ⁴ z řádku 4, sloupce g

Souhrnná struktura respondentů výběrového souboru podle zákonné úpravy podnikání (viz sl. g a h tab. č. 1) je velmi blízká struktuře statisticky sledovaných „jednotek typu podnik“, zejména pokud je rozsah těchto jednotek korigován o počet cizinců, kteří v ČR podnikají na základě zákona o živnostenském podnikání. Ti nebyli do programu šetření zařazeni s ohledem na nezbytnost specifických metod zjišťování jejich postojů a zvláštností cílů a zaměření takového průzkumu;⁷ šetření tedy odráží postoje (stanoviska, názory) podnikatelů s českým státním občanstvím. Tabulka č. 2 obsahuje porovnání struktur statistického a výběrového šetření.

Tabulka č. 2 **Porovnání struktury statistických jednotek typu podnik (k 31. 12. 2005) a OSVČ - respondentů výběrového šetření (IV.Q. 2006)**

ř.	soukromí podnikatelé (OSVČ) podnikající jako ¹	statistické jednotky typu podnik		počet OSVČ respondentů v šetření	struktura v %		
		před korekcí	po korekcí ²		sl. c	sl. d	sl. e
a	b	c	d	e	f	g	h
1	zemědělci ¹	46 442	46 442	64	4,7	5,0	5,6
2	živnostníci ²	881 203	813 957	955	88,4	87,6	84,0
3	svobodná povolání	69 255	69 255	118	6,9	7,4	10,4
4	celkem	996 900	929 654	1 137	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Statistická ročenka České republiky, Praha: ČSÚ, 2006, str. 375; Cizinci v České republice, Praha: ČSÚ, 2006, str. 139; Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ zákonné úpravy viz pozn. 1 až 3 v tab. č. 1; ² snížení počtu u podnikatelů - živnostníků o 67 246 cizinců s platným živnostenským oprávněním v ČR k 31.12.2005

⁷ Postoje podnikatelů - cizinců k realitě jejich sociálně ekonomického postavení v ČR by měly být významnou složkou výzkumu problematiky migrace a integrace cizinců do české společnosti.

Pokud jde o strukturu respondentů výběrového šetření v členění podle kritéria, zda podnikání je pro ně hlavním nebo vedlejším zdrojem příjmů, nelze ji bezprostředně srovnávat s členěním samostatné výdělečné činnosti na hlavní a vedlejší samostatnou výdělečnou činnost podle zákona o důchodovém pojištění.⁸ Otázka obsažená ve výběrovém šetření je formulována tak, aby se respondenti při odpovědi rozhodovali podle jednoznačného a relativně jednoduchého kritéria - postavení (podílu) příjmů z podnikání na celkových příjmech OSVČ.⁹

Naproti tomu rozdělení samostatné výdělečné činnosti na hlavní a vedlejší činnost v zákoně č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, je vícekritériální. Samostatná výdělečná činnost se podle zákona považuje za vedlejší samostatnou výdělečnou činnost, pokud OSVČ v kalendářním roce:

- a) vykonávala zaměstnání a příjem ze zaměstnání, kterého v tomto roce dosáhla, činí alespoň dvanásobek minimální mzdy platné k 1. lednu kalendářního roku, za který se účast OSVČ na pojištění posuzuje. Příjmem se rozumí vyměřovací základ pro odvod pojistného zaměstnanců obsažený v kalendářním roce, za který se účast OSVČ na pojištění posuzuje, a dávky nemocenského pojištění, které byly do tohoto roku zúčtovány;
- b) měla nárok na výplatu částečného invalidního nebo plného invalidního důchodu nebo jí byl přiznán starobní důchod;
- c) měla nárok na rodičovský příspěvek nebo osobně pečovala o osobu, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo ve stupni IV (úplná závislost), (do 31.12.2006 je důvodem nárok na příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu);
- d) vykonávala vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání;
- e) byla nezaopatřeným dítětem podle ust. 20 odst. 3 písm. a) podle zákona 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (studium);
- f) byla ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody déle než tři kalendářní měsíce po sobě jdoucí.¹⁰

Takto vymezenou vedlejší samostatnou výdělečnou činnost vykonávalo k 31.12.2005, podle interních údajů České správy sociálního zabezpečení, 259,6 tis. OSVČ z celkového počtu 910,8 tis. (tj. 28,5 %). To představuje téměř dvojnásobek podílu respondentů výběrového šetření, u nichž příjem z podnikání má jen doplňkový charakter; tento podíl činí 15,7 % (viz řádek 5, sloupec e, tab. č. 1). Rozdíly ve strukturách vyplývají především z uvedených rozdílů definic. Je zřejmé, že významná část respondentů spadajících pod vedlejší činnost podle zákona o důchodovém pojištění se podle otázky výběrového šetření zařadila do skupiny s hlavním příjmem z podnikatelské činnosti (např. studenti, důchodci, nízkoplacení zaměstnanci), vzhledem k tomu, že příjem z podnikání je hlavním (tj. největším) zdrojem jejich příjmů (jejich „nepodnikatelské“ příjmy např. mzdy, starobní a invalidní důchody, stipendia představují menší část jejich celkových příjmů).

---

⁸ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění ve znění pozdějších předpisů; rozdělení na hlavní a vedlejší výdělečnou činnost je uplatňováno od 1.1.1994.

⁹ Otázka zní: „Je podnikání hlavním zdrojem Vašich příjmů nebo si podnikáním pouze přivyděláváte?“

¹⁰ viz Nemocenské a důchodové pojištění osob samostatně výdělečně činných (OSVČ), http://www.cssz.cz/OSVC/pojisteni_OSVC.asp.

1.4 Hlavní demografické, sociální a ekonomické charakteristiky (znaky) respondentů

Z údajů tabulky č. 1 je zřejmé, že třídění a korelace třetího a popř. vyšších stupňů nelze realizovat s ohledem na malou četnost respondentů u podnikatelů - zemědělců a svobodných povolání, u nichž příjmy z podnikání mají jen doplňkový (vedlejší) charakter. Vyšší než druhý stupeň třídění lze tedy s přijatelnou přesností uplatnit:

a) u OSVČ, u nichž **příjmy z podnikání představují hlavní příjmovou složku**, tj. u souborů (díličích souborů, podsouborů):

- souhrn všech respondentů,
- soukromí zemědělci (zemědělci),
- živnostníci,
- svobodná povolání,

přítom při třídění vyššího než třetího stupně mají výsledky u díličích souborů „zemědělci“ a „svobodná povolání“ jen značně orientační charakter;

b) OSVČ, u nichž **příjmy z podnikání jsou vedlejšími příjmy**, tj. u souborů:

- souhrn respondentů,
- živnostníci.

Členění respondentů těchto souborů (díličích souborů) podle základních demografických, sociálních a ekonomických znaků (DSE znaky v zásadě objektivního, nikoli postojového, subjektivního charakteru) umožňuje orientovat se podrobněji ve struktuře šetření, porovnat rozdíly ve složení díličích souborů (popř. hodnotit míru kvalitativní shody se statistickými charakteristikami struktury OSVČ). Údaje o struktuře respondentů výběrového šetření podle základních DSE znaků jsou shrnuty v tab. č. 3.

Tabulka č. 3 Struktura OSVČ - respondentů výběrového šetření podle základních demografických, sociálních a ekonomických znaků v %

ř.	demografické, sociální a ekonomické znaky OSVČ	OSVČ - respondenti, u nichž je podnikání vedlejším zdrojem příjmů									
		hlavním zdrojem příjmů			v tom			celkem			
		celkem	Ze ⁷	Ži ⁷	Ze ⁷	Ži ⁷	Sp ⁷	celkem	z toho	Ze ⁷	Sp ⁷
c	d	e	f	g	h	i	j				
a	b										
1	OSVČ - respondenti	958	52	805	101	179	150	12	17		
2	absolutně	100	5	84	11	100	84	7	9		
3	% ^{1,2}	70	85	71	54	64	59				
4	pohlaví ^{1,3}	30	15	29	46	36	41				
5	muži										
6	ženy										
7	věk ^{1,3}	7	2	9	2	14	15				
8	do 30 let	29	17	31	24	26	27				
9	od 31 do 40 let	32	35	31	35	21	19				
10	od 41 do 50 let	28	25	27	34	20	21				
11	od 51 do 60 let	4	21	2	2	19	18				
12	61 a více let	4	14	3	2	4	4				
13	vzdělání ^{1,3}	27	40	29	6	20	18				
14	základní	39	29	43	19	38	39				
15	střední bez maturity	30	17	25	43	38	39				
16	střední s maturitou	6	94	1	2	8	1				
17	vyšší a vysokoškolské	30	2	33	13	28	30				
18	obor, odvětví ^{1,4}	64	4	66	85	64	69				
19	zemědělství ⁴	30	2	34	13	20	25				
20	průmysl a stavebnictví	34	2	32	72	44	44				
21	služby	15	0	15	17	10	10				
22	v tom:	39	40	40	37	39	39				
23	„běžné“ ⁵	23	15	24	28	29	30				
24	„odborné“ ⁶	23	83	21	4	24	21				
25	sídlo podniku	69	84	69	62	88	86				
26	Praha	24	14	23	32	10	12				
27	krajská a býv. okr. města	7	2	8	6	2	2				
28	ostatní města										
29	jiné obce										
30	počet zaměstnanců ⁸	0									
31	1 až 4										
32	5 až 9										

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; Výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Zaokrouhlo na celá procenta; ² Procenta v řádku 2, 100 % = sl. c a sl. g; ³ procenta ve sloupcích c až h, 100 % = součet v jednotlivých DSE znacích; ⁴ Zahnuje těž lesnictví a rybářství (představuje tedy tzv. I. národohospodářský sektor); ⁵ Zahnuje obory a odvětví: doprava, ubytování a stravování, obchod a opravárenství; ⁶ Zahnuje obory a odvětví: finanční zprostředkování a služby podnikům, činnosti v oblasti nemovitosti, zdravotní a sociální péče, vzdělávání, ostatní služby; ⁷ Ze: zemědělcí, Ži: živnostníci, Sp: svobodná povolání; ⁸ U OSVČ podnikajících jako fyzické osoby.

1. Základní charakteristiky terénního šetření

Z údajů tab. č. 3 lze dovodit tyto základní poznatky:

Za prvé. V souhrnu respondentů, u nichž je podnikání **hlavním zdrojem příjmů** (sloupec c tab. č. 3) vystupují tyto skutečnosti:

- převážná část podnikatelů jsou muži (7/10),
- ve věkovém složení převládají osoby středního věku (ve věkových kohortách od 30 do 50 let se koncentruje přes tři pětiny respondentů); nevelký je zejména podíl osob nad 60 let (cca 4 %),
- vzdělanostní struktura respondentů v zásadě odráží složení ekonomicky aktivního obyvatelstva v ČR; typické je: nízký podíl osob se základním vzděláním, převažující část se středním vzděláním (cca dvě třetiny) a poměrně vysoký podíl podnikatelů s vyšším a vysokoškolským vzděláním,
- téměř 2/3 respondentů podniká v odvětví služeb,
- jejich rozložení podle typu obcí je poměrně rovnoměrné, naznačuje jejich soustředění do sídel městského typu; podnikají v nich zhruba 4/5,
- dvě třetiny podnikatelů v šetření nezaměstnávají žádné zaměstnance.

Pro soubor respondentů, pro které je podnikání jen **vedlejším (doplňkovým) zdrojem příjmů** (sloupec g tab. č. 3), jsou typické zejména tyto charakteristiky:

- podnikatelskou činnost jako doplňkový zdroj příjmů provozuje vyšší podíl žen (36 %, u respondentů podnikajících podle živnostenského zákona přes 40 %),
- ve věkové struktuře je výrazný podíl osob do 30 let (14 %) a zejména osob nad 60 let (téměř pětina). Tato asymetrie věkového rozložení souvisí s doplňkovým charakterem tohoto typu podnikatelské činnosti; podnětem k němu je nízká úroveň příjmů z jiných zdrojů (zaměstnanecské příjmy, sociální příjmy) existující zejména u mladších a u starších věkových kohort.

Pro tuto skupinu OSVČ je významnou informací zjištění, jaká je jejich sociální příslušnost. Převážná část uvádí příslušnost k sociální skupině zaměstnanců (74 %), významnou složku (téměř pětinu) tvoří starobní důchodci (to působí na výše uvedenou věkovou strukturu těchto OSVČ); podrobněji viz tabulka č. 4.

Tabulka č. 4 **Sociální struktura OSVČ - respondentů, u nichž je podnikání vedlejším zdrojem jejich příjmů**

Ř	skupina OSVČ - respondentů	sociální skupiny						neuve- deno	respon- denti úhrnem
		zaměst- nanci	starobní důchodci	studenti	invalidní důchodci	jiné soc. skupiny ³	celkem		
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
1	souhrn	120	31	5	4	3	163	16	179
2	% ¹	74	19	3	2	2	100	-	-
	v tom:								
3	živnostníci	100	24	5	4	2	135	15	15
4	%	74	18	4	3	1	100	-	-
	orientačně ²								
5	zemědělci	8	3	0	0	0	11	1	12
6	% ¹	73	27	0	0	0	100	-	-
7	sv. povolání	12	4	0	0	1	17	0	17
8	% ¹	71	23	0	0	6	100	-	-

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Procenta v řádcích 2,4,6,8; ² Údaje z malého počtu respondentů; ³ Např. osoby na rodičovské dovolené.

Za druhé. Pro samostatně podnikající **soukromé zemědělce**, u nichž je podnikání **hlavním zdrojem příjmů** (sl. d tab. č. 3), jsou charakteristické tyto skutečnosti:

- vysoký podíl podnikatelů - mužů (85 %) výrazně staršího věku (přes 4/5 samostatně podnikajících zemědělců je starších 41 let, pětina přesahuje 61 let). Věková struktura vede k hypotéze, že, čistě z demografického hlediska, počet a podíl zemědělců - samostatných podnikatelů se bude snižovat (reprodukovat zúženě),
- nízká vzdělanostní úroveň (3,5 x vyšší než průměrný podíl osob se základním vzděláním), zhruba 55 % OSVČ bez úplného středního vzdělání, relativně nízký podíl vysokoškolsky připravených podnikatelů,
- typická je rovněž skutečnost, že zcela převážná část (více než 85 %) podniká jako jednotlivci (popř. za pomoci členů rodiny - viz kapitola 3).

Všechny souvislosti základních demografických, sociálních a ekonomických charakteristik zjišťované výběrovým šetřením o podnikatelích - soukromých zemědělci jsou kvalitativně v zásadě v souladu s pozicí zemědělského sektoru (primárního sektoru), resp. jeho části založené na samostatných podnikatelích - zemědělci zjišťovanou statistickými (a dalšími) informacemi, prohlubují je a ovlivňují (působí na) postoje OSVČ - zemědělců analyzované v dalších částech této studie.

Za třetí. Složení DSE znaků u **OSVČ - živnostníků**, kteří realizují podnikání jako **hlavní výdělečnou činnost** (sloupec e tab. č. 3) má tyto charakteristické rysy:

- struktura mužů a žen v šetření (70 : 30) se přibližuje proporcím zjišťovaným u podnikatelů statisticky,¹¹
- věková struktura (40 % podnikatelů do 40 let, 60 % nad 40 let, z toho jen 2 % nad 60 let) naznačuje, že věkové složení živnostníků se přibližuje optimu a z demografického hlediska naznačuje dlouhodobě vyrovnanou (potřebnou) reprodukci této základní podnikatelské skupiny,
- vzdělanostní struktura živnostníků odráží základní současné proporce ve vzdělanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva (nízký podíl se základním vzděláním, vysoký podíl se středním vzděláním). Poněkud (zdánlivě) překvapivý je vysoký podíl podnikatelů s vyšším a vysokoškolským vzděláním (jde o čtvrtinu podnikatelů - živnostníků). Podíl této vrcholové vzdělanostní skupiny odpovídá oborově-odvětvové struktuře živnostenského podnikání zjištěného výběrovým šetřením (třetina OSVČ pracuje v oborech odborně náročných služeb, v nichž je vzdělání třetího cyklu nezbytné nebo nespornou konkurenční výhodou; podrobnější souvislosti obsahují další analýzy v této studii),
- rozložení živnostenského podnikání v obcích naznačuje soustředění do měst, zhruba 2/5 podnikají v krajských a bývalých okresních městech.

Za čtvrté. Pokud jde o podnikatelskou skupinu „**svobodných povolání**“ (u nichž jde o **hlavní výdělečnou činnost**, viz sl. f tab. č. 3), vystupují výrazné

---

¹¹ viz Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků výběrového šetření pracovních sil (VŠPS) - roční průměry 2006 (kód 3115-07). Praha: ČSÚ, 2007 [<http://www.czso.cz>], kde se (tab. 301) uvádí genderová struktura podnikatelů 73 % mužů a 27 % žen (jde o součet zaměstnavatelů a osob pracujících na vlastní účet v terminologii užívané ve VŠPS)

1. Základní charakteristiky terénního šetření

---

odlišnosti jejich demografického, sociálního a ekonomického složení od zemědělců i živnostníků¹²:

- podíl žen - podnikatelek je značně nadprůměrný (46 %). Odráží to míru feminizace odborných služeb (zdravotnictví, vzdělání, právní služby apod.), v nichž OSVČ - svobodná povolání v podstatném rozsahu působí (podíl OSVČ - svobodných povolání v „odborných službách“ přesahuje 70 %),
- věková skladba podnikatelů je posunuta do vyšších pásem. To koresponduje s nároky na vzdělání a rovněž s podílem žen; více než dvě pětiny mají vyšší a vysokoškolské vzdělání, které je v řadě profesí striktně vyžadováno (lékaři, právníci aj.) nebo vynuocováno náročností poskytovaných služeb a rovněž nároky na praktické zkušenosti. Do 30 let je proto OSVČ - svobodných povolání jen značně nízký podíl (2 %) a jejich věkové složení je posunuto do pásma od 41 do 60 let (téměř 70 % respondentů),
- podnikatelská činnost svobodných povolání se koncentruje do městských center; z více než dvou třetin podnikají v Praze a v krajských a bývalých okresních městech.

---

¹² Rozsah souboru OSVČ - svobodných povolání (101 respondentů) umožňuje jen základní orientaci. Profesní a na ni navazující vzdělanostní, ekonomická i sociální heterogenost je u této skupiny podnikatelů nejvýraznější. Hlubší analýza by vyžadovala šetření s vyšším počtem respondentů a se specifickým zaměřením na problematiku rozdílných profesních skupin svobodných povolání.

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

Postoje respondentů k motivům jejich orientace na podnikání jako hlavního, resp. vedlejšího zdroje příjmů, k perspektivě jejich podnikatelské činnosti a k prestiži „podnikatelského stavu“ umožňuje analyzovat jak obecnější (hodnototvorné, koncepční) přístupy OSVČ k sociální a ekonomické úloze, funkcím a postavení jejich podnikání, tak konkrétní strukturu jejich motivačních a hodnototvorných faktorů; zachycuje míru sebehodnocení a sebereflexe drobných podnikatelů jako společenské skupiny časově v ČR nedlouho se rozvíjející a dosud neustálené.

2.1 Motivy k podnikání

(1) Podle postojů respondentů představují motivy, které vedou OSVČ k preferování podnikatelské činnosti¹³ oproti jiným způsobům získávání příjmů (popř. spolu s nimi) širokou škálu od ideových faktorů vyšší svobody a samostatnosti kompetencí spojených s podnikáním přes faktory ekonomické výhodnosti po faktory rodinných tradic podnikání a udržování a rozvíjení majetku a soudržnosti¹⁴.

(2) Přehled v tabulce č. 5 shrnuje informace o **postojích podnikatelů, u nichž je podnikání hlavním zdrojem jejich příjmů**, o podnětech k podnikatelské činnosti.

Poznatky z přehledu lze stručně shrnout takto:

a) Jako výrazně převládající motivy orientace na podnikatelskou činnost jsou udávány - samostatnost rozhodování, vyšší uspokojení, než poskytuje zaměstnanecký poměr a tvůrčí pracovní charakter samostatné výdělečné činnosti.

---

¹³ Protikladem samostatné podnikatelské výdělečné činnosti jsou zcela převážně různé formy zaměstnanecké výdělečné činnosti (někdy charakterizované jako „závislé výdělečné činnosti“). Vedle získávání sociálních příjmů, které jsou kryty finančními zdroji plynoucími z daní a příspěvků srážených z příjmů z výdělečné činnosti, popř. dalšími daňovými mechanismy, existují v malém rozsahu osob a za specifických podmínek další formy výdělečné činnosti (např. pronájem nemovitosti nebo kapitálové investování).

¹⁴ Způsob zjišťování důvodů, pro které respondenti preferují samostatné podnikání, spočívá ve výběru tří dominantních (hlavních) důvodů z variant předložených k posouzení. U respondentů, kteří uvádějí podnikání jako hlavní zdroj příjmů, existuje výběr z 9 variant a u těch, kteří podnikání označili jako zdroj vedlejších příjmů, výběr z 11 variant; viz otázka A2 a A3 v dotazníku uvedeném v příloze.

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

Tabulka č. 5 **Motivace k podnikání - míra a pořadí preferování jednotlivých důvodů u respondentů, u nichž je samostatné podnikání hlavním zdrojem jejich příjmů (pořadí podle počtu preferenčních odpovědí u respondentů celkem¹)**

ř.	motivy (důvody) k podnikání	podnikání jako hlavní zdroj příjmů					
		respondenti celkem		pořadí důvodů podle počtu preferenčních odpovědí			
		preferenční odpovědi		respondenti celkem	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání
		počet ¹	%				
a	b	c	d	e	f	g	h
1	možnost samostatného rozhodování	675	26,7	1.	1.	1.	1.
2	podnikání přináší vyšší uspokojení než zaměstnanecký poměr	548	21,7	2.	2.	2.	2.
3	podnikání je tvůrčí, aktivní činnost	463	18,3	3.	3.	3.	3.
4	podnikáním se dosahuje vyššího osobního příjmu než v zaměstnaneckém vztahu	326	12,9	4.	7.	4.	4.
5	podnikání bylo východiskem z nezaměstnanosti	191	7,6	5.	8.	5.	6.
6	motivem podnikání je předat dětem prosperující firmu	106	4,3	6.	6.	6.	5.
7	podnikání je pokračováním rodinné tradice	97	3,8	7.	5.	7.	7.
8	podnikání je formou využití restituovaného majetku	69	2,8	8.	4.	9.	8.
9	podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecká činnost	47	1,9	9.	9.	8.	9.

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; vpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Preferenční odpovědi jsou ty, které označili respondenti jako tři dominantní důvody (motivy) orientace na podnikání jako hlavní zdroj příjmů OSVČ.

Tyto důvody preference podnikatelské činnosti jsou dominantní jak v souhrnu všech respondentů, tak u všech podnikatelských segmentů. Součet preferenčních odpovědí na tři dominantní otázky činí v procentech všech „preferenčních hlasů“:

- souhrn respondentů	66,9
- zemědělci	52,0
- živnostníci	66,2
- svobodná povolání	72,6

Diference mezi podnikatelskými segmenty je však výrazná; jiné důvody zaujímají u zemědělců téměř polovinu odpovědí, u svobodných povolání jen mírně překračují jejich čtvrtinu.

b) Pořadí a závažnost dalších motivací k samostatné výdělečné činnosti se odlišuje podle skupin podnikatelů.

Výrazný rozdíl existuje mezi soukromými zemědělci na jedné a živnostníky a svobodnými povoláními na druhé straně. U zemědělců zaujímají (po ideových

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

faktorech) významnou pozici motivace plynoucí z rodinné tradice podnikání (včetně využití majetku z restitucí a mezigenerační kontinuity); naproti tomu u podnikatelů - živnostníků a svobodných povolání jsou jako druhé nejvýznamnější důvody ekonomické (vyšší příjem z podnikání než ze zaměstnaneckého vztahu, podnikání jako východisko z nezaměstnanosti). Souhrnně charakterizuje pozici těchto faktorů u skupin podnikatelů procentní podíl preferenčních odpovědí z jejich celkového počtu:

	zemědělci	živnostníci	svob. povolání
ekonomické motivy ¹⁵	10,7	24,4	17,1
motivы rodinné tradice a kontinuity ¹⁶	36,7	9,1	10,3

(3) V tabulce č. 6 jsou shrnuty **informace o zaměření a intenzitě motivů k podnikání, které je vedlejším zdrojem příjmů**. Shodný s respondenty s podnikáním jako hlavní výdělečnou činností je silně se uplatňující pocit volnosti, kompetence a vyšší míry uspokojení z aktivního, tvůrčího charakteru podnikatelské činnosti (i když oproti první skupině podnikatelů jsou tyto motivy pocíťovány méně intenzivně); představují zde zhruba polovinu preferenčních odpovědí. Ideové motivy uspokojení z podnikatelské činnosti jsou tedy velmi silným faktorem jeho přitažlivosti i u této skupiny respondentů s jejich odlišným postavením, které umožňuje jejich osobní (vnitřní) komparaci s nepodnikatelským pracovním a sociálním prostředím, v němž respondenti působí. Specifické rysy v zaměření a struktuře motivů k podnikání plynou z dvojakosti jejich příjmového, ekonomického a sociálního postavení (dva zdroje příjmů, u většiny respondentů převládající dvojí charakter práce¹⁷ - závislá práce v zaměstnaneckém vztahu a „svobodná“ práce v podnikání, dvojí rozsah pracovní zátěže). Pro souhrn respondentů s „vedlejší podnikatelskou výdělečnou činností“ je charakteristické:

- poměrně vysoký podíl ekonomických motivů; téměř dvě pětiny preferenčních odpovědí (přes 38 %) akcentují ekonomické důvody.¹⁸ Je zřejmé, že ekonomický tlak plynoucí z nízké úrovně „hlavních“ (nepodnikatelských) příjmů anebo prostá možnost a schopnost si samostatnou výdělečnou činností zvýšit příjmovou úroveň je významným impulzem podnikání jako „vedlejší výdělečné činnosti,
- podněty k podnikání dané rodinnými tradicemi, udržováním a rozvíjením majetku a kontinuity jsou značně okrajové; respondenti je preferovali jen v 8 % odpovědí.

Zaměření a struktura motivů k podnikání jako vedlejší výdělečné činnosti se značně liší podle „komodit“ podnikatelů (%):

skupiny faktorů	zemědělci	živnostníci	svob. povolání	celkem
kompetence, uspokojení	29,0	55,9	51,2	53,6
ekonomické	12,9	39,4	46,7	38,2
rodinná tradice	58,1	4,7	2,4	8,2

¹⁵ Procento součtu preferenčních odpovědí respondentů (z celkového jejich počtu) na otázku „Podnikáním se dosahuje vyššího osobního příjmu než v zaměstnaneckém vztahu“, „Podnikání bylo východiskem z nezaměstnanosti“, „Podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecká činnost“.

¹⁶ Souhrnné procento z odpovědí na okruhy: „Motivem podnikání je předat dětem prosperující firmu“, „Podnikání je pokračováním rodinné tradice“, „Podnikání je formou využití restituovaného majetku“.

¹⁷ Jde o podnikající osoby, jejichž hlavním zdrojem příjmů a výdělečnou činností je zaměstnání v zaměstnaneckém vztahu; tvoří cca 70 % respondentů s podnikáním - vedlejším zdrojem příjmů (viz tab. č. 4).

¹⁸ Jde o souhrn odpovědí preferujících motivy „získání dodatečných příjmů“, „příjmy ze zaměstnaneckého poměru nejsou dostatečné“, „hledání nové šance v životě“, „částečný pracovní úvazek v zaměstnaneckém vztahu“, „podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecká činnost“ (viz řádky 3, 5, 6, 8, 10 v tab. č.II/2).

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

Podnikatelé - soukromí zemědělci jsou zřetelně i u těchto OSVČ nositeli tradičních podnikatelských impulzů (tradice podnikání, vliv restitucí, generační kontinuita). Tím se zásadně liší od živnostníků a svobodných povolání, u nichž, vedle dominance ideově-kompetenčních motivů, jsou významné ekonomické faktory.¹⁹

Tabulka č. 6 **Motivace k podnikání - míra a pořadí preferování jednotlivých důvodů u respondentů, u nichž je samostatné podnikání vedlejším zdrojem jejich příjmů (pořadí podle počtu preferenčních odpovědí u respondentů celkem¹)**

ř.	motivy (důvody) k podnikání	podnikání jako hlavní zdroj příjmů					
		respondenti celkem		pořadí důvodů podle počtu preferenčních odpovědí			
		preferenční odpovědi		respondenti celkem	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání
		počet ¹	%				
a	b	c	d	e	f	g	h
1	možnost samostatného rozhodování	98	21,6	1.	3.	1.	1.
2	podnikání je tvůrčí, aktivní činnost	86	19,0	2.	4.	2.	2.
3	získání dodatečných příjmů	73	16,1	3.	6.	3.	3.
4	podnikáním přináší vyšší uspokojení než zaměstnanecký vztah	59	12,9	4.	7.	4.	4.
5	příjmy ze zaměstnaneckého poměru jsou nedostatečné	43	9,5	5.	-	5.	3.
6	hledání nové šance v životě	33	7,3	6.	-	6.	6.
7	podnikání je pokračováním rodinné tradice	17	3,8	7.	1.	10.	7.
8	částečný pracovní úvazek v zaměstnaneckém vztahu	14	3,1	8.	-	7.	-
9	motivem podnikání je předat dětem prosperující firmu	12	2,6	9.	5.	8.	-
10	podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecká činnost	10	2,2	10.	8.	9.	8.
11	podnikání je formou využití restituovaného majetku	8	1,8	11.	2.	11.	-

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Preferenční odpovědi jsou ty, které označili respondenti jako tři dominantní důvody (motivy) orientace na podnikání jako vedlejší výdělečnou činnost.

2.2 Perspektivy podnikání

(4) Z postojů respondentů (testovaných koncem roku 2006) k hodnocení krátkodobých perspektiv jejich podnikání (v roce 2007 oproti roku 2006) vyplývá, že převládá spíše pozitivní očekávání. V souhrnu všech odpovědí (souhrn za osoby provozující podnikání jako hlavní i vedlejší zdroj příjmů) téměř čtvrtina respondentů (23,3 %) předpokládá rozšířit svou podnikatelskou činnost a dalších více než 58 % očekává, že ji bude provozovat v dosavadním rozsahu (včetně těch, kteří předají firmu nástupci v rámci rodiny). Jen zhruba 6 % odpovědí vyjadřuje méně příznivé

¹⁹ Informace o zaměření a struktuře preferencí u zemědělců a svobodných povolání mají vzhledem k počtu preferenčních odpovědí a počtu respondentů jen zcela orientační charakter (viz též subkapitola 1.4).

perspektivy (v tom cca 3 % OSVČ předpokládají určitý útlum rozsahu podnikání, cca 1,5 % počítá s jeho přerušением a obdobný rozsah s jeho ukončením²⁰). Zbývající osmina respondentů (12 %) nemá na vývoj svého podnikání v roce 2007 jednoznačně vyhraněný názor („až jak se ukáže“); podrobnější údaje za úhrn respondentů a v členění podle postavení podnikání v utváření jejich příjmů a podle právních úprav podnikání obsahuje tabulka č. 7.

Převládající poměrně optimistická očekávání rozvoje osobního podnikání OSVČ pravděpodobně souvisí s dynamickým rozvojem ekonomiky ČR v letech 2005 - 2006 a jeho očekávaným pokračováním v roce 2007.²¹ Pozitivní ekonomické charakteristiky (růst HDP, dynamika poptávky sektorů domácností i investic, exportní výkonnost ekonomiky atd.) vytváří podmínky i pro příznivý rozvoj celého sektoru OSVČ. Současně vznikají nové podmínky podnikání a konkurence. Významně se to promítá do pohybů v oblasti zaměstnanosti a flexibility na trhu práce (podrobněji viz text v kap. 3, subkapitola 3.1).

(5) Z údajů tabulky č. 7 vyplývá, že:

a) vyšší míra rozvoje a stability samostatné výdělečné činnosti je patrná u podnikání - hlavní výdělečné činnosti než u osob, které si podnikáním přivydělávají. Rozšíření podnikání předpokládá čtvrtina respondentů s „hlavní činností“ a jen cca 15 % s „vedlejší činností“; výrazný rozdíl je u postojů směřujících k zúžení nebo zastavení samostatné výdělečné činnosti (poměr mezi soubory 4,2 % : 16,9 % odpovědí respondentů, v tom ukončení podnikání 1,1 % : 3,4 %). Souhrnně lze vyjádřit hodnocení perspektivy podnikání prostřednictvím „skóre“ mezi procentní mírou postojů na jedné straně rozvoje a stability podnikání a na druhé straně zúžení jeho reprodukce a neurčitosti podnikání (% odpovědí respondentů z podnikání jako zdrojem příjmů):

	hlavní zdroj	vedlejší zdroj
rozvoj a stabilita	83,6	71,8
zúžená reprodukce a neurčitost podnikání	16,4	28,2

Hodnocení postojů k perspektivě podnikání v podstatě potvrzují předpoklad, že podnikatelská činnost provozovaná jako „přivýdělečná“ (vedlejší) je (při značné přizpůsobivosti svým rozsahem a zřejmě i komoditním zaměřením) značně neustálená a silně kolísá podle vývoje tržně-konjunkturálních podmínek, podle konkurence OSVČ provozujících podnikání jako hlavní činnost a sektoru velkých firem (korporací), podle podmínek daňové zátěže a řady dalších faktorů. Tyto procesy je žádoucí - vedle analýz informací ze statistických a administrativních zdrojů - sledovat i prostřednictvím opakovaných terénních šetření o postojích aktérů samostatné výdělečné činnosti;

b) odchýlná od průměrné tendence postojů k perspektivě podnikání jsou stanoviska soukromých zemědělců (s podnikáním jako hlavní činností). Samostatní podnikatelé - zemědělci preferují zachování podnikatelské činnosti v dosavadním rozsahu (cca 72 % odpovědí) při malém rozsahu rozvojových záměrů (okolo 15 %) a téměř 10 % odpovědí předpokládajících „zúženou reprodukci podnikání“. Tyto postoje navazují na výše uvedené (subkapitola 1.3) demografické a sociální znaky zemědělců - samostatných podnikatelů (starší osoby, nižší vzdělání), rovněž korelují

²⁰ Podle posledních dostupných údajů (2004, 2005) zaniká v národním hospodářství ročně zhruba 1,7 až 2,0 % ekonomických subjektů (vztaheno na jednotky typu podnik cca 3,2 až 3,7 %). viz: Statistická ročenka České republiky 2006. Praha: ČSÚ, 2006, str. 30, tab. 12-2, str. 381, tab. 2-3, str. 394 - 395, tab. 12-12.

²¹ Do pololetí 2007 se toto očekávání naplňovalo.

s charakteristikami motivů k podnikání u zemědělců (vyšší váha rodinných vazeb, viz subkapitola 2.1).

(6) Hlubší analýza se orientuje na zjištění intenzity korelačních vazeb mezi postoji respondentů s „podnikáním jako hlavním zdrojem příjmů“ ke krátkodobé perspektivě jejich podnikání a podstatnými demografickými, sociálními a ekonomickými znaky (těchto) respondentů; testují se vazby postojů s typem podnikání a jeho velikosti (dané rozsahem alokovaných pracovních sil), s charakterem a velikostí obce, v níž je podnikatelská firma umístěna, s odvětvím podnikání, s pohlavím, věkem a vzděláním respondentů.

Tabulka č. 7 Postoje OSVČ - respondentů ke krátkodobé perspektivě jejich podnikání (mezi roky 2006 a 2007); počet a podíl odpovědí v %

ř.	varianty postojů (odpovědi)	odpovědi OSVČ - respondentů, u nichž je podnikání hlavním zdrojem příjmů						odpovědi vedlejším zdrojem příjmů		odpovědi úhrnem
		celkem		Ze ⁶		Ži ⁶		Sp ⁶		
		c	d	e	f	g	h	i		
a	b									
1	podnikání se rozšíří	abs. 236	7	203	26	26	23	262		
2		% ¹ 24,9	13,5	25,6	25,7	14,7	15,5	23,3		
3	podnikání se zachová ve stávajícím rozsahu ²	abs. 555	37	458	60	101	84	656		
4		% 58,7	71,8	57,8	59,4	57,1	56,8	58,5		
5	podnikání se zužuje nebo ukončí ³	abs. 40	5	31	4	30	24	70		
6		% 4,2	9,6	3,9	4,0	16,9	16,2	6,2		
7	perspektiva podnikání je nejasná („jak se ukáže“)	abs. 115	3	101	11	20	17	135		
8		% 12,2	5,8	12,7	10,9	11,3	11,5	12,0		
9	odpovědi celkem	abs. 946	52	793	101	177	148	1 123		
10		% ⁴ 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
11	informativně z řádků 5 a 6:	% ⁵ 84,2	4,6	70,6	9,0	15,8	13,2	100,0		
12	podnikání bude ukončeno	abs. 10	1	7	2	6	5	16		
13		% 1,1	1,9	0,9	2,0	3,4	3,4	1,4		

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Procenta v řádcích 2, 4, 6, 8 a 13 udávají relativní hodnoty uvedené v sloupcích c) až i) v řádku 9; ² Včetně předání firmy nástupci v rodině; ³ Údaje jsou součtem odpovědí „Podnikání se asi utlumí“, „Firmu prodáte“, „Podnikání asi přerušíte“, „Podnikání asi ukončíte“; ⁴ Součet % ve sloupcích c) až i); ⁵ Hodnoty v řádku 11 ze sl. 1, řádku 9); ⁶ Ze: zemědělci, Ži: živnostníci, Sp: svobodná povolání.

Souhrn analytických informací je obsažen v tabulce č. 8. Z informací plynou tyto souvislosti:

Za prvé. Postoje respondentů členěných podle typu a rozsahu činnosti k perspektivě podnikání (viz část A, řádky 1-5, tabulky č. 8) zřetelně naznačují, že nejvyšší rizika pro rozvoj a stabilitu samostatné výdělečné činnosti existují u osob provozujících tuto činnost jako jednotlivci (tj. bez rodinných příslušníků i zaměstnanců). Tyto OSVČ jen méně než z pětiny předpokládají rozšíření podnikání a zhruba jejich stejný podíl počítá se snížením a ukončením rozsahu nebo vidí nejasnou perspektivu (přerušeni nebo ukončení očekávají 4 %). Ze stanovisek respondentů vyplývá, že zvětšení rozsahu podnikání jednoznačně vede k vyššímu rozvoji a stabilitě výdělečné činnosti (viz postoje u OSVČ s větším počtem zaměstnanců).

Za druhé. Postoje respondentů podle charakteru a velikosti obce (část B, tab. č. 8), v níž je sídlo firmy, především naznačují, že nejstálenější podmínky pro drobné samostatné podnikání jsou v hlavním městě (devět desetin OSVČ předpokládá rozšíření a stabilizaci činnosti). Značně diferencované podmínky pro podnikání naznačují stanoviska respondentů v menších městech - přes 28 % předpokládá rozšíření činnosti a na druhé straně více než pětina počítá se zúženou reprodukcí nebo s nejasností podmínek pro podnikání.

Tabulka č. 8 Korelační vztahy mezi postoji ke krátkodobé perspektivě podnikání respondentů, u nichž je podnikání hlavním zdrojem jejich příjmů a významnými demografickými, sociálními a ekonomickými charakteristikami (znaky) respondentů (resp. jejich podnikatelské činnosti); období mezi rokem 2006, a 2007; procenta ze souhrnu adresných odpovědí

ř.	demografické, sociální a ekonomické znaky	varianty postojů k perspektivám podnikání							koeficient perspektivy podnikání ²⁰		orientační	
		podnikání se rozšíří	podnikání ve stávajícím rozsahu ¹⁵	podnikání se sníží nebo ukončí ¹⁶	podnikání má nejasnou perspektivu ¹⁷	podnikání (souhrn) rozvoj a stabilita ¹⁸	zúžení, nejasná ¹⁹	h	i	počet adresných odpovědí	j	k
A. typ (druh) a rozsah podnikání¹												
1	fyzická osoba zcela samostatná ²	17,9	61,7	6,5	13,9	79,6	20,4	3,9	418	3,8	3,8	
2	fyzická osoba podnikající s pomocí rodinných příslušníků ³	25,9	60,0	4,4	9,7	85,9	14,1	6,1	185	0,5	0,5	
3	fyzická osoba podnikající se zaměstnanci ⁴	32,5	54,6	2,0	10,9	87,1	12,9	6,8	302	0,3	0,3	
4	v tom: do 4 zaměstnanců	28,9	56,6	2,7	11,8	85,5	14,5	5,9	228	0,4	0,4	
5	od 5 do 9 zaměstnanců	43,2	48,7	0,0	8,1	91,9	8,1	11,3	74	0,0	0,0	
B. charakter a velikost obce⁵												
6	Praha	24,1	65,9	2,9	7,1	90,0	10,0	9,0	141	0,7	0,7	
7	krajská a býv. okresní města	25,1	59,2	3,3	12,4	84,3	15,7	5,4	370	2,2	2,2	
8	ostatní města	28,1	50,9	4,9	16,1	79,0	21,0	3,8	224	2,2	2,2	
9	ostatní obce ⁶	22,1	60,7	6,0	11,2	82,8	17,2	7,4	214	1,9	1,9	
C. sektory a odvětví⁷												
10	I. sektor - zemědělství, lesnictví ⁸	13,6	67,8	6,7	11,9	81,4	18,6	4,4	59	1,7	1,7	
11	II. sektor - průmysl, stavebnictví	24,6	51,1	6,5	17,8	75,7	24,3	3,1	276	1,1	1,1	
12	III. sektor - souhrn služeb ⁹	24,6	62,0	4,2	9,2	86,6	13,4	6,5	598	1,8	1,8	
výbraná odvětví¹⁰												
ze sektoru II:												
13	zpracovatelský průmysl	30,1	51,3	3,9	14,7	81,4	18,6	4,4	156	1,9	1,9	
14	stavebnictví	23,3	50,8	4,2	21,7	74,1	25,9	2,9	120	2,5	2,5	
ze sektoru III:												
15	ubytování a stravování	28,3	60,6	3,0	8,1	88,9	11,1	8,0	99	0,0	0,0	
17	obchod a oprávenství	26,8	55,6	7,2	10,4	82,4	17,6	4,7	153	2,6	2,6	
18	finanční zprostředkování	32,8	60,3	1,7	5,2	93,1	7,9	11,8	58	1,7	1,7	
19	činnosti v oblasti nemovitostí	18,9	66,0	3,8	11,3	84,9	15,1	5,6	53	1,9	1,9	
20	zdravotní a sociální péče	11,0	80,8	1,4	6,8	91,8	8,2	11,1	73	0,0	0,0	
21	ostatní veřejné, sociální a osobní služby	20,5	62,3	4,9	12,3	82,8	17,2	4,8	122	3,3	3,3	

pokračování

ř.	demografické, sociální a ekonomické znaky	varianty postojů k perspektivám podnikání										koeficient perspektivy podnikání ²⁰		orientační	
		podnikání se rozšíří	podnikání se zachová ve stávajícím rozsahu ¹⁵	podnikání se snižuje nebo ukončí ¹⁶	podnikání má nebo jasnou perspektivu ¹⁷	podnikání má nejasnou perspektivu ¹⁸		perspektiva podnikání (souhrn)		zúžená, nejasná ¹⁹	h	i	j	k	
						d	e	f	g						h
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k					
D. pohlaví respondentů¹¹															
22	muži	27,8	54,3	4,9	13,0	82,1	17,9	4,6	663	1,8					
23	ženy	18,6	66,7	4,5	10,2	85,3	14,7	5,8	285	1,1					
E. věk respondentů¹²															
24	do 30 let	33,3	45,8	0,0	20,9	79,1	20,9	3,8	72	0,0					
25	31 až 40	32,8	48,2	4,4	14,6	81,0	19,0	4,3	274	1,5					
26	41 až 50	22,6	63,2	3,7	10,5	85,8	14,2	6,0	296	1,7					
27	51 až 60	19,4	67,3	3,8	9,5	86,7	13,3	6,5	263	1,9					
28	nad 61 let														
F. vzdělání respondentů¹³															
29	základní	12,1	45,5	6,0	36,4	57,6	42,4	1,4	33	6,0					
30	střední bez maturity	19,5	60,9	5,5	14,1	80,4	19,6	4,1	256	3,1					
31	střední s maturitou	28,4	53,4	6,0	12,6	81,4	18,6	4,4	366	1,6					
31	vyšší a vysokoškolské ¹⁴	27,1	64,6	1,9	6,6	91,5	8,5	10,8	284	0,7					

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Počet adresných odpovědí: 905 (94,5 % z 958); ² Osoby podnikající bez pomoci rodinných příslušníků a bez zaměstnanců; ³ Osoby podnikající bez zaměstnanců; ⁴ Mikropodniky s 1 až 9 zaměstnanci; ⁵ Počet adresných odpovědí: 949 (99,1 % z 958); ⁶ Městyse a vesnice; ⁷ Počet adresných odpovědí: 933 (97,4 %); ⁸ Včetně lovu ryb; ⁹ Odvětví: doprava, ubytování a stravování, obchod a opravárenství, finanční zprostředkování, činnosti v oblasti nemovitosti, zdravotní a sociální péče, vzdělávání, ostatní veřejné a sociální a osobní služby, jiné (nezařazené) obory; ¹⁰ Odvětví s více než 50 adresně odpovídajícími odpověďmi; ¹¹ Počet adresných odpovědí: 948 (99,0%); ¹² Počet adresných odpovědí: 939 (98,0 %); ¹³ Souhrn všech forem terciárního studia; ¹⁴ Včetně předání firmy nástupci v rodině; ¹⁵ Souhrn procent odpovědí na otázku: „Podnikání asi utlumíte“, „Podnikání asi přerušíte“, „Podnikání asi ukončíte“; ¹⁶ Procenta odpovědí na otázku „Nevíte, až jak se ukáže“; ¹⁷ Souhrn procent ve sloupcích c a d; ¹⁸ Souhrn procent ve sloupcích e a f; ¹⁹ Souhrn procent ve sloupcích g a h (vyšší hodnoty vyjadřují stanoviska respondentů a naznačují příznivější situaci pro rozvoj a stabilitu podnikání); ²⁰ Koefficient vyjadřuje poměr hodnot ve sloupcích g a h (vyšší hodnoty vyjadřují příznivější situaci pro rozvoj a stabilitu podnikání); ²¹ Ze sloupce e

Za třetí. Významná zjištění poskytuje hodnocení struktury odpovědí o perspektivě podnikání členěných podle ekonomických sektorů a odvětví:

- podmínky rozvoje a stability drobné podnikatelské činnosti se mezi ekonomickými sektory a je tvořícími odvětvími poměrně výrazně odlišují. To zřejmě odráží konjunkturální procesy a konkurenční napětí uvnitř hospodářských komodit i mezi nimi,

- údaje naznačují, že nejstabilnější prostředí pro podnikání OSVČ je ve službách (viz údaje z řádků 10 až 12 tabulky č. 8). Z odvětví tohoto sektoru se očekává rozvoj a stabilita zejména v odvětví finančního zprostředkování (téměř třetina OSVČ zde předpokládá rozšíření aktivit a dalších 60 % stabilní – dosavadní rozsah podnikání; jen necelých 8 % signalizuje problémy a neurčitost). Optimismus značně převládá rovněž v odvětvích „zdravotní a sociální péče“ (téměř 92 % respondentů počítá s rozšířeným nebo stabilním rozsahem činnosti, žádný neočekává ukončení podnikání) a „ubytování a stravování“, kde rozvoj a stabilitu prognózuje cca 89 % respondentů (viz řádek 16 tabulky č. 8),

- názory respondentů naznačují, že problémy (v členění podle sektorů největší) pro perspektivy drobného podnikání existují v současnosti v sektoru průmyslu a stavebnictví (zejména ve stavebních komoditách). Rozvoj a stabilitu zde předpokládají jen zhruba tři čtvrtiny respondentů a čtvrtina vidí podmínky jako nepříznivé (6,5 % počítá s omezením aktivit, v tom přes 2 % s jejich ukončením, resp. přerušením). Tyto postoje pravděpodobně odrážejí narůstající problémy v konkurenčním postavení OSVČ provozujících drobné firmy ve výrobních odvětvích (obtížná pozice na trhu práce, problémy s administrativním vedením firmy včetně dodržování technických a technologických předpisů a norem atd.); střední a velké firmy svou pozici upevňují, pozice malých podnikatelů slábnou.

Za čtvrté. Osobnostní charakteristiky respondentů (oddíly D, E, F, řádky 22 až 32, tabulky č. 8) naznačují, že:

- **OSVČ - drobní podnikatelé-muži** jsou silněji nositeli rozvoje (rozšiřování) podnikatelských aktivit než ženy (rozšířené podnikání předpokládá cca 29 % mužů, žen necelých 19 %); ženy se orientují spíše na stabilitu podnikání. Ostatní souhrnné charakteristiky podnikatelských perspektiv nejsou mezi muži a ženami příliš rozdílné,

- názory respondentů rozdělených **podle věku** do pěti pásem zřetelně ukazují, jak se mění podle životní fáze respondentů jejich postoje k perspektivám podnikání. Nositelem rozšiřování výdělečných aktivit jsou OSVČ ve věku do 40 let (zhruba třetina z nich počítá s rozšířením podnikání). Současně tyto osoby ve větším rozsahu podstupují rizika a neurčitost podnikání (cca pětina respondentů). Podnikatelé ve střední životní fázi (na 41. a 60. rokem věku) silněji akcentují stabilní podmínky své výdělečné činnosti. Jen o málo více než desetina respondentů starších 60 let počítá s rozšířením svého podnikání, významný podíl (téměř 9 %) předpokládá ukončení a přerušování své samostatné výdělečné činnosti. Postoje respondentů naznačují značnou podmíněnost rozvojových a útlumových fází sebezaměstnávání fázemi života jednotlivých aktérů,

- vysoká diferenciací stanovisek k perspektivě existuje mezi respondenty podle **úrovně jejich vzdělání**. Jednoznačně se prokazuje, že čím vyšší je úroveň vzdělání (jako podstatného faktoru kvalifikace a kompetentnosti sebezaměstnaných), tím optimističtější jsou představy respondentů o perspektivách podnikání; souhrn stanovisek preferujících rozšíření a stabilitu podnikání činí u OSVČ se základním vzděláním cca 58 %, u vysokoškoláků téměř 92 %, poměr pesimistických výhledů je

42,5 : 8,5 procentům, s přerušením a ukončením podnikání počítá 6 % OSVČ se základním vzděláním a jen 0,7 % s terciárním vzděláním.

Za páté. Souhrnně lze konstatovat, že nejlepší perspektivy podnikání očekávají OSVČ - muži ve věku do 40 let, s terciárním vzděláním provozující mikropodnik s 5 až 9 zaměstnanci v Praze a v sektoru služeb.

(7) Výše uvedené souvislosti charakterizují nejen konkrétní krátkodobou prognózu perspektiv podnikání mezi rokem 2006 a 2007, ale i určité obecnější relace mezi podnikatelským optimismem nebo pesimismem a základními demografickými, sociálními a ekonomickými znaky respondentů a jejich podnikáním; jde o relace mezi podnikáním a věkem, vzděláním, místem apod.; opakovaná terénní šetření by umožnila zobecnění závislosti a jejich pohybu v čase.

Orientační modelové testování kombinace záměrů „rozšířit podnikání“ a „udržet podnikání v existujícím rozsahu“ s kritérii vytvářejícími předpoklady pro dlouhodobější perspektivu jeho rozvoje a stabilitu naznačilo, u OSVČ s podnikáním jako hlavním zdrojem příjmů, že dlouhodoběji může tyto své záměry udržet zhruba 1/5 až 1/4 podnikatelů. Za osobnostní charakter umožňující udržet rozvoj, resp. stabilitu podnikání byly do testování zahrnuty: „manažerské zkušenosti“ (manažerské činnosti tvoří převážnou nebo alespoň částečnou náplň pracovní činnosti podnikatele), dále „cítí vzdělávání jako nutnost a fakticky se vzdělává a „je odhodlán dále podnikat“ (neukončil by podnikání, i kdyby se naskytla nabídka na lépe placený zaměstnanecký pracovní poměr). Vzhledem k podílu respondentů preferujících záměr „rozšířit podnikání“ a „udržet existující rozsah podnikání“, který činí cca 84 % jejich celkového počtu (viz tab. č. 7, sl. c), lze vyslovit hypotézu, že podíl OSVČ – mikropodnikatelů, kteří mohou svůj rozvojový a stabilizační záměr dlouhodoběji udržet - činí zhruba 15 až 20 % všech podnikatelů (0,84 x 0,15 resp. 0,84 x 0,20).

2.3 Společenská prestiž podnikatelů

(8) Hodnocení společenské prestiže podnikatelů je založeno na výrociích respondentů, v nichž srovnávají společenské postavení podnikatelů v relaci se zaměstnanci jako společenské skupiny s řadou společných zájmů s podnikateli (zájem na prosperitě jednotlivých podnikatelských subjektů i ekonomiky jako celku) i rozporných postojů k rozdělování přidané hodnoty a čistého produktu (ziskový kontra mzdový zájem).

Do subjektivních výroků respondentů se souhrnně promítá jejich individuální hodnocení komplexu faktorů - ideové motivy podnikání (viz subkapitola 2.1), stav a perspektiva podnikání (viz subkapitola 2.2), ekonomické, pracovní a životní podmínky samostatné výdělečné činnosti (viz kap. 3.4 a 6).

Číselné výsledky postojů respondentů k hodnocení společenské prestiže podnikatelů obsahuje tabulka č. 9.

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

Tabulka č. 9 **Hodnocení společenské prestiže podnikatelů ve srovnání se zaměstnanci; podíl odpovědí v % ve sloupcích**

společenská prestiž podnikatelů je vyšší než zaměstnanců	příjem z podnikání je					souhrn respondentů
	hlavní				vedlejší	
	soukromí zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	celkem		
ano	27	40	43	40	47	41
ne	46	28	27	29	22	28
neví	21	18	16	17	21	18
odmítl odpověď	6	14	14	14	10	13

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

V souhrnu všech odpovědí pokládá největší podíl (přes 40 %) respondentů společenskou prestiž podnikatelů za vyšší, než je prestiž zaměstnanců. Zhruba 30 % zaujímá postoj, že podnikatelé požívají ve společnosti nižší prestiž než zaměstnanci. Důležitým zjištěním je, že dalších cca 30 % respondentů neumí nebo nechce vyjádřit jednoznačně svůj postoj k postavení podnikatelů ve společnosti; lze to vysvětlit tím, že pro část OSVČ má otázka příliš abstraktní charakter, popř. i tím, že svou pozici ve společnosti nemají ujasněnou.

U soukromých zemědělců (s podnikáním jako hlavním zdrojem příjmu) převládá relativně výrazně preferování pozice zaměstnanců oproti podnikatelům (47 : 27 %); pesimismus tohoto sebehodnocení by vyžadoval samostatnou analýzu. Lze jen vyslovit hypotézu, že se zde synteticky vyjadřují některé negativní skutečnosti zjišťované v jiných částech průzkumu (vyšší věk soukromých zemědělců, nižší optimismus v rozvoji podnikání, náročné pracovní podmínky aj.).

Podnětné je zjištění, že vyšší podíl respondentů s podnikáním jako vedlejším zdrojem příjmů (47 %) pokládá pozici podnikatelů za prestižnější; je to pravděpodobně odraz skutečnosti, že tito OSVČ mohou porovnávat reálnou situaci obou sociálních skupin (většina jich jsou zaměstnanci).

(9) Vzhledem k uvedenému poměrně nízkému hodnocení prestiže „podnikatelského stavu“ v relaci k zaměstnancům byly testovány postoje respondentů podle úrovně jejich vzdělání. Výsledky testu obsahuje tabulka č. 10.

Tabulka č. 10 **Hodnocení společenské prestiže podnikatelů ve srovnání se zaměstnanci podle úrovně vzdělání respondentů (podíly odpovědí v %)**

společenská prestiž podnikatelů je vyšší než zaměstnanců	stupeň vzdělání						souhrn respondentů
	základní	střední bez maturity	střední s mat.	vyšší odborné	vysokošk., bakalářské	vysokošk., magisterské	
ano	18	31	44	49	59	42	41
ne	48	30	25	25	20	30	28
neví, bez odpovědi	35	39	31	26	22	28	31

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Z údajů je zřejmé, že hodnocení prestiže podnikatelů dosahuje vyšší úrovně u OSVČ s ukončeným druhým a třetím cyklem školského (formálního) vzdělání; nejvyšší hodnota podnikatelské pozice - téměř 60 % u vysokoškoláků - bakalářů pravděpodobně souvisí s nižším věkem těchto OSVČ (bakalářské programy jsou na vysokých školách realizovány jen několik let). Extrémně nízká prestižní pozice

2. Motivace respondentů k podnikání, jeho perspektiva, společenská prestiž podnikatelů

„podnikatelského stavu“ (při vysokém hodnocení společenské pozice zaměstnanců) je u skupiny sebezaměstnaných s nejnižším - základním stupněm vzdělání; jen necelá pětina respondentů preferuje podnikatele. Působí zde několik faktorů: počet těchto respondentů je poměrně nízký - 45 osob, vliv může mít i skutečnost, že podnikatelé s nízkým vzděláním mají obtíže se získáním a udržováním potřebných kompetencí k úspěšnému provozování podnikatelské činnosti a rovněž převažující manuální charakter činností těchto sebezaměstnaných a vyšších pracovních, životních a příjmových pozic zaměstnanců, s nimiž srovnání prestiže u respondentů probíhá.

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu práce

3.1 Charakter pracovní činnosti OSVČ, sektorová (odvětvová) struktura jejich podnikání

(1) Podle odpovědí respondentů v šetření spočívá těžiště činnosti sebezaměstnaných - zemědělců a živnostníků v manuální práci; u svobodných povolání převažují nemanuální činnosti.

Do manuálních činností byly začleněny činnosti v zemědělství, lesnictví a rybářství, řemeslníků a kvalifikovaných výrobců a činnosti ve službách a obchodě. Do nemanuálních činností patří činnosti technické, zdravotní a pedagogické, odborné (tvůrčí), duševní činnosti a činnosti administrativního charakteru.

Tabulka č. 11 **Rozdělení OSVČ v šetření podle charakteru pracovní činnosti; podíl respondentů v %**

činnost	příjem ze samostatné výdělečné činnosti				vedlejší celkem
	hlavní			celkem	
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání		
nemanuální	2	21	63	24	31
manuální	98	77	30	73	63
jiné	0	2	7	3	6

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Na celkové zaměstnanosti v České republice se manuálně zaměstnaní podílejí o málo více než polovinou.²² Manuálně činné OSVČ se podle výsledků šetření koncentrují z 1/4 do II. sektoru

Tabulka č. 12 **Struktura sebezaměstnaných v šetření podle odvětví v %**

odvětví	manuální činnosti	nemanuální činnosti	nezařazení	celkem OSVČ
zemědělství	6	0		6
zpracovatelský průmysl	15	1		16
stavebnictví	9	2		12
doprava	1	1		2
ubytování a stravování	9	1		10
finanční zprostředkování	2	6		8
obchod a oprava motorových vozidel	15	0		15
činnosti v oblasti nemovitostí	2	3		5
zdravotní a sociální péče	0	6		7
vzdělávání	0	1		2
ostatní veřejné, sociální a osobní služby	9	3		12
celkem	70	25	5	100

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: Údaje za OSVČ celkem bez rozlišení hlavního zdroje příjmu

²² viz: Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil - roční průměry 2006. Praha: ČSÚ, 2007, tabulka 207

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

Výsledky šetření v zásadě korespondují s údaji Eurostatu a ČSÚ. Česká republika podle statistických služeb vykazuje ve srovnání s vyspělými ekonomikami vysoký podíl sebezaměstnaných ve II. sektoru, zejména ve stavebnictví (v sekundéru působí cca 1/3 samostatně výdělečných,²³ českým specifickým se jeví v rámci zemí EU vysoký podíl sebezaměstnaných ve stavebnictví, zhruba 1/10 všech OSVČ). Nízký podíl, přibližně 6 %, připadá na zemědělství (vysoký podíl zaměstnanců v zemědělských výrobních družstvech a akciových a jiných obchodních společnostech). Jak vyplývá ze statistických dat, zhruba 2/3 sebezaměstnaných v ČR působí ve službách s těžištěm v obchodě. Významný podíl, přes 1/10, představují ostatní veřejné, sociální a osobní služby stravování a ubytování a odvětví ubytování a stravování. Rozložení sebezaměstnaných osob ve státech EU podle sektorů uvádí tabulka č. 13 (státy řazeny sestupně podle podílu sebezaměstnaných v sektoru II).

Tabulka č. 13 **Struktura sebezaměstnaných osob podle sektorů NH ve státech EU¹ za rok 2005 (%)², řazeno sestupně podle podílu sektoru II (průmysl a stavebnictví)**

pořadí	státy	sektor NH ³			pořadí států v sektoru	
		I	II	III	I	III
a	b	c	d	e	f	g
1	Česká republika	4,9	35,4	59,7	19.	10.
2	Slovensko	31,9	29,3	38,9	4.	17.
3	Estono	22,4	26,5	51,0	10.	15.
4-5	Maďarsko	12,9	24,3	62,7	12.	8.
4-5	Irsko	28,6	24,3	47,1	6.	16.
6	Itálie	7,9	23,7	68,4	18.	6.
7	Kypr	16,0	21,0	63,0	13.	7.
8	Španělsko	18,9	20,3	60,7	11.	9.
9	Švédsko	23,2	18,8	58,0	9.	12.
10	Francie	24,2	17,9	57,9	7.	13.
11	Německo	9,3	17,1	73,6	16.	5.
12	Finsko	31,3	16,9	51,8	5.	14.
13	Dánsko	24,0	16,6	59,4	8.	11.
14	Slovinsko	4,5	15,3	80,3	20.	2.
15	Lotyšsko	87,2	12,6	20,2	1.	20.
16	Nizozemsko	13,1	11,5	75,4	15.	3.
17	Belgie	8,1	10,3	81,6	17.	1.
18	Lucembursko	15,0	10,0	75,0	14.	4.
19	Litva	61,6	9,6	28,8	2-3.	18-19.
20	Polsko	62,9	8,3	28,8	2-3.	18-19.

Zdroj: Eurostat: Labour Force Survey, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, září 2006, propočtení VÚPSV

Poznámky a vysvětlivky: 1) Eurostat neuvádí údaje za Maltu, Portugalsko, Rakousko, Řecko a V. Británii; 2) Údaje za Francii, Irsko, Polsko za rok 2004

Převaha manuálních činností v sektoru samostatné výdělečné činnosti signalizuje v segmentu zemědělců a živnostníků nižší nároky na kvalifikaci a sklon k nižšímu ocenění výrobků a služeb na trhu. Při nízké kapitálové vybavenosti a při orientaci na lokální trhy jsou sebezaměstnaní pod konkurenčním tlakem větších a produktivnějších podniků.

²³ blíže L. Průša a kol.: Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti. Praha: VÚPSV, 2006, s. 64.

Přes daňové zvýhodnění OSVČ²⁴ lze očekávat, že se v budoucích obdobích bude vývoj v České republice ubírat cestou, která je v současnosti převládající tendencí ve vyspělých zemích EU, kde se podíl sebezaměstnaných na zaměstnanosti snižuje.

Při přírůstku celkové zaměstnanosti v národním hospodářství ČR mezi rokem 2004 a 2006 o 121,3^{25,26} tis. osob se zvýšil počet zaměstnanců o 141,8 tis. a počet zaměstnavatelů (OSVČ se zaměstnanci) o 8,4 tis., počet osob pracujících na vlastní účet (OSVČ bez zaměstnanců) se snížil o 22,4 tis. (tj. o cca 4 %). Lze dovodit, že na trhu práce se otevírají v trvající konjunkturu podmínky pro zaměstnaneckou zaměstnanost, a to v podstatné míře v sektoru velkých společností (korporací). Na trhu práce se vytváří náročná situace pro sektor sebezaměstnaných - zmenšují se možnosti přísunu pracovníků z bloku nezaměstnaných, realizuje se jejich odchod do sektoru korporací s lepšími pracovními a výdělkovými podmínkami; vznikají možnosti pro příjmově i jinak výhodné přechody OSVČ (zejména osob bez zaměstnanců) do zaměstnaneckých vztahů.²⁷ V ČR jsou tyto procesy vysoce intenzivní vzhledem k vysokému podílu OSVČ v II. sektoru (průmysl a stavebnictví).

Nedostatek manuálních zaměstnanců v průmyslu a stavebnictví se projeví růstem jejich mzdy.²⁸ Zhruba polovina OSVČ v šetření připustila možnost ukončení podnikání v případě vyššího příjmu z pracovněprávního vztahu.

Tabulka č. 14 **Deklarované ukončení podnikání v případě vyššího příjmu z pracovněprávního vztahu, podíl odpovědí v % OSVČ, pro které je podnikání hlavním zdrojem příjmů**

zemědělci	živnostníci	svobodná povolání
27	50	47

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

3.2 Tržní zaměření drobného podnikání OSVČ

(2) Z terénního šetření vyplynulo, že převážná část sebezaměstnaných působí v tržním segmentu konečné spotřeby obyvatelstva; výjimkou jsou, s ohledem na charakter produkce, zemědělci, u nichž podstatná část produkce představuje subdodávky zpracovatelskému cyklu převážně v potravinářském průmyslu.

²⁴ Relace zdanění jednotky HDP mezi OSVČ a korporacemi v roce 2003 dosahovala 55 %, v ostatních zemích EU se převážně pohybovala v intervalu od 60 % (Slovensko) do 93 % (Dánsko), blíže Průša a kolektiv: Sociálně-ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti. Sborník analýz sociálně ekonomického postavení osob samostatně výdělečně činných v české společnosti a v zemích Evropské unie. Praha: VÚPSV, 2006, ISBN 80-87007-33-6, s.138-142. Propočty VÚPSV za rok 2005 (podklady OECD, Revenue Statistics, Paris 2007), základní proporce se nemění; v ČR dosahovala relace 56 % a v zemích EU se pohybovala od 62 % (Španělsko) do 92 % (Dánsko).

²⁵ Údaje dle publikace ČSÚ: Trh práce v ČR v roce 1993-2006, kód 3103-07

²⁶ V roce 2004 byla v ČR evidována nejnižší úroveň zaměstnanosti od roku 1993; 4 706,6 tis. osob, viz Trh práce v ČR v roce 1993-2006. Praha: ČSÚ, 2007, kód 3103-07

²⁷ Proti této tendenci budou patrně po roce 2008 působit opatření daňové reformy. Ministerstvo financí ve své makroekonomické predikci ze října 2007 předpokládá v intervalu let 2007-2009 růst podílu sebezaměstnaných na zaměstnanosti

²⁸ Růst produktivity práce v průmyslu a ve stavebnictví vytváří prostor pro vyšší mzdovou dynamiku.

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

Tabulka č. 15 **Odbytové určení produkce pro obyvatelstvo a jiné odběratele (firmy) v sektoru sebezaměstnaných (podíl respondentů v %)**

příjem ze samostatné výdělečné činnosti	obyvatelstvo			jiná firma		
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání
hlavní	44	71	78	56	29	22
vedlejší ¹	75	68	82	25	32	18

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹ Údaje za „zemědělce“ a „svobodná povolání“ mají s ohledem na malý počet respondentů (viz kap.1, subkapitola 2) zcela orientační charakter.

Do této struktury se promítá relativně vysoká koncentrace sebezaměstnaných ve službách (ti se zcela převážně orientují na konečnou spotřebu). V odvětvích druhého hospodářského sektoru význam obyvatelstva jako zákazníka klesá, a to zejména pro skupinu OSVČ, pro kterou je samostatná výdělečná činnost hlavním zdrojem příjmů (zboží a služby od OSVČ, u nichž je podnikání vedlejším zdrojem příjmů, jako subdodávky pro další firmy jsou nezajímavé vzhledem k jejich malému rozsahu, popř. k nespolehlivosti obchodních vztahů).

Tabulka č. 16 **Orientace firem OSVČ na konečnou spotřebu obyvatelstva podle odvětví; (% z celkového počtu respondentů)**

odvětví	firmy OSVČ dodávající své výrobky a služby obyvatelstvu v % z celkového počtu			
	samostatná výdělečná činnost			
	hlavním příjmem			vedlejším příjmem
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	
zemědělství	44			79
průmysl		51	22	70
stavebnictví		56	20	59
doprava		48		100
služby		82	90	71

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

V oblasti služeb obyvatelstvu, zejména na lokálních trzích, náleží OSVČ nezastupitelná úloha. Míra orientace sebezaměstnaných na služby v ČR odpovídá proporcím vyspělých zemí, kde podíly dosahují i vyšších hodnot (v 15 vyspělých „starých“ zemích EU se podíl sebezaměstnaných ve službách pohybuje převážně v intervalu od 60 do 75 %).²⁹

Zaměření OSVČ na poskytování služeb obyvatelstvu se projevuje ve vyšší diverzifikaci prodeje měřené počtem zákazníků. Více než 5 zákazníků (během půl roku) vykázalo 83 % ve službách respondentů.

Zákaznický vějíř se však výrazně zužuje ve skupině podniků OSVČ, které působí jako subdodavatelé jiným firmám. Více než 5 zákazníkům dodávalo subdodávky cca 57 % firem, zhruba 35 % pracovalo pro 2 až 5 zákazníků a cca 7 % mělo jen jednoho zákazníka. Podle odvětví se frekvence zákazníků - odběratelů značně liší. Počet odběratelů nižší než 5 udává v zemědělství 67 % respondentů, ve stavebnictví 60 %, v dopravě 53 % firem OSVČ s podnikáním jako hlavním zdrojem příjmů; rozsah je ovlivněn především časovou náročností výrobních postupů,

²⁹ Vviz Eurostat Labour Force Survey, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

organizační strukturou odběratelů, popř. rentabilitou ekonomické činnosti. Podrobnější informace o struktuře firem OSVČ z hlediska obvyklého počtu zákazníků jsou uvedeny v tabulce č. 17.

Tabulka č. 17 Podíl firem OSVČ, které dodávaly subdodávky pro méně než 6 firem během půl roku v roce 2006 v % (sebezaměstnaní pracující jako subdodavatelé pro jiné firmy = 100 %)

odvětví	příjmy ze samostatné výdělečné činnosti					
	hlavní			vedlejší		
	počet zákazníků			počet zákazníků		
	1	2 - 5	více než 5	1	2 - 5	více než 5
zemědělství	9	58	33	33	67	0
průmysl	3	36	61	13	75	12
stavebnictví	11	49	40	0	89	11
doprava	13	40	47	0	0	0
služby	7	21	72	6	61	33
celkem	7	36	57	8	68	24

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Sebezaměstnaní (celkem s hlavním a vedlejším příjmem) s nízkou diverzifikací prodeje pod 5 zákazníků představují 22procentní podíl, z toho na hlavní zdroj příjmů připadá 13 % (v rámci příjmové skupiny podíl 18 %) a na vedlejší zdroj příjmů 9 % (v rámci příjmové skupiny dosahuje 41 %). Na změnu institucionálního rámce³⁰ a trhu je za těchto podmínek citlivá zhruba 1/5 sebezaměstnaných, zejména osoby přivydělávající si k hlavnímu příjmu.³¹

Prodej malému okruhu zákazníků a stabilita obchodních vztahů přináší menší nároky na řízení firem. Na druhé straně vypovězení smlouvy ze strany odběratele může mít negativní dopady na ekonomiku firmy až do eventuálního zastavení podnikání. Dalším rizikem je i nerovnoprávné postavení sebezaměstnaného ve vztahu k větší firmě. V šetření relativně velká část respondentů s omezeným počtem odběratelů signalizuje problémy. Více než polovina považuje své vztahy k velkému odběrateli za nerovnoprávné a zhruba 1/3 se obává potíží, které vyplývají ze závislosti na velké firmě. Na nevýhodné smlouvy upozornila cca 1/5 respondentů zkoumané skupiny, nejzávažnější je situace v zemědělství. Z celkového počtu respondentů terénního šetření se popisované problémy týkají zhruba 10 % osob.

³⁰ Zdanění jednotky přidané hodnoty sebezaměstnaných se v ČR a SR v roce 2004 pohyboval mezi 50 - 60 % úrovně korporací, v zemích EU tento poměr představoval zhruba 80 %, blíže L. Průša a kol.: Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti. Praha: VÚPSV, 2006, s. 174 - 183.

³¹ Podle odhadů VÚPSV do ohrožené skupiny spadá minimálně 200 tis. firem OSVČ.

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

Tabulka č. 18 **Kritická místa v obchodních vztazích OSVČ s málo diverzifikovaným prodejem (maximálně 5 odběratelů); podíl odpovědí v %**

	odpovědi OSVČ s maximálně 5 zákazníky za uplynulých 6 měsíců v %			
	příjem ze samostatné výdělečné činnosti			
	hlavní			vedlejší
zemědělci	živnostníci	svobodná povolání		
nerovnoprávná pozice vůči jednomu velkému odběrateli	62	53	48	58
odběratel zneužívá svého dominantního postavení nebo možné problémy	71	35	30	29
nevýhodná smlouva s velkým odběratelem či odběrateli	57	21	17	13

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

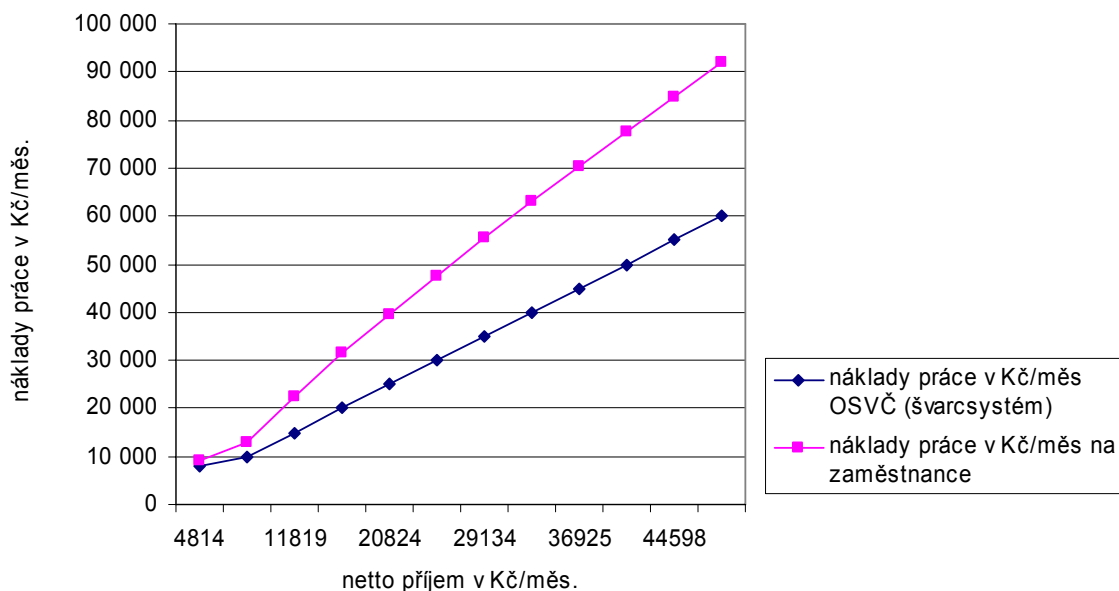
(3) V rámci uvedených vztahů OSVČ se nachází i prostor pro quazipodnikání, tj. situace, kdy existující obchodní vztahy mezi sebezaměstnanou osobou (OSVČ) - jednotlivcem (dodavatelem) a zákazníkem (odběratelem) zastírají faktický vztah pracovněprávní, tj. vztah mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem.³²

Zastřený pracovněprávní vztah („švarcsystém“) má řadu závažných, rozporně působících, ekonomických a sociálních důsledků.

Na straně „quazizaměstnavatele“ (z hlediska obchodního vztahů „odběratele“) vede „švarcsystém“ především ke snížení nákladů práce - neplatí za sebezaměstnaného („quazizaměstnance“) odvody na zdravotní a sociální pojištění, výhodou je dále dosažení vysoké pružnosti při přijetí a zejména odchodu pracovníků - OSVČ; v obchodním vztahu neexistují výpovědní lhůty, ukončení vztahu není zatěžováno odstupným. „Zaměstnavatel“ není rovněž vázán dalšími povinnostmi spojenými s pracovněprávními vztahy, náklady práce se tím ve „švarcsystému“ oproti zaměstnaneckým vztahům dále snižují. Pružnost ukončení obchodního vztahu se však, zejména v podmínkách vyšší konkurence na trhu práce a nedostatku pracovních sil (především kvalifikovaných), mění v riziko okamžité ztráty pracovní síly (odchodu OSVČ). Na straně OSVČ pracujících jako quazizaměstnanci ve „švarcsystému“ jsou výhodou měkčí daňové podmínky vytvářející prostor pro vyšší příjem; zásadní nevýhodou je neexistence pracovněprávních ochranných a převážně nižší zajištění při nemoci, úrazu a ve stáří (viz též kapitola 6 této studie).

V grafu č. 1 je schematicky, v podmínkách roku 2006, charakterizován vztah mezi náklady práce zaměstnavatele a čistým příjmem pracovníka v pracovněprávním vztahu a ve „švarcsystému“.

³² V ČR se tyto „zastřené pracovně právní vztahy“ začaly rozvíjet od počátku 90. let. Běžně se nazývají „švarcsystém“ (podle podnikatele, který nahradil zaměstnance živnostníky, kteří vykonávali, podle jeho příkazů a dozoru, shodné pracovní činnosti). Po zákazu zastřených pracovněprávních vztahů (zákon o zaměstnanosti, zákon o správě daní a poplatků) se objevují další zkratkové termíny označující tyto vztahy (práce na IČO, práce nebo zaměstnání na živnostenský list).

Graf č. 1 **Porovnávání nákladů při pracovněprávním vztahu a při švarcsystému¹ v podmínkách roku 2006**

Zdroj: výpočet VÚPSV v podmínkách roku 2006

V terénním šetření byly respondentům položeny otázky vycházející z charakteristik zastřené pracovního poměru („švarcsystému“) a směřující k vymezení oblastí, v nichž je sklon k jeho využívání. Jde o otázky „Materiál pro práci vám zajišťuje odběratel?“, „Pracujete převážně v prostorách a na zařízení odběratele?“, „Odběratel Vám stanovuje pracovní dobu?“, „Odběratel se k vám chová jako ke svému zaměstnanci?“.

Analýza se orientovala na OSVČ, kteří podnikají jako jednotlivci (tj. bez zaměstnanců) a byly převážně subdodavatelé pro jiné firmy. Souhrn informací obsahuje tabulka č. 19.

Tabulka č. 19 **Rozsah respondentů podnikajících jako jednotlivci (bez zaměstnanců) a odpovídajících kladně na otázky charakterizující znaky zastřené pracovního poměru (švarcsystému)**

	dodává výrobky nebo služby převážně jako subdodavatelů jiným firmám
odběratel se k vám chová jako ke svému zaměstnanci	18,8%
odběratel vám stanovuje pracovní dobu	13,0%
pracujete převážně v prostorách a na zařízení odběratele	26,9%
materiál pro práci vám zajišťuje odběratel	29,9%

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

Současně lze dovodit, že rozsah výběru i zvolené otázky a metody dotazování neumožnily přesněji vymezit rozsah fiktivních podnikatelů. To by zřejmě vyžadovalo samostatné šetření a speciální metodiku.³³

3.3 Velikostní struktura podnikání OSVČ; územní alokace podnikání

(4) Výsledky šetření představují sondu do velikosti struktury drobného podnikání OSVČ a jimi zaměstnávaných osob. Základní souhrnné informace jsou obsaženy v tabulce č. 20. Z nich vyplývá:

a) Více než 70 % OSVČ - fyzických osob zahrnutých do šetření (souhrn OSVČ s podnikáním jako hlavním i vedlejším příjmem) podniká bez zaměstnanců. To zhruba odpovídá zjištěním VŠPS; v roce 2006 činil podíl OSVČ pracujících na vlastní účet (v terminologii VŠPS jde o osoby podnikající bez zaměstnanců) na souhrnu všech podnikatelů cca 74 %.³⁴

Podle výsledků šetření je podíl podnikatelů bez zaměstnanců výrazně vyšší u OSVČ s „vedlejším příjmem z podnikání“ (88 %). To potvrzuje doplňkový charakter této ekonomické aktivity; přesto i zde šetření ukázalo, že existuje 12 % OSVČ (21 osob ze 153 podnikatelů - fyzických osob), které zaměstnávají zaměstnance.

Ve skupině OSVČ, u nichž je podnikání hlavním příjmovým zdrojem, je nejvyšší podíl podnikatelů bez zaměstnanců mezi podnikateli - soukromími zemědělci; z dalších informací plyne, že v zemědělství má významnou roli využívání členů rodiny.

Tabulka č. 20 **Struktura podnikatelské činnosti podle zaměstnání osob v % (počet OSVČ podnikajících jako fyzická osoba ve sloupcích = 100 %)**

struktura podnikání podle počtu a charakteru zaměstnaných osob	příjem ze samostatné výdělečné činnosti				vedlejší celkem	úhrn
	hlavní					
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	celkem		
podnikání bez zaměstnanců	84	69	62	69	88	72
v tom:						
jednotlivec	30	50	43	48	70	52
s pomáhajícími rodinnými příslušníky	54	19	19	21	18	20
podnikání se zaměstnanci	16	31	38	31	12	28
v tom:						
1 až 4 zaměstnanci	14	23	32	24	10	21
5 až 9 zaměstnanci	2	8	6	7	2	7

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

³³ Podrobnější informace o problematice zastřené pracovního poměru („švarcsystému“) obsahuje sborník studií Průša a kolektiv: Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti II (ekonomické podmínky samostatné výdělečné činnosti). Praha: VÚPSV, 2007

³⁴ VŠPS uvádí za rok 2006 počet zaměstnavatelů (podnikatelů zaměstnávajících zaměstnance) 195,9 tis. a osob pracujících na vlastní účet 550,8 tis., celkem tedy podnikatelů - fyzických osob 746,7 tis. viz: Trh práce v ČR 1993 - 2006. Praha: ČSÚ, 2007 (kód publikace 3103-07), <http://www.czso.cz>

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

b) Významné jsou informace o rozsahu OSVČ, kterým vedle svého zaměstnání pomáhá partner. Podíl této varianty je podle výsledků šetření překvapivě vysoký (v úhrnu 20 %) a diametrálně se odlišuje od rozsahu „pomáhajících rodinných příslušníků“ zjišťovaných VŠPS (vykazuje mírně přes 4 % úhrnu podnikatelů).³⁵ Respondenti terénního šetření zahrnovali zřejmě do „pomáhání“ řadu neformálních a časově nepříliš rozsáhlých nebo jen občasných aktivit rodinných příslušníků s vlastním příjmem nad rámec pomáhajícího rodinného příslušníka ze zákona o daních z příjmů.

Zcela mimořádný je podíl podnikání s pomocí rodinných příslušníků v zemědělství (OSVČ s hlavním příjmem z podnikání); zde jde o vůbec nejčetnější variantu podnikání u soukromých rolníků (54 %, tj. 27 respondentů z fyzických osob). To potvrzuje (a dále rozšiřuje) poznatky naznačující, že sektor soukromého zemědělského podnikání vychází z řady tradičních přístupů.³⁶ V tomto případě jde zřejmě o model „rodinného podniku - farmy“ s existujícími přednostmi i riziky a problémy.

c) Rozsah mikropodnikání využívajícího zaměstnaneckou práci se, podle výsledků šetření, u OSVČ, u nichž je podnikání hlavním zdrojem příjmů, blíží třetině respondentů. Vyšší podíl OSVČ se zaměstnanci je v podnikatelské sekci svobodných povolání; převážně jde o podniky v pásmu do čtyř zaměstnanců (advokátní kanceláře, lékařské ordinace, drobné poradenské firmy apod.). V živnostenském podnikání je větší podíl podniků s počtem zaměstnanců mezi 4 až 9.

Z hlediska odvětvové alokace firem OSVČ zaměstnávajících zaměstnance je vykázán jejich nadprůměrný podíl v průmyslu a dopravě (pokud jde o hlavní příjmový zdroj) a v průmyslu a stavebnictví (vedlejší příjmový zdroj).

Tabulka č. 21 **Podíl firem OSVČ - fyzických osob se zaměstnanci z jejich celkového počtu; podíl počtu respondentů v jednotlivých odvětvích v %**

odvětví	příjem ze samostatné výdělečné činnosti	
	hlavní OSVČ se zaměstnanci	vedlejší OSVČ se zaměstnanci
zemědělství, lesnictví, rybářství	17	0
zpracovatelský průmysl	32	19
stavebnictví	27	18
doprava	33	0
služby	29	10
celkem	31	12

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

(5) Při zaměstnávání pracovníků firmy OSVČ jednoznačně upřednostňují české občany (snazší dostupnost, nižší administrativní náklady) a orientují se na pracovní smlouvu na dobu neurčitou. Kritérium věku zaměstnance 2/3 dotázaných nepovažovaly za podstatné. Zbývá 1/3, obdobně jako velké podniky, preferuje pracovní sílu výkonných ročníků, tj. ve stáří od 30 do 50 let věku, zájem o mladé je podstatně nižší a o seniory (50 a více let věku) již zájem není. Lze konstatovat, že firmy sebezaměstnaných se na trhu práce chovají stejně jako střední a velcí

³⁵ Za rok 2006 uvádí VŠPS 32,5 tis. těchto osob. To představuje k úhrnu podnikatelů cca 4,4 %; zdroj: Trh práce v ČR 1993 - 2006. Praha: ČSÚ, 2007 (kód publikace 3103-07), <http://www.czso.cz>

³⁶ Pokud budou terénní šetření opakována, bude účelné věnovat problematice rozsahu pomáhajících osob hlubší pozornost.

3. Ekonomické podmínky podnikání OSVČ, jejich postavení na trhu

zaměstnavatelé; lze (zejména v době konjunktury) očekávat jejich slabší konkurenční pozici na trhu práce.³⁷

(6) Ekonomická úspěšnost sebezaměstnaných závisí na dostupnosti jejich výstupů na trhu, tj. na regionální infrastruktuře. Firmy OSVČ ve II. a III. sektoru, které se pohybují převážně na lokálních trzích, operují ve městech, zejména správních střediscích. Charakter zemědělské výroby alokuje podniky soukromých farmářů na vesnici. Významnou roli v územní alokaci firem OSVČ sehrává i nižší koupěschopná poptávka mimo regionální hospodářská centra.³⁸

Tabulka č. 22 **Alokace firem sebezaměstnaných podle typu sídel v %**

sídlo	odpovědi OSVČ s maximálně 5 zákazníky za uplynulých 6 měsíců v %			
	příjem ze samostatné výdělečné činnosti			vedlejší
	hlavní			
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	
Praha, krajské nebo bývalé okresní město	2	55	68	48
jiné město	15	23	28	29
vesnice	83	21	4	24

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

³⁷ K posouzení mzdové problematiky nejsou dostatečné podklady, podle odhadů ČSÚ však lze usuzovat na nižší výdělkovou hladinu v mikropodnicích.

³⁸ Podle sčítání lidí a bytů v roce 2001 na vesnici žije 1/3 populace ČR a podle statistiky trhu práce v zemědělství pracují 4 % zaměstnaných, tj. zhruba 13 % venkovského obyvatelstva. Z disponibilních údajů rodinných účtů lze vysledovat pronikavý pokles příjmů zemědělských rodin od roku 1990 v relaci k zaměstnaneckým rodinám. Jestliže relace příjmů na osobu v rodinách zemědělců v roce 1990 byla 2 % nad úroveň zaměstnaneckých domácností celkem, potom tento poměr v roce 2005 dosáhl mínus 12 % s tím, že od roku 1996 se relace pohybuje v intervalu ± 1 %. Během transformace se příjmy zemědělských rodin v ČR dostaly do relací se zeměmi EU (odhadované údaje statistiky). Od roku 2006 přestává ČSÚ rodiny zemědělců sledovat. Novými ekonomickými podmínkami na vesnici (přechod družstevních zemědělců do pracovněprávních vztahů v průmyslu a ve službách) se změnil i vztah vesnice a města a alokaci poptávky po výrobcích a službách. Na druhé straně zůstává nezmapovaná oblast přechodu sociálních funkcí bývalých JZD na nástupnické organizace. Lze předpokládat, že velkou část služeb pro obyvatelstvo na vesnici zajišťují nové zemědělské podniky a místní samospráva (ve městě služby provozované na komerční bázi).

4. Pracovní podmínky OSVČ

Pracovní podmínky (doba práce a odpočinku, práce o volných dnech atd.) jsou u sebezaměstnaných osob utvářeny na základě bezprostředního osobního (svobodného) rozhodování jednotlivých podnikatelů. Silný vliv přitom mají základní motivace k podnikatelské činnosti - samostatnost rozhodování, tvůrčí charakter, vysoká míra uspokojení (viz kapitola č. 2). OSVČ nepociťují odcizení práce, časté u zaměstnanců, podnikatelské aktivity se prolínají s osobním životem;³⁹ charakteristickým prvkem tohoto např. je, že cca 70 % respondentů uvádí, že využívají vlastní osobní majetek ve svém podnikání. Pracovní podmínky podnikatelů jsou přitom současně zásadně ovlivňovány konkrétní pozicí jeho firmy na trhu produktů, na kterém působí, na vývoji konjunkturální a konkurenční situace a rovněž na životní fázi sebezaměstnaného.

4.1 Porovnání celkových pracovních, a životních podmínek OSVČ a zaměstnanců

(1) Komparace celkových pracovních a životních podmínek mezi OSVČ a zaměstnanci naznačuje, že postoje respondentů se odklánějí od ideově - teoretických přístupů k podnikatelské činnosti; v hodnocení převažují vlivy konkrétní vysoké zátěže podnikatelské činnosti z hlediska časového i negativních vlivů na osobní a rodinný život.

U značné části podnikatelů to vyúsťuje ve vyšší hodnocení celkových podmínek zaměstnanců než podnikatelů. Takové hodnocení (respondentů, u nichž je podnikání hlavním zdrojem příjmů) výrazně převažuje u soukromých zemědělců a, s menší intenzitou, u podnikatelů - živnostníků; svobodná povolání pokládají v podstatné míře za lepší celkové podmínky u podnikatelů. Informace shrnuje tabulka č. 23.

Tabulka č. 23 **Porovnání celkových pracovních, životních a příjmových podmínek OSVČ a zaměstnanců (podíl odpovědí v %)**

celkové podmínky podnikatele jsou lepší než zaměstnance	příjem ze samostatné výdělečné činnosti			
	hlavní			vedlejší
	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	
ano	19	34	46	34
ne	48	39	20	24
jsou zhruba stejné	23	14	22	21
neví, neodpověděl	10	13	13	21

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

³⁹ Jde o zásadní rozdíl oproti utváření pracovních podmínek v pracovněprávních vztazích zaměstnanců. Ty jsou dány ustanoveními pracovněprávních předpisů a jednáními mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci (často zastupovanými odbory), popř. jsou jednostranně stanoveny rozhodnutím zaměstnavatele při pasivní úloze pracovníka (jeho akceptaci těchto rozhodnutí).

4. Pracovní podmínky OSVČ

Postoje zemědělců, zřejmě odrážejí obtížnost pracovních a životních podmínek drobných farmářů v ČR⁴⁰ ve srovnání se zaměstnanci u velkých zemědělských firem (družstev, obchodních společností).

Podstatným kritériem pro hodnocení celkových podmínek se jeví převládající typ činnosti v podnikatelské práci (řídící - manažerská, bezprostřední práce pro zákazníka). Ve většině mikrofirem OSVČ není management vydělen jak samostatná činnost, a to ani u rodinných podniků nebo firem se zaměstnanci. Jiná situace je u obchodních společností, kde se polovina společníků orientuje na manažerské činnosti (podíl společníků na počtu OSVČ je však v šetření - a rovněž podle statistických zdrojů - minimální; v šetření představuje jen několik procent).

Tabulka č. 24 **Charakter převládající práce OSVČ, podíl odpovědí v %**

převládající práce	fyzické osoby celkem	společník
manažerská práce	15	49
práce pro zákazníka	50	23
práce jsou vyrovnané	35	28

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: údaje za osoby, pro které je samostatná výdělečná činnost hlavním příjmem

Společníci podniků s vysokým podílem manažerské práce hodnotí své celkové pracovní a životní podmínky oproti zaměstnancům vysoko; takové postoje u nich převažují.

(2) Zásadní rozdíly v hodnocení celkových pracovních podmínek existují ze strany OSVČ zaměřených na nemanuální (duševní) a na manuální činnosti; toto členění kompletně odráží pracovní, výrobně-ekonomické a společenské aspekty (charakter) samostatné výdělečné činnosti (technologie, pracovní postup, kvalifikace vč. vzdělání, dosahované ceny, místo v tržním segmentu, sociální integrita apod.).

Z údajů tabulky č. 25 vyplývá, že OSVČ s převahou duševních činností výrazně lépe hodnotí celkové pracovní a životní podmínky podnikatelů oproti zaměstnancům. Naproti tomu manuálně pracující OSVČ (s příjmem z podnikání jako hlavním) ve značném rozsahu vidí postavení zaměstnanců jako lepší.

Tabulka č. 25 **Hodnocení celkových pracovních, životních, příjmových podmínek OSVČ a zaměstnanců podle charakteru činnosti (srovnání v rámci činností), podíl odpovědí v % (ve sloupcích)**

celkové podmínky podnikatele jsou lepší než zaměstnance	příjem ze samostatné výdělečné činnosti			
	hlavní		vedlejší	
	nemanuální činnost	manuální činnost	nemanuální činnost	manuální činnost
ano	53	28	50	29
ne	22	43	20	25
jsou zhruba stejné	15	16	18	21
neví, neodpověděl	10	13	13	25

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

⁴⁰ Významným faktorem je malý rozsah standardní infrastruktury pro farmářská hospodářství, jaká existuje ve vyspělých evropských zemích, např. síť zásobovacích, odbytových, osevních, strojních a obdobných firem a družstev.

V členění na muže a ženy převažuje v šetření u žen vyšší podíl nemanuálních činností (viz tabulka č. 26); je u nich vyšší váha činností technických, zdravotnických pedagogických a administrativních; v manuálních činnostech je nižší podíl skupiny řemeslnic a kvalifikovaných výrobkyň. Ženy lépe hodnotily postavení podnikatelů než zaměstnanců. To může souviset se zkušenostmi žen s diskriminací v zaměstnaneckém poměru; sebezaměstnání dává ženám větší pocit rovnosti a umožňuje lépe sladit práci a potřeby rodiny.

Tabulka č. 26 **Charakter podnikatelských činností podle mužů a žen, podíl v %**

činnost	celkem	muži	ženy
nemanuální	25	21	31
manuální	75	79	68

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: údaje pouze za osoby, pro které je samostatná výdělečná činnost hlavním příjmem

4.2 Režim práce a odpočinku

(3) Výroky respondentů o pracovní době signalizují vyšší časovou náročnost výkonu práce sebezaměstnanými ve srovnání se zaměstnanci. To se týká jak rozsahu odpracovaných hodin během týdne, tak práce o volných dnech (sobotách, nedělích a svátcích), rovněž rozsah dovolené (tj. u podnikatelů delšího souvislého pracovního volna) má menší rozsah a frekvenci, než stanoví Zákoník práce pro zaměstnance.⁴¹ Při hodnocení dále uvedených vyjádření respondentů a z nich dovozovaných poznatků je nutno respektovat skutečnost, že u podnikatelů se mnohostranně prolíná pracovní a osobní (nepracovní) čas a že subjektivní výroky pravděpodobně rozsah pracovní zátěže spíše zvyšují.

Základní informace o rozsahu časového pracovního zatížení podnikatelské činnosti podle odpovědí respondentů v členění podle postavení příjmů z podnikání (hlavní a vedlejší) a podle právní úpravy podnikání jsou uvedeny v tabulce č. 27.

⁴¹ Zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) stanovuje maximální délku pracovní doby 40 hodin týdně (§ 79), rozsah přesčasové práce na 8 hodin týdně, resp. 150 hodin ročně (§ 93) a minimální délku dovolené pro zaměstnance ve výši 4 týdnů za kalendářní rok (§ 213).

4. Pracovní podmínky OSVČ

Tabulka č. 27 **Rozsah týdenní pracovní doby, práce ve volné dny a dovolené; podíly odpovědí v % (ve sloupcích)**

ř.	charakteristiky otázek	podnikání je příjmem					souhrn odpovědí respondentů
		hlavním				vedlejším	
a	b	soukr. zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	celkem		g
	A. týdenní prac. doba						
1	do 10 hodin	-	2	1	2	29	6
2	nad 10 do 40 hodin	12	14	22	14	46	20
3	nad 40 do 60 hodin	27	50	61	50	15	44
4	více než 60 hodin	61	34	16	34	10	30
	B. práce ve volné dny						
5	nutnost	35	22	12	22	35	24
6	většinou ano	23	33	20	31	15	29
7	baví ho to	19	6	8	7	6	6
8	nepracuje	23	39	60	40	44	41
	C. rozsah dovolené						
9	3-4 týdny ročně	10	35	57	36	52	39
10	1-2 týdny ročně	31	43	27	41	32	40
11	jednou za 2 a více let	25	11	6	11	7	10
12	nemá dovolenou	34	11	10	12	9	11

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: počet adresných odpovědí respondentů: A:1 122, B: 1 124, C: 1 109

Z údajů plyne:

Za prvé. Z podnikatelů, u nichž podnikání představuje hlavní příjmový zdroj (sloupec f tabulky), téměř 85 % uvádí, že pracuje nad 40 hodin týdně a 1/3 více než 60 hodin. O volných dnech se plně nebo převážně pracovním zabývají podnikáním zhruba 3/5 OSVČ; pravidelně ročně má dovolenou v rozsahu 3-4 týdnů jen zhruba 36 % respondentů a více než 1/10 tvrdí, že žádné souvislé volno v průběhu roku si pro pracovní zátěž nemůže dovolit.

Nejvyšší časovou zátěž vykazují soukromí zemědělci (viz sl. c tabulky); přes 60 % z nich udává týdenní dobu práce přes 60 hodin, o volných dnech jich pracuje přes 75 % a ročně čerpá souvislé volno jen cca 10 % a žádné takové volno vůbec nemá více než 1/3 respondentů - zemědělců.

Podnikatelé - svobodná povolání pracují s menší časovou zátěží; ta se zřejmě blíží situaci u zaměstnanců; cca 85 % uvádí, že pracuje rozmezí do 60 hodin; o volných dnech nepracuje 60 %, dovolenou 3 - 4 týdny čerpá přes 57 % těchto respondentů.

Charakteristiky práce a odpočinku OSVČ odvozené z výroků respondentů se značně shodují se zjištěními VŠPS za rok 2006⁴², kde se uvádí:

Průměrný obvykle v týdnu odpracovaný počet hodin:

- zaměstnanci (bez členů produkčních družstev): 42,7,
- podnikatelé (bez pomáhajících rod. příslušníků): 50,4.

⁴² Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil - roční průměry 2006. Praha: ČSÚ, 2006, kód 3115-07, tabulky č. 307 a 313

Práce v sobotu a v neděli (alespoň občas; průměr na volný den):

- zaměstnanci (vč. členů produkčních družstev): 1 393,6 tis. osob, tj. 35,2 % z fyzického počtu zaměstnanců,
- podnikatelé (vč. pomáhajících rod. příslušníků): 454,7 tis. osob, tj. 58,9 % z počtu podnikatelů.

Za druhé. Pro OSVČ, u nichž je podnikání vedlejším zdrojem příjmů, je charakteristické (viz sl. g tabulky), že jejich časová zátěž podnikatelskou činností je v průběhu týdne výrazně nižší. Cca 30 % respondentů věnuje podnikání max. 10 hodin týdně a dalších cca 45 % mezi 10-40 hodinami. Nižší časová zátěž je dána především skutečností, že převažující část OSVČ s podnikáním jako vedlejším příjmovým zdrojem jsou zaměstnanci (s plným nebo částečným pracovním úvazkem) a jejich časový fond pro podnikání v průběhu týdne je omezený. Časové omezení této podnikatelské činnosti plyne rovněž z různých vnějších nebo subjektivních důvodů (omezený rozsah poptávky, omezená schopnost vykonávat časově náročnou činnost např. u starších osob - důchodců aj.).

Výsledky průzkumu současně prokazují, že značná část „vedlejší podnikatelské činnosti“ se časově soustředí na soboty, neděle, popř. svátky; 35 % OSVČ pokládá tuto činnost v těchto dnech za nutnou a dalších 20 % ji rovněž vykonává v těchto dnech.

Pokud jde o souvislé nepracovní volno (dovolenou), v průběhu roku si ho dopřává cca 85 % těchto OSVČ; značný vliv má souběh se zaměstnaneckým vztahem.

(4) Vysoké zatížení během týdne deklarovali manuálně pracující (více než třetina pracuje týdně přes 60 hodin). Vyšší časové nároky se u nich ve srovnání s podnikateli v nemanuálních činnostech projevují i ve větším rozsahu práce o sobotách, nedělích a svátcích. Rozdíly jsou i v rozsahu dovolené; pro zhruba 1/4 manuálně pracujících sebezaměstnaných je každoroční dovolená obtížně dostupná a pouze necelá 1/3 si zorganizuje 3-4 týdny souvislého volna. Informace viz tabulka č. 28.

Tabulka č. 28 Rozsah týdenní pracovní doby, práce ve volné dny a dovolené (souvislého volna v průběhu roku); výroky respondentů v členění podle charakteru pracovní činnosti; podíl odpovědí na celá procenta

A. týdenní prac. doba	činnost, která je zdrojem příjmů	
	nemanuální	manuální
do 10 hodin	2	2
od 10 do 40 hodin	26	15
od 40 do 60 hodin	56	46
60 hodin a více	16	37
B. práce ve volné dny		
ano	43	65
ne	57	35
C. rozsah dovolené		
3 až 4 týdny ročně	63	29
1 až 2 týdny ročně	30	44
jednou za 2 nebo více let	4	12
nemá dovolenou	3	14

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: respondenti s podnikáním jako hlavním zdrojem příjmů

Je zřejmé, že podnikatelé s převážně manuálním charakterem pracovní činnosti uvádějí celkové podstatně vyšší časové zatížení podnikatelskou činností. Může to ovlivňovat řada souběžně působících faktorů odlišujících časovou zátěž od nemanuálních podnikatelů: vyšší rozsah poptávkou vynucené časově náročné organizace práce (např. poskytování opravárenských služeb během celého dne, o volných dnech, v období s hlavní frekvencí dovolených apod.), nižší osobní schopnost si práci racionálně organizovat. Vliv může mít i nahrazování nižšího oceňování manuální práce za časovou jednotku větší časovou extenzitou.

4.3 Časová dostupnost místa podnikání

(5) Nízká dojíždková flexibilita pracovníků v ČR zřetelně vystupuje i v oblasti samostatné výdělečné činnosti. Podle výsledků sčítání lidu v roce 2001⁴³ průměrná doba cesty do zaměstnání představuje 33 minut denně.

Z výsledků terénního šetření vyplývá, že OSVČ preferují časově kratší dostupnost pracoviště; ze sebezaměstnaných, u nichž je podnikání hlavním zdrojem příjmů, přibližně 1/4 pracuje doma a další 2/3 dojíždějí (docházejí) do místa podnikání do 30 minut (těžiště je vzdálenost do 15 minut). OSVČ, které si podnikáním jen přivydělávají, splývá místo práce s domovem u více než třetiny; dostupnost místa podnikání přes 30 minut se vyskytuje jen u 8 % respondentů (tab. č. 29).

Tabulka č. 29 **Časová dostupnost místa podnikání (doba docházky nebo dojížďky do zaměstnání)**

	příjem ze samostatné výdělečné činnosti	
	hlavní	vedlejší
práce doma	24	36
do 15 minut	41	32
do 30 minut	22	23
do 1 hodiny	10	6
více než hodinu	4	2

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: údaje za nemanuální a manuální činnosti se neliší

Výsledky šetření ukazují, že podnikatelé - fyzické osoby (zejména bez zaměstnanců), kteří se orientují na místní trhy, umísťují své firmy buď přímo ve svém bydlišti (domě, bytě) nebo v obci, kde bydlí; to snižuje časové i peněžní náklady podnikání a zvyšuje dostupnost podnikatelské činnosti.

Minimalizace pracovní dojížďky (docházky) a orientace na práci v bydlišti se u žen projevuje obdobně jako u mužů. Při respektování snahy žen o sladění pracovních aktivit s péčí o domácnost vystupuje rozporně relativně nízký podíl práce doma (cca 20 % ve skupině, pro kterou je samostatná výdělečná činnost hlavním zdrojem příjmu); na druhé straně 45 % žen má místo práce dostupné do 15 minut.

---

⁴³ Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Praha: ČSÚ, 2005

5. Vzdělávání OSVČ

5.1 Celkové souvislosti a výsledky

(1) Vzdělání a vzdělávání je pro OSVČ existenčně zásadní (je pravděpodobně důležitější než pro značnou část zaměstnanců). Podnikatelé musí disponovat více kompetencemi než běžní zaměstnanci. Mimo vlastní odbornost se zejména jedná o znalosti týkající se správy majetku, absorpce inovací, marketing, řízení firemních financí, obchodních jednání, organizace práce atd. Vzdělání (formální i neformální) je předpokladem k získávání a tvorbě znalostí a podmínkou pro konkurenceschopnost jednotlivých podniků. Jen vzdělaný a průběžně se vzdělávající podnikatel identifikuje podnikatelské příležitosti a vnímá, kam se svět a jeho obor ubírá.

U OSVČ (malých podnikatelů) především v manuálních oborech je klíčovou otázkou průběžně se odborně vzdělávat s cílem umět získávat a využívat relevantní informace, pracovat s nimi, přetvářet je ve znalosti a ty pak ekonomicky uplatnit.

(2) Souhrnné výsledky terénního šetření potvrzují naléhavost výzev ke vzdělávání podnikatelů a potřeby vzdělávacích programů. Téměř čtvrtina OSVČ vůbec necítí potřebu se vzdělávat a cca 45 % se nevzdělává (viz tab. č. 30). Velká část OSVČ se tak de facto dostává mimo hlavní proud současných trendů ekonomického vývoje založeného na znalostech. Na otázku, proč se nevzdělává, odpověděla jen necelá polovina (248 z 510) respondentů, jichž se otázka týká. Většina z nich jako důvod uvedla nedostatek času.

Téměř polovina OSVČ, pokud nezmění své postoje ke vzdělávání, může tedy mít v budoucnosti problémy s existencí svých podniků a může podnikatelsky zaniknout nebo se přesunout do skupiny s nízkými příjmy.

Tabulka č. 30 **Postoje respondentů k naléhavosti vzdělávání, k jeho rozsahu a způsobům; důvody rezignace na vzdělávání; podíly respondentů v %**

	postoj ke vzdělávání N=1137		rozsah vzdělávání N=1137		způsoby vzdělávání N=627 rozvedené údaje ze sl. d			důvody, proč se nevzdělává ¹ N=248 rozvedené údaje ze sl. e		
	cítí nutnost se vzdělávat	necítí nutnost se vzdělávat	vzdělává se	nevzdě- lává se	vzdělává se sám	školení a kurzy	soukromé lekce	nemá čas	je to drahé	je malá nabídka
	N=866	N=271	N=627	N=510	N=253	N=358	N=16	N=199	N=32	N=17
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	K
celkem OSVČ	76,1	23,9	55,1	44,9	40,4	57,1	2,5	80,3	12,8	6,9

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámky: ¹ Na otázku, proč se nevzdělávají, odpovědělo 248 respondentů z 510 (sloupec e), tj. 48 %, neodpovědělo 262. Jedná se o ty respondenty, kteří uvedli, že necítí nutnost se vzdělávat (sloupec c). Teoreticky mělo odpovědět 239 respondentů (510 - 271); přesah 9 odpovědí vznikl tak, že tyto respondenti odpověděli na otázku, proč se nevzdělávají a zároveň uvedli, že necítí nutnost se vzdělávat.

5.2 Postoje respondentů ke vzdělávání

(3) Postoje respondentů ke vzdělávání podle podrobnějších kritérií jsou číselně charakterizovány v dále uvedených tabulkách a grafech. Jsou testovány názory OSVČ na vzdělávání v členění podle:

- ekonomicko-organizačních a právních kritérií v zásadě jak objektivního, tak subjektivního charakteru (tabulky č. 30 až 33 graf. č. 2),
- demograficko-sociálních kritérií (tab. č. 34 a 35, grafy č. 3 a 4).

(4) Informace o struktuře odpovědí respondentů členěných podle **pozice podnikání v utváření příjmů, podle zákonů upravujících typ podnikání a podle charakteru činnosti (manuální, nemanuální)** jsou shrnuty v tabulce č. 31; vyplývá z nich:

Za prvé. Rozdílly postojů skupiny OSVČ, která má podnikání jako hlavní zdroj příjmů, a skupiny, která má podnikání jako vedlejší zdroj příjmů, nejsou v zásadě statisticky významné (viz řádky 1 a 2, tab. č. 31). Určitý rozdíl byl zjištěn jen u způsobu vzdělávání. Respondenti, pro které je podnikání hlavním zdrojem příjmů, znatelně preferují sebezvzdělávání; s velkou pravděpodobností je důvodem větší časové zatížení podnikatelskou činností u této skupiny podnikatelů. Vzhledem k malým odchylkám v postojích obou skupin sebezaměstnaných k otázkám týkajícím se vzdělávání lze analyzovat obě skupiny dohromady.

Tabulka č. 31 Postoje ke vzdělávání respondentů členěných podle kritérií „podnikání jako hlavní nebo vedlejší zdroj příjmů OSVČ“¹, „zákony, na jejichž základě OSVČ podnikají“² a „charakter činnosti - nemanuální, manuální“³; podíl odpovědí v %

ř.	kritéria třídění	postoj ke vzdělávání		rozsah vzdělávání		způsoby vzdělávání			důvody, proč se nevzdělává		
		cítí nutnost se vzdělávat	nechtí nutnost se vzdělávat	vzdělává se	nevzdělává se	vzdělává se sám	školení a kurzy	soukromé lekce	nemá čas	je to drahé	je malá nabídka
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1	podnikání - hlavní zdroj příjmů	76,1	23,9	54,7	45,3	41,7	55,6	2,7	79,5	13,2	7,4
2	podnikání - vedlejší zdroj příjmů	75,4	24,6	57,0	43,0	35,3	64,7	0,0	85,7	10,7	3,6
3	soukromí zemědělci	60,9	39,1	42,2	57,8	55,6	44,4	0,0	90,0	10,0	0,0
4	živnostníci	75,8	24,2	52,9	47,1	40,9	56,5	2,6	79,6	12,9	7,5
5	svobodná povolání	85,6	14,4	80,5	19,5	33,7	63,2	3,2	80,0	20,0	0,0
6	nemanuální činnost	95,1	4,9	87,8	12,2	28,5	68,0	3,6	77,8	16,7	5,6
7	manuální činnost	69,4	30,6	43,7	56,3	48,0	050,0	2,0	79,7	13,0	7,3

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹ Řádky 1 a 2; ² Řádky 3 až 5; ³ Řádky 6 a 7.

Za druhé. Míra zájmu o vzdělávání je podle jednotlivých typů podnikatelů (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání) rozdílná:

- **soukromí zemědělci** (viz řádek 3 tabulky) cítí potřebu se vzdělávat nejméně intenzivně (zhruba jen 3/5 odpověděly kladně) a fakticky se jich vzdělává jen něco nad 40 %. I když některé demografické a sociální znaky této podnikatelské skupiny objasňují důvody nižší míry vzdělávání - působení mimo městská centra (zřejmě i proto je u těch, kteří se vzdělávají, nejvyšší podíl „samostudia“ - cca 56 % respondentů), jejich vyšší věk, vysoká časová zátěž podnikatelskou činností, patří nižší míra vzdělávání k faktorům snižujícím podnikatelské schopnosti drobných zemědělců, což v zemědělských komoditách s konkurencí velkých zemědělských společenství a dalšími handicapy (kapitálové vybavení, věk, časová zátěž aj.) značně ztěžuje jejich postavení,

- potřebu vzdělávat se vyjadřují zhruba tři čtvrtiny **OSVČ podnikajících podle živnostenského zákona** (viz řádek 4 tabulky). Fakticky se vzdělává málo přes polovinu jejich celkového počtu, přičemž u nich poněkud převažuje návštěva školení a kurzů,

- nejpozitivnější vztah ke vzdělávání prokázaly výsledky šetření u **svobodných povolání** (viz řádek 5 tabulky). Potřebu vzdělávání vyjádřilo téměř 86 % respondentů této skupiny podnikatelů, přičemž cca čtyři pětiny se skutečně vzdělávají; ovlivňuje je jak povinnost se vzdělávat u části z nich (např. lékaři), tak nezbytnost průběžného zvládnutí nových informací pro úspěšný výkon podnikání (advokáti, daňoví poradci, účetní aj.).

Za třetí. V členění podle **manuálního a nemanuálního charakteru** činnosti (obsahové vymezení těchto pojmů viz kapitola č. 3) vykazují stanoviska respondentů k problematice vzdělávání výrazný rozdíl (viz řádky 6 a 7 tabulky).

Lze usuzovat, že vyšší náročnost na odborné znalosti nemanuálních (duševních) činností „tlačí“ na vzdělávání; téměř 90 % podnikatelů v těchto oblastech podnikání se vzdělává. Odráží to jak všeobecně rostoucí náročnost těchto činností, tak postavení vzdělání jako základu úspěšnosti podnikání v nemanuálních oborech.

(5) Údaje o postojích ke vzdělání respondentů podle **oborové (odvětvové) struktury** jsou soustředěny v tabulce č. 32, ilustruje je též graf č. 2.

Z hlediska faktického rozsahu vzdělávajících se OSVČ (sloupec e tabulky) se štěpí obory činnosti do tří charakteristických skupin.

První tvoří obory, v nichž odborná náročnost práce, rozsah inovací produktů, právních a tržních podmínek vynucuje vysokou míru vzdělání aktérů. Jde o obory - zdravotní a sociální péče, finanční zprostředkování, činnosti v oblasti nemovitostí, vzdělávání, ostatní veřejné, sociální a osobní služby; v těchto komoditách se účast na vzdělávání pohybuje mezi 70 až 96 % respondentů.

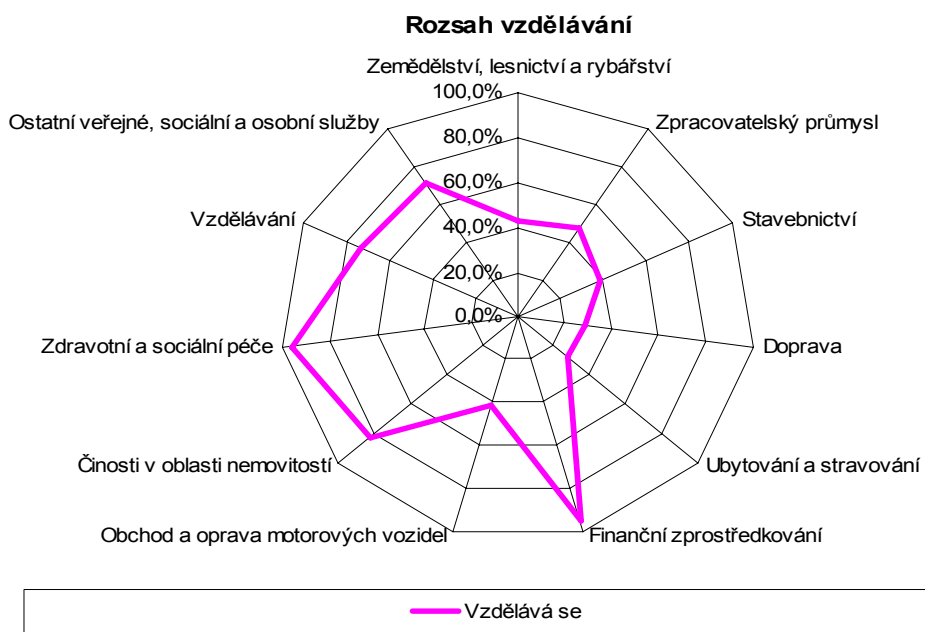
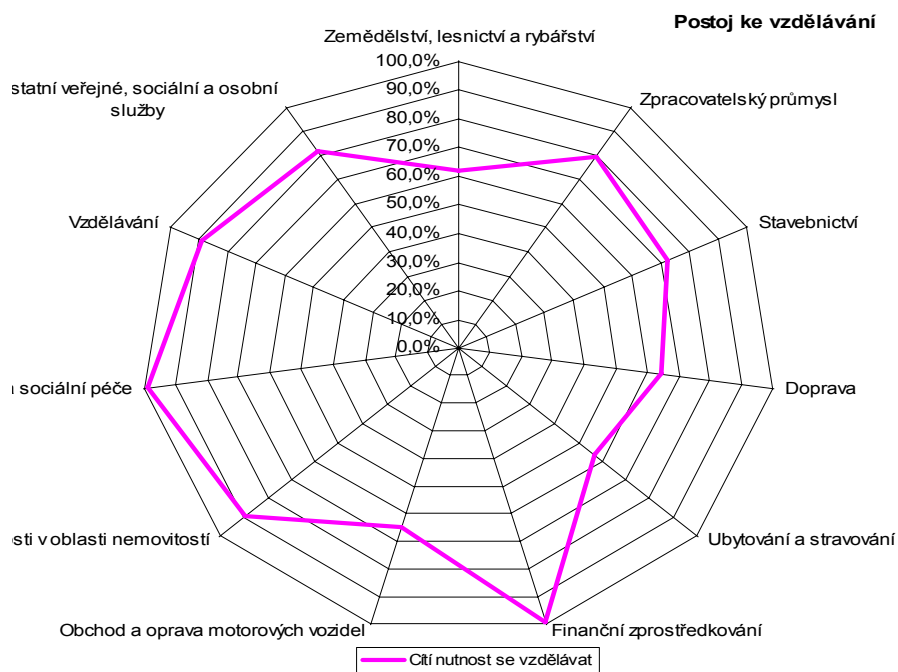
Do druhé skupiny lze zahrnout obory, v nichž se účast na vzdělávání pohybuje zhruba mezi 40 až 50 % respondentů. Jde o zpracovatelský průmysl, zemědělství, stavebnictví, obchod a opravy motorových vozidel. U sebezaměstnaných v těchto oborech významně vystupují jako podstatný základ jejich podnikatelské činnosti získané pracovní a podnikatelské zkušenosti, vzdělání a vzdělávání má zřejmě v jejich postojích menší závažnost. V těchto souvislostech je důležité rovněž zjištění, že v řadě oborů s velkou četností drobných podnikatelů (obchod, opravárenství, zpracovatelský průmysl) značný rozsah (25 až 30 %) z nich zastává stanovisko, že vzdělávání je drahé a že nabídka forem vzdělávání není dostatečná.

Nejnižší míru potřeby se vzdělávat i faktického rozsahu vzdělávajících se OSVČ vykázal průzkum v odvětvích dopravy a ubytování a stravování; vzdělává se méně než 30 % respondentů v těchto komoditách.

Tabulka č. 32 Postoje OSVČ ke vzdělávání podle oborů podnikání; podíly odpovědí v %

ř.	kritéria třídění obor podnikání	postoj ke vzdělávání		rozsah vzdělávání		způsoby vzdělávání			důvody, proč se nevzdělává		
		cítí nutnost se vzdělávat	nutnost se vzdělávat necítí	vzdělává se	nevzdělává se	vzdělává se sám	školení a kurzy	soukromé lekce	nemá čas	je to drahé	je malá nabídka
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1	zemědělství, lesnictví a rybníkářství	61,6	38,4	42,5	57,5	52,0	48,4	0,0	91,7	8,3	0,0
2	zpracovatelský průmysl	78,9	21,1	47,6	52,4	70,8	25,0	4,2	74,1	20,4	5,6
3	stavebnictví	72,2	27,8	38,2	61,8	49,1	50,9	0,0	91,3	4,3	4,3
4	doprava	64,3	35,7	28,6	71,4	75,0	25,0	0,0	88,9	3,0	0,0
5	ubytování a stravování	56,3	43,7	27,7	72,3	61,8	32,4	5,9	75,8	18,2	6,1
6	finanční zprostředkování	98,9	1,1	95,6	4,4	14,0	84,9	1,2	100,0	0,0	0,0
7	obchod a opravy motorových vozidel	64,4	35,6	40,8	59,2	46,5	49,3	4,2	71,4	11,4	17,1
8	činnosti v oblasti nemovitostí	88,7	11,3	82,3	17,7	47,1	47,1	5,9	75,0	0,0	25,0
9	zdravotní a sociální péče	98,7	1,3	96,2	3,8	21,3	74,7	4,0	100,0	0,0	0,0
10	vzdělávání	88,9	11,1	72,2	27,8	30,8	69,2	0,0	100,0	0,0	0,0
11	ostatní veřejné, sociální a zdravotní služby	81,8	18,2	70,9	29,1	37,7	59,4	2,8	76,9	23,1	0,0

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Graf č. 2 **Postoje OSVČ ke a rozsah vzdělávání podle oborů podnikání**

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

(6) Hodnocení vazeb mezi **subjektivními vztahy respondentů k podnikání** a jejich postoji ke vzdělávání vyúsťuje v poznatky shrnuté v tabulce č. 33.

Výsledky průzkumu naznačují, že vůle podnikat mírně pozitivně ovlivňuje postoj ke vzdělání a vzdělávání. Sebezaměstnaní, kteří jsou odhodláni podnikat (nechtějí podnikání vyměnit za zaměstnanecký vztah), více pociťují nutnost se vzdělávat a více se vzdělávají. Deklarují v menším procentu nedostatek času na vzdělávání, častěji navštěvují kurzy a školení a výrazně postrádají větší nabídku příležitostí ke vzdělávání (viz řádky 1 a 2).

Ukazuje se rovněž, že vzájemně souvisí pozitivní přístup ke vzdělávání a členství v profesní organizaci. Vzdělávání členů je konec konců jednou z důležitých činností profesních organizací (jak těch, v nichž je povinné členství, tak i organizací s nepovinným členstvím). Členové profesních organizací silněji deklarují potřebu se vzdělávat a ve větším rozsahu se vzdělávají. Stěžují si méně na nedostatek času a vysokou cenu. Postrádají větší nabídku možností ke vzdělávání a častěji navštěvují kurzy a školení.

(7) Z **demografických a sociálních charakteristik respondentů** byly ve vztahu ke vzdělávání testovány - pohlaví, věk (tabulka č. 33 a graf č. 3) a stupeň formálního (školního) vzdělání (tabulka č. 34, graf č. 4). Z hodnocení údajů vyplývají tyto souvislosti:

Za první: v postojích a stanoviscích mužů a žen ke vzdělávání (viz řádky 1 a 2 tabulky č. 34) byly zjištěny podstatné rozdíly. Ženy mají ke vzdělávání celkově aktivnější přístup; více pociťují potřebu se vzdělávat a také se více vzdělávají. Preferují kurzy a školení, méně se vzdělávají samy. Nedostatek času jako důvod, proč se nevzdělávají, uvádějí méně často než muži (74,1 % oproti 82,3 %); lze usuzovat, že vzhledem k vyššímu časovému zatížení žen péčí o domácnost to vyjadřuje i jejich schopnost si čas zorganizovat i vůli se vzdělávat. Určitou roli v přístupu žen ke vzdělávání má zřejmě skutečnost, že značná část z nich začíná podnikat v období počátku tzv. „druhé kariéry“, tj. okolo 35. roku věku; vzdělávání je proto nezbytností.

Za druhé: postoje OSVČ ke vzdělávání se mezi jejich věkovými (pětiletými) skupinami příliš neliší (viz řádky 3 až 12 tabulky č. 34, graf č. 3). Pozitivní vztah ke vzdělávání se poněkud více projevuje ve středních pásmech věkového spektra a klesá u mladších a starších ročníků. Postoj mladší věkové kategorie je zřejmě ovlivněn poměrně krátkou dobou po absolvování školního (formálního) vzdělání. Postoj starší generace vyplývá jednak ze získaných zkušeností a jednak ze snížené potřeby vzdělávání na konci profesní kariéry.

Tabulka č. 33 **Postoje OSVČ ke vzdělávání podle vůle k podnikání a členství v profesních komorách; podíly respondentů v %¹**

ř.	kritéria třídění	postoj ke vzdělávání		rozsah vzdělávání		způsoby vzdělávání			důvody, proč se nevzdělává			
		cítí nutnost se vzdělávat	d necítí nutnost se vzdělávat	e vzdělává se	f nevzdělává se	g vzdělává se sám	h školení a kurzy	i soukromé lekce	j nemá čas	k je to drahé	l je malá nabídka	
a	b											
1	zanechal by podnikání, kdyby získal zaměstnání s vyšším příjmem a vyšší jistotou	73,5	26,5	51,5	48,5	42,3	55,2	2,5	85,0	14,0	0,9	
2	nezanechal by podnikání, kdyby získal zaměstnání s vyšším příjmem a vyšší jistotou	77,6	22,4	59,7	40,3	39,2	58,2	2,6	74,5	12,8	12,8	
3	je členem profesní organizace	88,2	11,8	74,9	25,1	29,3	66,9	3,8	78,7	10,6	10,6	
4	není členem profesní organizace	70,2	46,9	53,1	48,6	49,7	1,7	83,0	12,6	4,4		

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Zajímavým fenoménem je druhá nejvyšší hodnota tendence ke vzdělávání a vůbec nejvyšší hodnota u faktického vzdělávání ve věkové kategorii 55-60 let. Vzhledem k těmto dvěma extrémům jde pravděpodobně o určitou tendenci; lze vyslovit hypotézu, že OSVČ v tomto věkovém pásmu předpokládají podnikání i po dosažení obvyklého věku odchodu do důchodu a chtějí si udržet potřebnou úroveň vzdělanostní kompetentnosti.

Za třetí: výsledky zjištěné šetřením jednoznačně prokazují, že existuje přímá závislost mezi tendencí se vzdělávat a mírou faktického vzdělávání a stupněm formálního školního vzdělání OSVČ; čím vyšší je úroveň školního vzdělání, tím vyšší je aktivita respondentů v dalším vzdělávání (viz tabulka č. 35 , graf č. 4). Vzdělává se 88 % OSVČ s magisterským vysokoškolským vzděláním, ale jen 38 % se základním vzděláním. Z jednoznačné korelace vybočují OSVČ s bakalářským stupněm vzdělání; je to pravděpodobně důsledkem krátké doby fungování tohoto typu vzdělání, nedávni absolventi nepociťují tak intenzivně nutnost dalšího vzdělávání.

Na souvislosti mezi rozsahem dalšího vzdělávání a úrovní formálního vzdělání působí komplex faktorů. Jde především o sofistikovanost podnikatelské činnosti, podnikatelsky a odborně nejnáročnější činnosti vykonávají převážně OSVČ - absolventi třetího cyklu školské přípravy; vliv má dále povinné vzdělávání v některých profesích (zcela převážně vysokoškolského charakteru), působí také návyk se vzdělávat a schopnost potřebné informace si vyhledat.

OSVČ s rostoucím stupněm formálního vzdělání dávají ve větší míře přednost školením a kurzům (tedy určité období formálního vzdělávání). To se vysvětluje návyky z doby studia a přesvědčením o užitečnosti této formy. Zaměření skupin s nižší úrovní formálního vzdělání na sebevzdělání svědčí spíše o potřebě získat bezprostředně užitečné a méně náročné znalosti jako například návody, nové pracovní postupy a podobně.

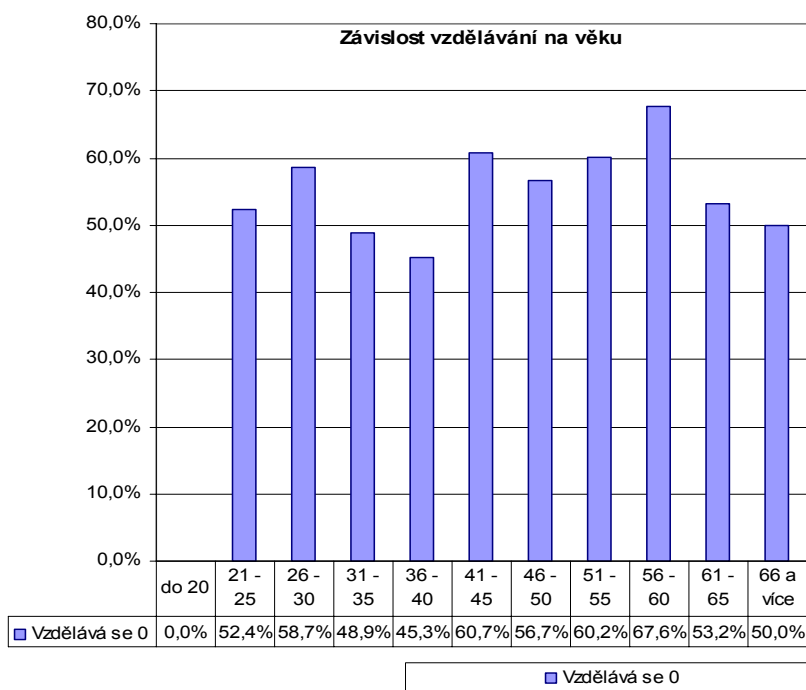
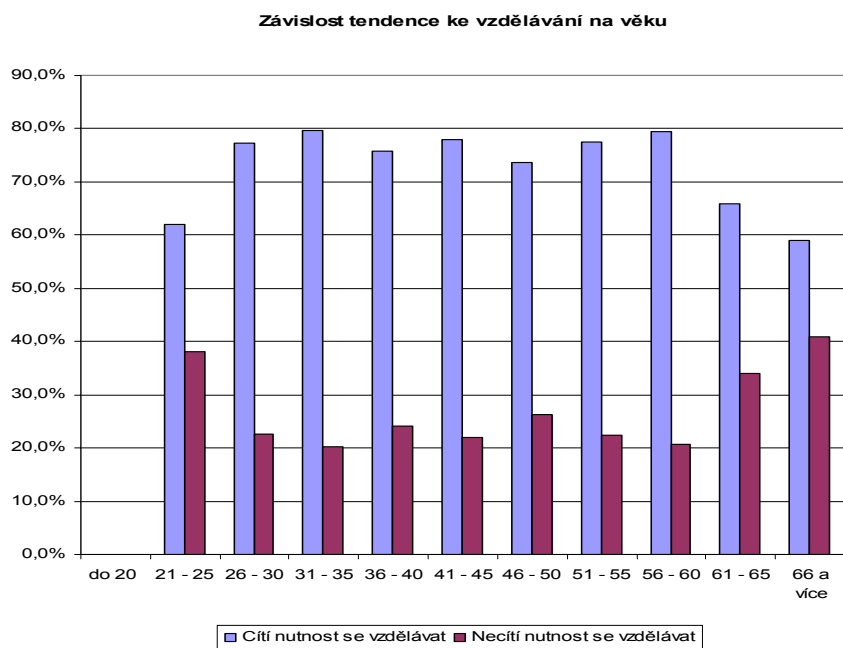
Tabulka č. 34 Postoje OSVČ ke vzdělávání podle pohlaví a věku; podíly odpovědí v %

ř.	kritéria třídění	postoj ke vzdělávání		rozsah vzdělávání		nevzdělává se		způsoby vzdělávání		důvody, proč se nevzdělává			
		cítí nutnost se vzdělávat	c	nechtí nutnost se vzdělávat	d	vzdělává se	e	f	g	h	i	j	k
a	b												
1	muži	72,4	27,6	49,6	50,4	46,4	50,8	2,8	82,3	11,6	6,1		
2	ženy	84,0	16,0	67,1	32,9	30,4	67,5	2,1	74,1	16,7	9,3		
3	21 - 25	61,9	38,1	52,4	47,6	27,3	72,7	0,0	100,0	0,0	0,0		
4	26 - 30	77,3	22,7	58,7	41,3	34,1	59,1	6,8	84,6	7,7	7,7		
5	30 - 35	79,7	20,3	48,9	51,1	50,0	48,5	1,5	68,2	15,9	15,9		
6	36 - 40	75,8	24,2	45,3	54,7	40,7	57,0	2,3	83,3	12,5	4,2		
7	41 - 45	78,0	22,0	60,7	39,3	47,6	50,5	1,9	92,0	4,0	4,0		
8	46 - 50	73,7	26,3	56,7	43,3	34,0	60,8	5,2	84,6	15,4	0,0		
9	51 - 55	77,6	22,4	60,2	39,8	35,6	62,7	1,7	80,6	19,4	0,0		
10	56 - 60	79,4	20,6	67,6	32,4	39,1	59,4	1,4	90,9	9,1	0,0		
11	61 - 65	66,0	34,0	53,2	46,8	56,0	44,0	0,0	100,0	0,0	0,0		
12	66 a více	59,1	40,9	50,0	50,0	27,3	72,7	0,0	0,0	100,0	0,0		

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

5. Vzdělávání OSVČ

Graf č. 3 **Závislosti postojů OSVČ ke vzdělávání na věku; podíly respondentů v %**

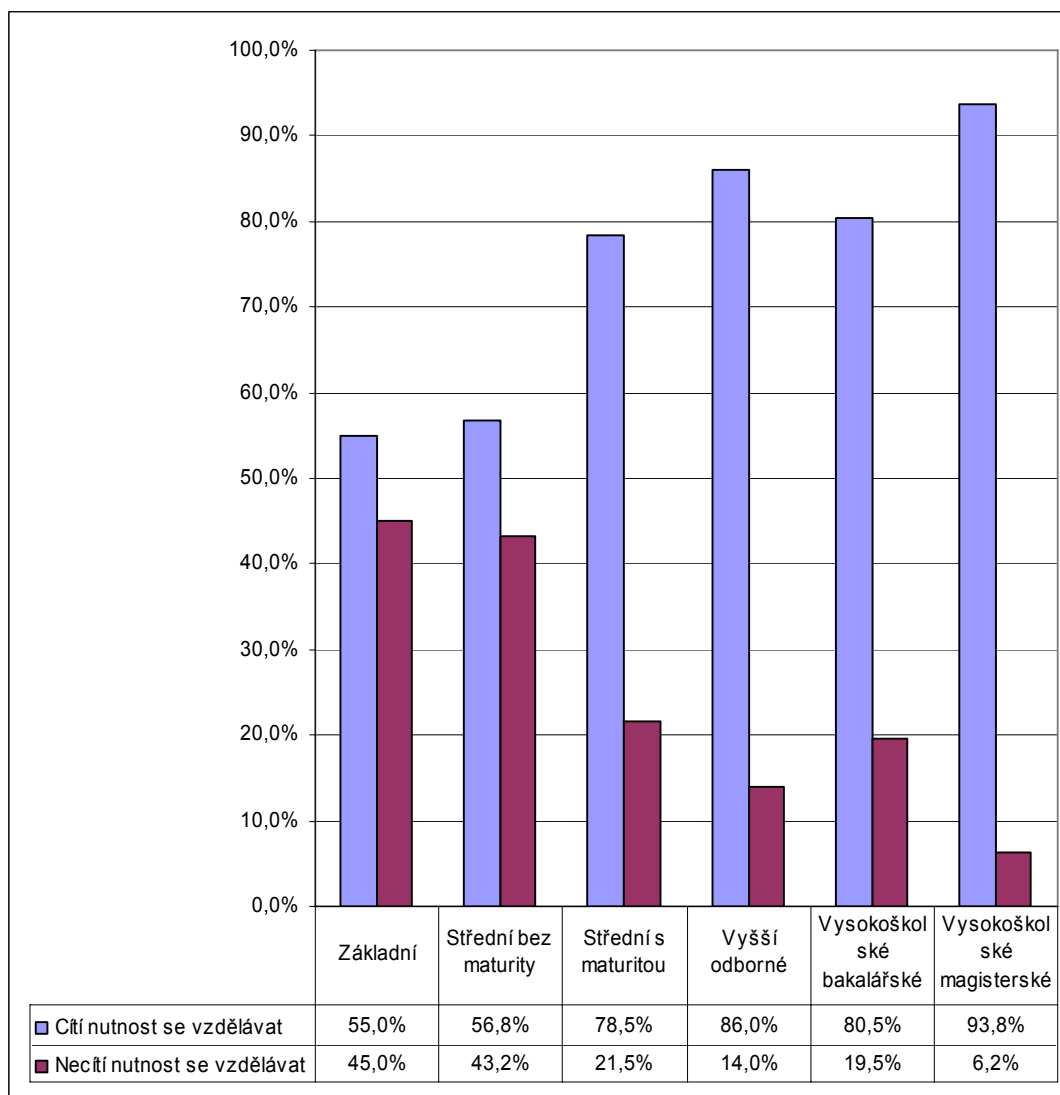
Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

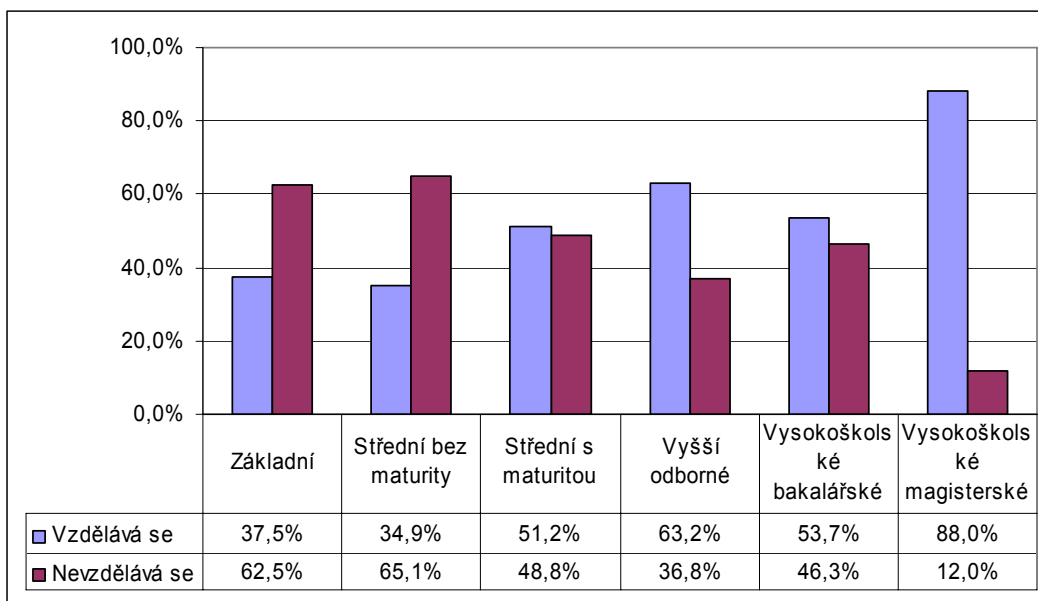
Tabulka č. 35 **Postoje OSVČ ke vzdělávání podle nejvyššího ukončeného formálního školního vzdělání; podíly odpovědí v %**

ř.	kritéria třídění		postoj ke vzdělávání		rozsah vzdělávání		způsoby vzdělávání			důvody, proč se nevzdělává		
	formální vzdělání	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
a												
1	základní	55,0	45,0	37,5	62,5	67,0	33,3	0,0	83,3	16,7	0,0	0,0
2	střední bez maturity	56,8	43,2	34,9	65,1	46,2	51,0	2,9	86,9	11,5	1,6	1,6
3	střední s maturitou	78,5	21,5	51,2	48,8	43,8	53,5	2,7	74,3	13,8	11,9	11,9
4	vyšší odborné	86,0	14,0	63,2	36,8	33,3	66,7	0,0	91,7	3,0	0,0	0,0
5	vysokoškolské bakalářské	80,5	19,5	53,7	46,3	59,1	40,9	0,0	81,8	18,2	0,0	0,0
6	vysokoškolské magisterské	93,8	6,2	88,0	12,0	32,2	64,8	3,1	90,9	9,1	0,0	0,0

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Graf č. 4 **Závislosti míry vzdělávání na úrovni formálního (školního) vzdělání**

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

6. Životní podmínky domácností OSVČ

Terénní šetření představuje sondu zaměřenou na zjištění a analýzu postojů respondentů k některým důležitým aspektům životních podmínek OSVČ a jejich domácností. Jde o tyto okruhy:

- struktura příjmových zdrojů OSVČ a jejich partnerů (předmětem šetření nebyly příjmové zdroje dalších členů domácností),
- hodnocení aktuální hmotné situace respondentů v porovnání se situací před zahájením jejich podnikání,
- hodnocení úrovně příjmů domácností respondentů z hlediska životní úrovně (spotřebních výdajů),
- zabezpečení domácností respondentů proti důsledkům nepříznivých životních situací,
- rozsah a využití volného času respondentů.

6.1 Příjmové zdroje domácností OSVČ, jejich spokojenost s vývojem hmotné situace

(1) Podle výsledků šetření má zhruba 46 % domácností OSVČ, u nichž je podnikání hlavním příjmovým zdrojem, homogenní příjmy, tj. příjmy jen z podnikání; 9 % jsou domácnosti jednotlivců (mají tedy jen příjem respondenta) a 37 % domácností, kde příjmovým zdrojem jsou podnikatelské příjmy respondenta a jeho partnera. V ostatních domácnostech (tj. 54 % jejich celkového počtu) uvedli respondenti různé kombinace svých podnikatelských příjmů a rozdílných nepodnikatelských druhů příjmů u jejich partnera; cca 43 % respondentů uvedlo kombinaci příjmů z podnikání a ze závislé činnosti (mzdy, platy a obdobné příjmy pracovní činnosti) a zhruba 19 % sociální příjmy (důchody, jiné sociální dávky); z údajů je zřejmé, že část respondentů udává strukturu příjmů partnerů tvořenou více komponenty (podnikatelské, zaměstnanecké, sociální, popř. další, např. z držby kapitálu). Podle typu právní úpravy podnikání (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání) jsou struktury příjmových zdrojů uvedeny v tabulce č. 36.

Tabulka č. 36 **Struktura domácností sebezaměstnaných (podnikání je hlavním zdrojem příjmů) podle příjmových zdrojů; podíl případů v %** ¹⁾

příjmové zdroje	zemědělci	živnostníci	svobodná povolání
pouze příjmy z podnikání	46	50	38
příjmy ze závislé činnosti	31 (29)	43 (35)	49 (49)
sociální příjmy	23 (21)	13 (11)	10 (10)
příjmy z kapitálu	4 (4)	5 (4)	3 (3)

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ Mimo příjmy pouze z podnikání se zdroje mohou dublovat, součet sloupců je vyšší než 100 %; v závorkách jsou uvedeny přepočty na součtovou strukturu rovnou 100 %.

Z údajů je zřejmá značná heterogenost příjmových zdrojů domácností OSVČ. U všech typů podnikatelů je v struktuře zdrojů vysoký počet případů, v nichž partneři respondentů mají příjmy ze závislé činnosti; u svobodných povolání jde o převážnou

kombinaci příjmů. Do struktury příjmových kombinací se promítá i věková struktura respondentů; u věkově starších soukromých zemědělců je nejvyšší podíl kombinací se sociálními příjmy partnerů (23 %).

Poněkud jiný obraz poskytuje příjmová struktura domácností, kde samostatná výdělečná činnost není hlavním zdrojem příjmů. Kombinace s příjmy ze zaměstnání dosahuje až 72 % a s ostatními (zejména sociálními) příjmy 28 %.

Význam jednotlivých zdrojů v peněžním vyjádření v domácnostech sebezaměstnaných lze odvodit např. ze šetření ČSÚ v roce 2005 modulem EU-SILC.

Tabulka č. 37 **Struktura čistých příjmů domácností zaměstnanců a sebezaměstnaných v roce 2005 v %**

příjmy	domácnosti	
	zaměstnanců	sebezaměstnaných
ze závislé činnosti	84	28
z podnikání	2	53
sociální	12	14
ostatní	2	5

Zdroj: Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005. Praha: ČSÚ, 2007, tab. 1a, propočtení VÚPSV

Poznámka: Čisté příjmy z podnikání odhadnuté podle metodiky sociálního a zdravotního pojištění

Údaje tabulky potvrzují podstatně vyšší různorodost příjmové struktury sebezaměstnaných oproti zaměstnancům.

(2) V šetření byla testována i výše (úroveň) úhrnných hrubých příjmů domácností určených na krytí spotřeby domácností a stanovených na základě odhadů respondentů. Vzhledem ke značným nepřesnostem takových odhadů a sklonu podhodnocovat v nich skutečně dosahovanou úroveň úhrnu příjmů domácností⁴⁴ je tato úroveň jen zcela ilustrativní (žádné korigující postupy - viz pozn. 44 nejsou použity⁴⁵). Určitou solidnost (relevanci) informací poskytují vzájemné relace příjmové úrovně. Údaje o rozložení úrovně odhadovaných příjmů, jejich střední hodnotě (mediánu), počtu členů domácností a příjmových hodnot na osobu v členění domácností podle základních kritérií (postavení podnikání v utváření příjmů, právní úprava podnikání) jsou uvedeny v tabulce č. 38.

⁴⁴ Podle zkušeností řady výběrových šetření je sklon k podhodnocení příjmů při jejich subjektivních odhadech „přirozeným jevem“. Např. v metodických vysvětlivkách k Mikrocenzu 2002 [viz Mikrocenzus (Příjmy hospodářských domácností) 2002. Praha: ČSÚ, 2004, kód: 3009-04] je podhodnocení odhadovaných příjmů charakterizováno takto: „Podhodnocení sdělených příjmů je přirozeným důsledkem toho, že respondenti mají buď snahu udávat nižší příjmy, než jaké ve skutečnosti měli, nebo si na některý příjem vůbec nevzpomenou. Zkušenosti z předchozích mikrocenzů ukazují, že se podhodnocení pohybuje v řádu do 10 %, avšak při značné diferenciaci podle výše i zdrojů příjmů. V šetřeních ČSÚ (např. mikrocenzech) se používá řada speciálních postupů, které podhodnocení odstraňují, resp. omezují.

⁴⁵ Jako schematický korektivní postup lze použít v pozn. 44 zmiňované zvýšení o 10 %, viz další text; i takto upravené údaje mají ilustrativní charakter.

Tabulka č. 38 **Rozložení domácností respondentů podle jimi odhadnuté úhrnné výše měsíčních hrubých příjmů**

ř.	pásma odhadů souhrnných hrubých příjmů domácností Kč/měs.	četnost domácností respondentů v %					úhrn domácností
		domácnosti s podnikáním jako příjmem					
		hlavním				vedlejším	
		soukr. zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	celkem		
a	b	c	d	e	f	g	h
1	do 15 000	19,2	4,8	1,1	5,1	8,4	5,6
2	15 001 - 25 000	25,5	26,0	9,1	24,1	23,6	24,0
3	25 001 - 35 000	31,9	28,0	18,4	27,2	29,2	27,6
4	35 001 - 45 000	14,9	22,0	25,2	22,0	25,0	22,4
5	45 001 a více	8,5	19,2	46,0	21,6	13,8	20,4
6	medián příjmů	26 779	31 730	41 492	32 557	30 000	32 249
7	relace v ř. 6 ¹	82,3	97,5	127,4	100,0	92,1	99,1
8	členů domácnosti	3,23	2,84	2,88	2,87	2,76	2,86
9	medián příjmů na os.	8 291	11 173	14 407	11 344	10 870	11 276
10	relace v ř. 9 ¹	73,1	98,5	127,0	100,0	95,8	99,4
11	počet odpovědí	47	663	87	797	144	941

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; Výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ Základ relací: sl. f

Charakteristiky příjmových odhadů jsou především dalším potvrzením o celkově obtížnějším postavení podnikatelů - soukromých zemědělců oproti ostatním skupinám OSVČ. Všechny parametry příjmových odhadů jsou u soukromých zemědělců výrazně nižší oproti průměru OSVČ (jak osob s podnikáním jako hlavním příjmem, tak souhrnu všech respondentů); v úrovni do 15 tis. Kč odhadovaného úhrnného příjmu domácnosti se nachází téměř čtyřnásobně vyšší podíl domácností zemědělců oproti průměrným hodnotám, naproti tomu v pásmu měsíčních příjmů nad 45 tis. Kč činí podíl zemědělských domácností jen zhruba 40 % podílu v souhrnu domácností. Hodnoty mediánů příjmů jsou u domácností zemědělců o cca 18 % nižší, než je medián souhrnu domácností; úroveň mediánu odhadovaných příjmů na osobu v domácnosti je, vzhledem k většímu počtu osob žijících v domácnostech zemědělců, oproti průměru nižší o více než čtvrtinu (viz řádky 8 až 10 tab. č. 38).

Podstatně vyšší odhady příjmů domácností existují u podnikatelů provozujících svobodná povolání; medián převyšuje hodnoty odhadů ze souhrnu respondentů o více než 27 %. Více než 45 % příjmových odhadů převyšuje úroveň 45 tis. Kč měsíčně. To je další faktor naznačující nadprůměrné (lepší) ekonomické a sociální podmínky svobodných povolání oproti živnostníkům a soukromým zemědělcům.

(3) Značná část respondentů (zhruba 2/3) vyjadřuje spokojenost se změnou hmotných podmínek svého života (a své domácnosti) ve srovnání s dobou před zahájením samostatné výdělečné činnosti (viz údaje v tabulce č. 39).

Tabulka č. 39 **Změna hmotných podmínek ve srovnání s obdobím před samostatnou výdělečnou činností**

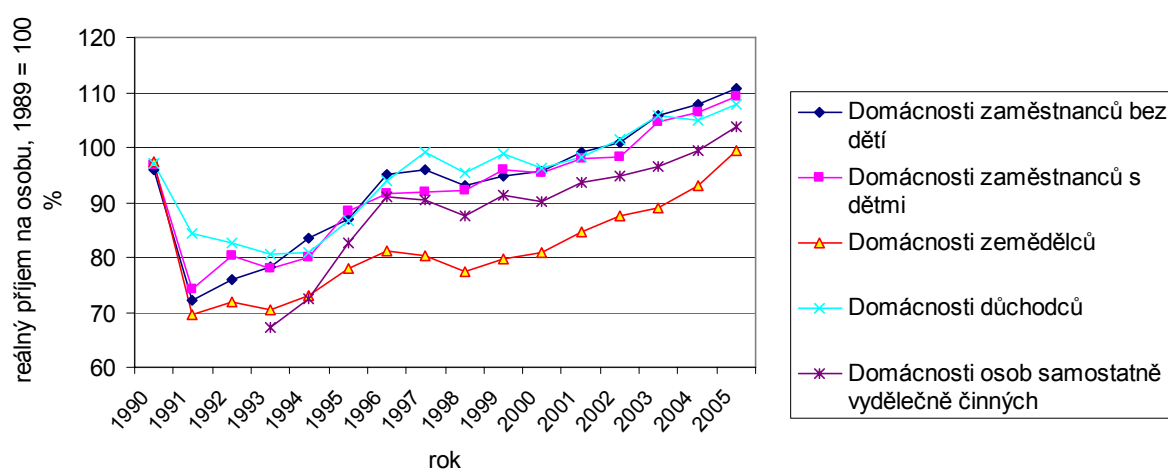
hmotné podmínky	hlavní příjem			vedlejší příjem celkem
	soukromí zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	
lepší	38	65	74	65
horší	10	8	5	9
stejně	52	27	21	26

Zdroj: Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005. Praha: ČSÚ, 2007, tab. 1a, propočty VÚPSV

Do těchto postojů sebezaměstnaných se promítají jak motivy vedoucí k samostatné výdělečné činnosti (viz kapitola 2) - vysoká míra seberealizace a svobody rozhodování, tak faktor času, tj. růst reálných příjmů po roce 1993 (v tomto směru mají zvláštní postavení zemědělci s výrazným poklesem příjmů na počátku 90. let, který se podařilo vyrovnat až v roce 2005⁴⁶). Příjmy zemědělských domácností však zůstávají pod zaměstnaneckými (88 % v roce 2005) a OSVČ (91 % v roce 2005).⁴⁷ Z pohledu nízké příjmové úrovně zemědělců ve srovnání s ostatními odvětvími je nižší sebehodnocení soukromých farmářů přirozené.

Graf č. 5 **Reálné příjmy domácností na osobu podle indexu životních nákladů, 1989 = 100 %**

Zdroj: Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně v České republice v letech 1993-2006. Praha: MPSV (Odbor příjmové politiky MPSV ČR), 2007. Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005. Praha: ČSÚ, 2007; propočty VÚPSV

V souladu s trendem růstu ceny kvalifikované práce výrazné zlepšení příjmové situace pociťují OSVČ s převahou nemanuálních činností (více než 3/4). V menším rozsahu dochází ke zlepšení u manuálních činností (necelé 2/3). Zhoršení hmotných podmínek signalizuje menšina respondentů (ani ne 1/10). V zásadě lze konstatovat, že samostatná výdělečná činnost přinesla převážně většině domácností respondentů zvýšení příjmů.

Tabulka č. 40 **Změna hmotných podmínek osob s hlavním příjmem z podnikání ve srovnání s obdobím před samostatným podnikáním podle charakteru činností; podíl respondentů v %**

hmotné podmínky	činnost, která je zdrojem příjmů		
	nemanuální	manuální	
lepší	77		61
horší	6		9
stejně	18		31

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

⁴⁶ Od roku 2006 ČSÚ zemědělské domácnosti již nesleduje.

⁴⁷ Na konci 80. let byl příjem na osobu zemědělské domácnosti ve srovnání se zaměstnaneckou vyšší, ještě v roce 1990 dosahovala relace 102 %.

Výraznější rozdíly ve vnímání hmotné situace se projevují ve skupině manuálně pracujících podle pohlaví. Zlepšení pociťuje nižší podíl žen (zhruba 1/2). Ženy při rozhodování o samostatné výdělečné činnosti zohledňují vedle příjmových momentů široký komplex otázek. Musí se vyrovnávat s druhým začátkem kariéry,⁴⁸ řeší harmonizaci pracovního a rodinného života a v mnoha případech reagují na pociťovanou nebo skutečnou diskriminaci v zaměstnaneckých vztazích.

Tabulka č. 41 **Změna hmotných podmínek ve srovnání s obdobím před samostatným podnikáním podle charakteru činností, podíl respondentů v %**

hmotné podmínky	činnost, která je zdrojem příjmů			
	nemanuální		manuální	
	ženy	muži	ženy	muži
lepší	78	75	56	64
horší	6	5	10	8
stejně	16	19	34	29

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

6.2 Příjmově-výdajová pozice domácností OSVČ

(4) Domácnosti sebezaměstnaných z převážné většiny oceňují svou příjmově-finanční situaci jako dobrou až vynikající; nouzi nepociťují.

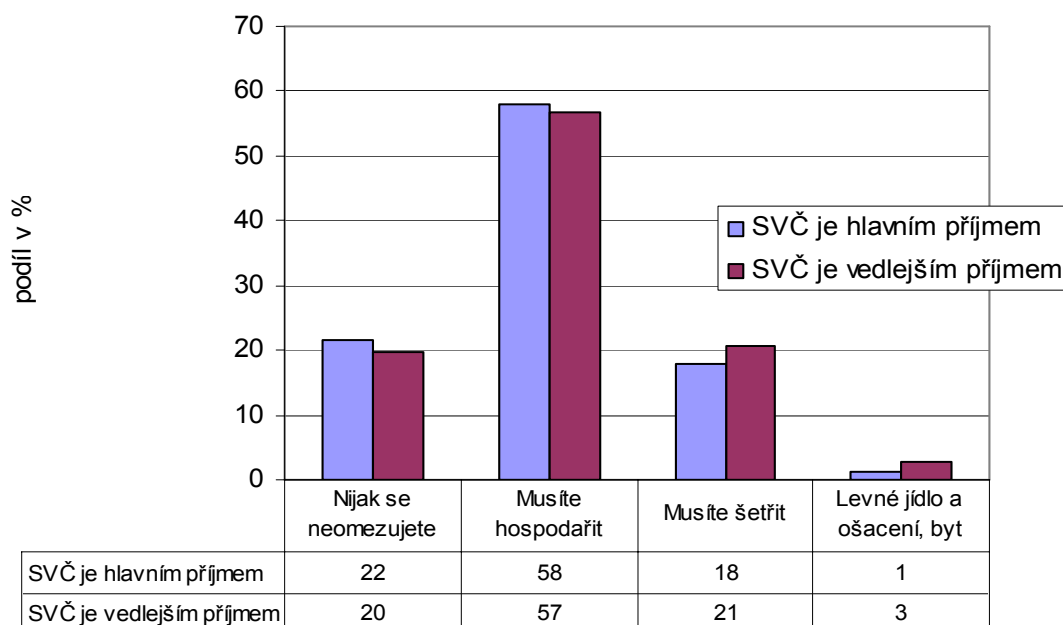
Zhruba pětina domácností (jak OSVČ, u nichž příjem z podnikání je hlavním, tak těch, u nichž jde o vedlejší příjem) se nemusí ve svých spotřebních výdajích nijak omezovat a dalším přibližně 60 % domácností příjmy stačí, při rozumném hospodaření, na všechno. Žádný sebezaměstnaný neuvěděl, že by se jeho domácnost dostávala příjmově do situací, kdy jsou na krytí běžných spotřebních výdajů nutné občasně půjčky nebo soustavná vnější pomoc od známých nebo z veřejných zdrojů.

Postoje respondentů hodnotící příjmově-výdajovou situaci jejich domácností charakterizují informace uvedené v grafu č. 6.⁴⁹

⁴⁸ Samostatná výdělečná činnost začíná ve značném rozsahu u žen po 36. roce života; starších než 36 let je 85 % žen - podnikatelek. Mužů se v tomto věkovém pásmu nachází jen 78 %.

⁴⁹ Pro srozumitelnost grafů č. 6 a 7 se uvádějí tyto metodické informace:

respondenti vyjadřovali postoj k těmto otázkám v šetření	zkrácená charakteristika v grafu
nijak se neomezuje, příjem pokrývá vaše výdaje	nijak se neomezujete
příjem stačí na všechno, ale musíte hospodařit	musíte hospodařit
příjem stačí na základní potřeby, musíte šetřit	musíte šetřit
příjem stačí jen na levné potraviny, ošacení a bydlení	jen jídlo a ošacení, byt
příjem stačí jen na nejlévnější potraviny a základní potřeby, někdy si musíte půjčovat	občasně půjčky
příjem je nedostatečný, jste odkázáni na pomoc druhých a sociální pomoc obce a státu	vnější pomoc

Graf č. 6 **Hodnocení příjmově-finanční situace domácností sebezaměstnaných, podíl domácností v %**

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

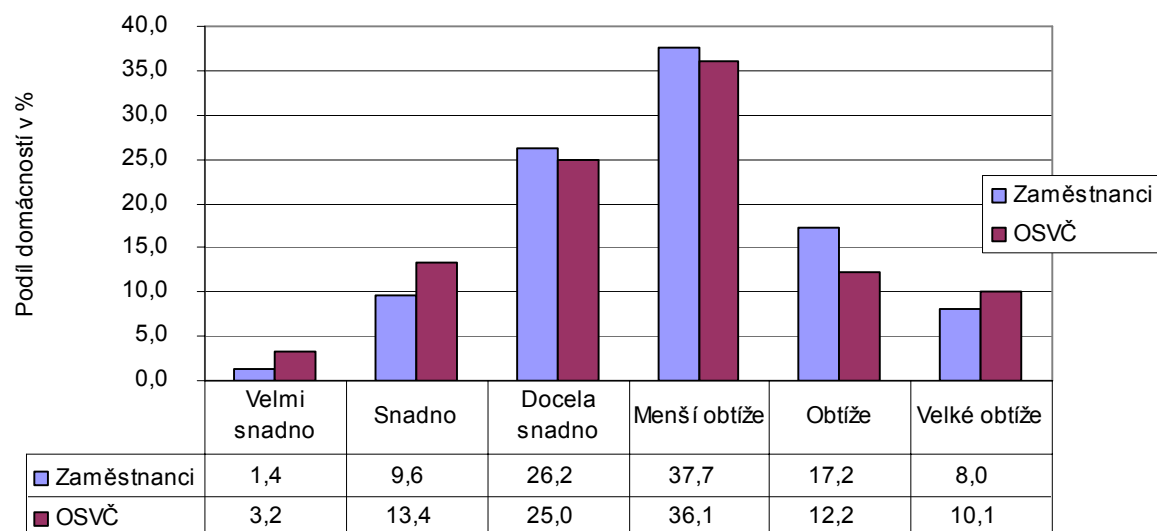
Zjištěné proporce (přes metodické rozdíly) v podstatě korespondují s výstupy šetření ČSÚ v roce 2005,⁵⁰ viz graf č. 7. Potvrzuje se poznatek o vysoké četnosti OSVČ, jejichž domácnosti nemají problémy s uspokojováním svých potřeb; podíl v prvních dvou nejvyšších skupinách činí téměř 17 % a poměrně značně převyšuje rozsah domácností zaměstnanců s touto úrovní uspokojování potřeb (11 %).

⁵⁰ Podrobněji viz Metodické vysvětlivky, s. 6 k publikaci Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005. Praha: ČSÚ, 2007

6. Životní podmínky domácností OSVČ

Potvrzují se rovněž zjištění jiných analýz, že odstupňování příjmů domácností OSVČ je silněji polarizováno než u domácností zaměstnanců; podíl domácností OSVČ v krajních polohách příjmů je vyšší než u domácností zaměstnanců.⁵¹

Graf č. 7 **Hodnocení příjmově-finanční situace domácností v ČR v roce 2005**

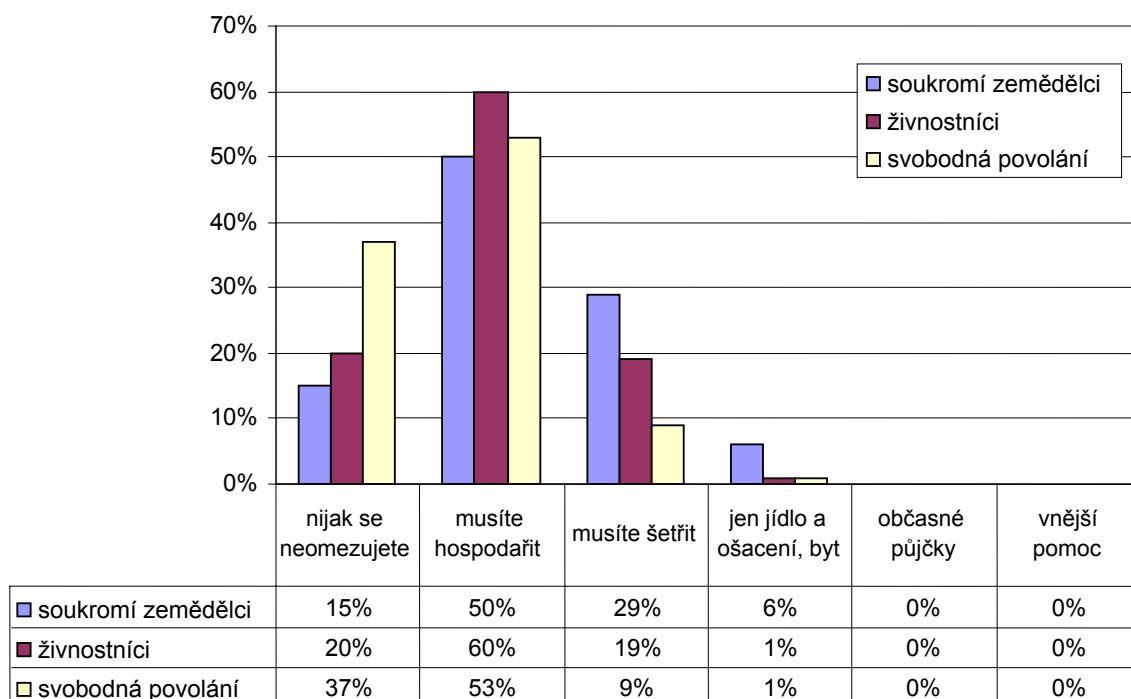

Zdroj: Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005, ČSÚ, Praha 2007, tab. 1e; Úprava VÚPSV

V grafu č. 8 jsou uvedeny informace o rozložení domácností jednotlivých typů drobných podnikatelů (soukromých zemědělců, živnostníků, svobodných povolání).

⁵¹ Viz např. Baštýř, I. *Příjmy osob samostatně výdělečně činných*. In: Průša a kol. *Sociálně-ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti*. Praha: VÚPSV, 2006, ISBN 80-87007-33-6, s. 100-129, kde uvádějí tyto charakteristiky rozložení a diferenciacie čistých peněžních příjmů na osobu v úhrnu domácností, domácností OSVČ a zaměstnanců v roce 2002; údaje Mikrocenzu 2002 – viz tabulka na str. 75

výše čistého měsíčního příjmu na osobu v Kč	% domácností		
	úhrn	OSVČ	zaměstnanci
do 3 000	2,9	3,8	0,8
3 001 - 4 000	5,6	5,9	4,8
4 001 - 5 000	8,5	9,1	10,5
5 001 - 6 000	10,9	10,2	11,5
6 001 - 7 000	18,0	13,0	11,7
7 001 - 8 000	16,4	10,1	11,4
8 001 - 9 000	9,9	5,0	10,3
9 001 - 10 000	6,6	9,0	8,2
10 001 - 12 000	8,0	9,5	11,9
12 001 - 14 000	5,0	6,4	7,7
14 001 - 16 000	2,7	3,0	4,3
16 001 a více	5,6	15,1	6,9
první decil (d ₁)	4 194	4 053	4 396
medián (me)	7 222	7 707	7 928
devátý decil (d ₉)	13 158	17 889	14 385
d ₉ / d ₁	3,14	4,41	3,27

Graf č. 8 **Hodnocení příjmově-finanční situace domácností osob s hlavním příjmem z podnikání; podíl domácností v %**

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

U všech typů podnikatelů převažuje pozitivní hodnocení podmínek krytí spotřebních výdajů domácností jejich disponibilními příjmy; rozdíly existují jen v proporcích mezi pozicemi bezproblémovými (součet odpovědi „nijak se neomezují“ a „příjem stačí na všechno, ale musí hospodařit“) a problémovými (součet všech ostatních odpovědí, přičemž pozice „občasné půjčky“ a „vnější pomoc“ nejsou zaznamenány u žádného respondenta); podíl odpovědí v %:

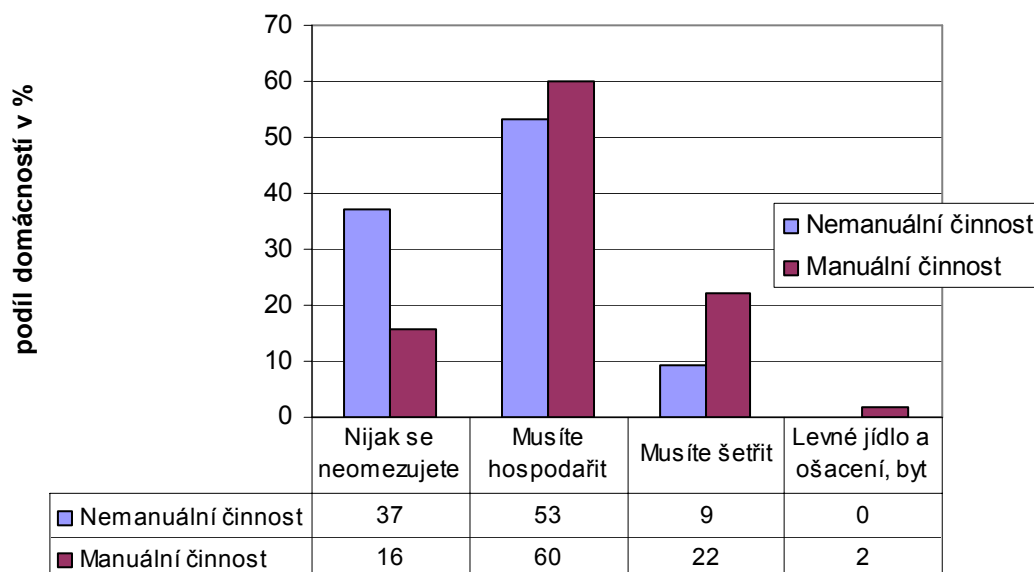
	„bezproblémové“ krytí spotřebních výdajů	„problémové“ příjmy
soukromí zemědělci	65	35
živnostníci	80	20
svobodná povolání	90	10

Příjmově-výdajová situace je tedy nejméně pozitivní u podnikatelů - soukromých rolníků a téměř zcela bezproblémová u svobodných povolání; mezi nimi se pohybují živnostníci. Je zřejmé, že to souvisí s rozdílným oceňováním kvalifikačně (odborně) náročných produktů (výrobků, služeb) jednotlivých typů podnikatelů.

Na to navazuje velmi pozitivní hodnocení situace domácností OSVČ s převážně nemanuální činností. V pozici „nutno šetřit“ se jich pohybovala zhruba pouze 1/10 a spotřebu pouze levných potravin a ošacení vč. úhrady nákladů na bydlení nedeklaroval žádný respondent; více než 1/3 z nich uvedla, že domácnost se ve výdajích nijak neomezuje. Naproti tomu dílčí problémy signalizovali manuálně pracující, potřeba šetření se projevovала ve více než 2/10 domácností; nízký je podíl nejbohatších

(zhruba 1/6). Obě skupiny charakterizuje shodný průměrný počet členů domácností.⁵² Subjektivní hodnocení finanční situace odráží postavení na trhu (výši tržeb), objem celkových příjmů v domácnosti⁵³ a spotřební návyky obou skupin, resp. struktura počítovaných potřeb; proporce charakterizuje graf č. 9.

Graf č. 9 **Příjmově-finanční situace domácností sebezaměstnaných podle charakteru činnosti; podíl domácností v %**

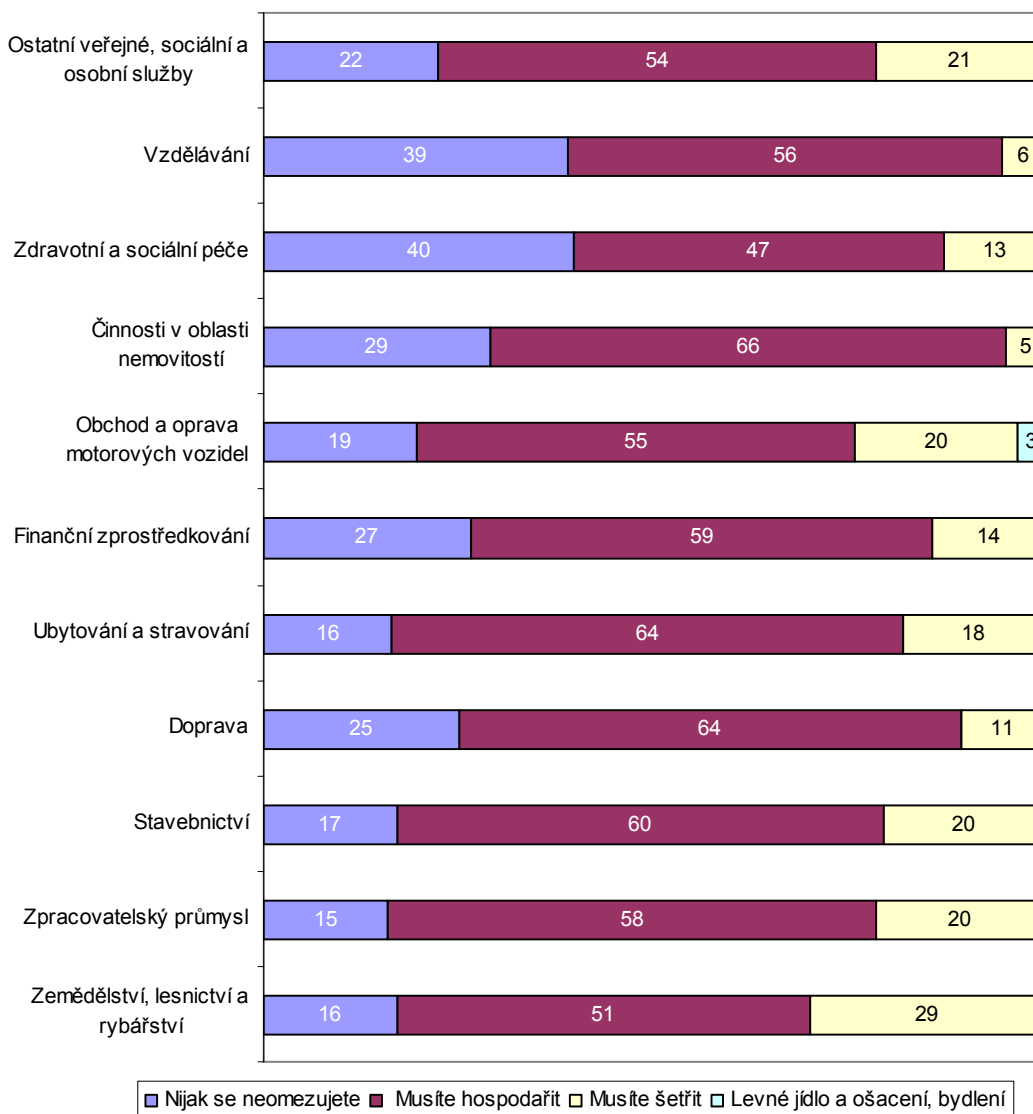

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Vyšší ocenění kvalifikované duševní práce a z toho plynoucí vyšší příjmy se promítají do hodnocení finanční situace domácností sebezaměstnaných podnikajících v oborech „nemovitosti“, „vzdělávání“, „zdravotní a sociální péče“ a „finanční zprostředkování“. V těchto komoditách vyjadřuje více než 1/4 respondentů názor, že jejich domácnosti se nemusí ve výdajích omezovat (jejich maximální podíl dosahuje cca 2/5 domácností v odvětvích „zdravotní a sociální péče“ a „vzdělávání“). Nejvyšší podíl domácností, které musí šetřit, aby udržely příjmově-výdajovou rovnováhu se soustředí v odvětví s vyšším podílem podnikatelů vykonávajících převážně manuální činnosti. Struktura odpovědí respondentů hodnotících příjmově-finanční situaci domácností v členění podle odvětví podnikání je uvedena v grafu č. 10.

⁵² V šetření domácnosti OSVČ s příjmem z nemanuální činnosti čítaly v průměru 2,85 členů a s příjmem z manuální činnosti 2,87 členů.

⁵³ V šetření vykázaly domácnosti OSVČ s příjmem z nemanuální činnosti příjmový medián o 20 % vyšší než manuální činnosti.

Graf č. 10 **Příjmově-finanční situace domácností sebezaměstnaných podle odvětví podnikání; podíl domácností v %**

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

6.3 Zajištění domácností OSVČ proti důsledkům nepříznivých životních událostí

(5) Mezi významné charakteristiky životních a ekonomických podmínek domácností sebezaměstnaných patří i zajištění pro případ nepříznivých životních událostí (např. nemoc, úraz, neúspěchy v podnikání aj.) a pro stáří. Potřeba zajištění výrazně vystupuje v souvislosti s nízkým objemem sociálního a zdravotního pojištění, které sebezaměstnaní odvádějí do veřejných rozpočtů; OSVČ využívají výhody zakotvené v právních normách (nemusí se účastnit nemocenského pojištění), významně je zvýhodňuje i konstrukce vyměřovacích základů pro sociální a zdravotní

6. Životní podmínky domácností OSVČ

pojištění.⁵⁴ V důsledcích jsou z veřejných rozpočtů zajištěny v nižším rozsahu v případě nemoci a také vyplácený starobní nebo invalidní důchod by se pohyboval v nižších příjmových hladinách; komerční sféra jim nabízí alternativní cesty zajištění.

Za zajištěné pro obtížné životní situace se považovalo necelých 60 % sebezaměstnaných v šetření. Nejnižší podíl se alokuje u osob podnikajících podle živnostenského a zemědělského zákona; viz tabulka č. 42

Tabulka č. 42 **Podíl kladných odpovědí na otázku o zajištění domácností sebezaměstnaných proti důsledkům obtížné životní situace; podíl domácností v %**

	příjem ze samostatné výdělečné činnosti				vedlejší celkem
	hlavní				
	celkem	soukromí zemědělci	živnostníci	svobodná povolání	
domácnosti zajištěné pro obtížné životní situace	58	60	58	68	58

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Subjektivní pocit zajištění proti důsledkům rizikové životní situace ve výši okolo 60 % neodpovídá hodnocení finanční situace domácností; rozsah těch, které své výdaje neomezují nebo mají při rozumném hospodaření, "na všechno", dosahuje až 80 %. V mnoha domácnostech není vytváření rezerv pro nenadálé události součástí kalkulace mezi příjmy a výdaji. Domácnosti i jedinci se patrně stále spoléhají na paternalismus státu a abstrahují nutnosti krytí budoucích potřeb a rizik. Ve vědomí zůstává i zkušenost minulých desetiletí, ve kterých docházelo v relativně krátkých časových obdobích k radikálním změnám vztahu občan - stát a osobní finanční rezervy se znehodnotily.

Míra rozporu mezi hodnocením zajištění proti obtížné životní situaci a hodnocením příjmově-finanční situace domácnosti je uvedena v tabulce č. 43.

⁵⁴ ČSSZ signalizuje nižší platby sociálního pojištění ve srovnání se zaměstnanci. Podle nepublikovaných modelových propočtů VZP, která v kmeni pojištěnců pečuje o většinu osob samostatně výdělečně činných, v roce 2005 muž od 45 let věku, jehož hlavním zdrojem příjmů je samostatná výdělečná činnost a který vykazuje provozní přebytek ve výši 35 000 Kč/měsíc, nekryje svým pojištěním výdaje na zdravotní péči; při provozním přebytku 19 833 Kč náklady VZP převyšují platby OSVČ všech věkových kategorií. U žen je záporné saldo všeobecné s výjimkou věkové skupiny 20-25 let s provozním přebytkem 35 000 Kč.

ČSÚ ve své publikaci Analýza počtu osob samostatně výdělečně činných z roku 2005 uvedl odhad MPSV, podle kterého odvedené pojistné OSVČ v roce 2004 „zaplatilo“ 59 % budoucích důchodových nároků, přičemž průměrný zaměstnanec zaplatí 116 %. Šlo o hypotetický propočet; OSVČ před zahájením podnikání pracovaly jako zaměstnanci s tomu odpovídajícím režimem důchodového pojištění.

Tabulka č. 43 **Zajištění domácností sebezaměstnaných pro obtížné životní situace podle typu činností, které jsou zdrojem příjmů, podíl domácností v %**

ř.	kritérium	činnost	
		nemanuální	manuální
1.	zajištění pro obtížné životní situace	68	56
2.	na výdajích nemusí šetřit, není odkázán na pomoc druhých ¹⁾	90	76
1.-2.	rozdíl v p.b	-22	-20

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ sloučené otázky „nijak se neomezujete, příjem pokrývá vaše výdaje“ („nijak se neomezujete“) a „příjem stačí na všechno, ale musíte hospodařit“ („musíte hospodařit“)

Rozdílné vnímání rezerv pro nepříznivá období se projevuje u žen, které ve významné míře sledují dlouhodobou jistotu rodiny. Muži zauímají daleko laxnější postoje, viz následující tabulka.

Tabulka č. 44 **Zajištění domácností sebezaměstnaných pro obtížné životní situace, hodnocení ženami a muži, podíl domácností v %**

ř.	kritérium	OSVČ	
		ženy	muži
1.	zajištění pro obtížné životní situace	63	57
2.	na výdajích nemusí šetřit, není odkázán na pomoc druhých ¹⁾	78	81
1.-2.	rozdíl v p.b	-15	-23

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ sloučené otázky „nijak se neomezujete, příjem pokrývá vaše výdaje“ („nijak se neomezujete“) a „příjem stačí na všechno, ale musíte hospodařit“ („musíte hospodařit“)

(6) Průzkum zjišťoval i využití různých forem pojištění, které jsou přímo směřovány na krátkodobou a/nebo dlouhodobou ztrátu pracovních schopností. Výsledky však signalizují neschopnost OSVČ (obdobně jako celé populace) orientovat se v existujících pojišťovacích programech (nemoc, stáří). Sebezaměstnaní se stejně jako ostatní populace orientují na momentální efekty. Sklon k využití forem pojištění ve vyšší míře zdůrazňují ženy; viz tabulka č. 45.

Tabulka č. 45 **Vybrané formy zajištění domácností sebezaměstnaných proti důsledkům obtížných životních situací, hodnocení ženami a muži; podíl respondentů v %**

OSVČ platí	OSVČ			
	ženy		muži	
	ano	bez odpovědi	ano	bez odpovědi
důchod nad minimum	42	12	40	15
nemocenské	68	11	68	11
penzijní připojištění	63	9	57	13
životní kapitálové pojištění	47	11	39	16
zajištění pro obtížné životní situace celkem	63	2	57	1

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: rozdíl do 100 % jsou odpovědi negativní („ne“)

(7) Je zřejmé, že terénní výběrové šetření představuje jen základní vstupní sondu do problémů ochrany důsledků proti obtížným životním situacím domácností OSVČ. Další analýzy by vyžadovaly hlubší a specializované průzkumy jejich postojů k ochraně vůči různým formám životních rizik; ze zjištěných postojů vystupuje řada problémů.

Existuje např. rozpor mezi rozsahem pozitivních postojů k nemocenskému (viz tab. č. 45) a faktickým rozsahem OSVČ, které si platí příspěvky na nemocenské pojištění;⁵⁵ zdá se, že tento nízký a klesající rozsah je jedním z projevů preference krátkodobých přínosů (úspory plateb pojištění). Současně to naznačuje, že OSVČ si možná dostatečně neuvědomují rizika příjmového nezabezpečení v době pracovní neschopnosti při absenci nemocenských dávek a jejich případným nenahrazením jinými formami zajištění. Relativně vysoká preference penzijního připojištění je pravděpodobně rovněž projevem preference vyšších výnosů vložených prostředků; význam důchodového připojištění pro dlouhodobé zajištění ve stáří bude ještě poměrně dlouhou dobu jen méně významnou složkou příjmů ve starobní neaktivitě.

Samostatné analýzy by dále vyžadovaly další formy zajištění OSVČ a jejich domácností proti životním rizikům, jako jsou spoření, investice do nemovitostí, do produktů kapitálového trhu, do trvalých hodnot (umělecké artefakty, drahé kovy apod.). Specifické prostředky zabezpečení jsou rovněž prodej firmy, resp. její části nebo obchodních kontaktů (klientely) a též předání firmy mladším členům rodiny (rozsah předávání je zatím nevelký, viz kapitola 2); jako pojistka může v rámci domácností OSVČ působit i kombinace příjmů ze samostatné výdělečné činnosti a ze zaměstnání u jednotlivých OSVČ a členů jejich domácností (tato heterogenost příjmových zdrojů domácností OSVČ je v současné době významná, viz předchozí text).

6.4 Rozsah a struktura využití volného času

(8) Kapitola o pracovních podmínkách (kapitola č. 4) upozorňuje na vysoké časové zatížení sebezaměstnaných. To přirozeně zasahuje do rozsahu jejich volného času. Ze šetření vyplynulo, že samostatná výdělečná činnost pro zhruba 1/3 respondentů neguje volný čas (v případech, kdy podnikání je vedlejším zdrojem příjmů, je podíl nižší).

Tabulka č. 46 **Časové nároky samostatné výdělečné činnosti, podíl respondentů v %**

	SVČ jako zdroj příjmů	
	hlavní	vedlejší
kromě pracovních aktivit nemá na nic čas	31	25
má volný čas	69	75

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Proporce volného času klesá u osob, jejichž hlavním příjmem je manuální práce.

⁵⁵ Z výroční zprávy ČSSZ na rok 2006 vyplývá, že nemocenské pojištění si platí zhruba 1/4 sebezaměstnaných. Podíl jeví tendenci poklesu z 328 tis. osob v roce 1999 na 222 tis. pojištěnců v roce 2006. Blíže *Výroční zpráva 2006*. Praha: ČSSZ, 2007, s. 31, ISBN 978-87039-05-2.

Tabulka č. 47 **Časové nároky samostatné výdělečné činnosti podle charakteru práce, podíl respondentů v %**

	činnost	
	nemanuální	manuální
kromě pracovních aktivit nemá na nic čas	16	36
má volný čas	84	64

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Objem volného času závisí na příjmové situaci, resp. na množství práce vynaložené na zajištění cílového životního standardu a na životním stylu. Obě skupiny preferují rodinu a přátele, potom k výrazným rozdílům dochází v oblastech zábavy a v péči o zdraví. Jestliže si téměř 2/3 duševně pracujících OSVČ vytvoří dostatečný prostor u uvedených oblastech, potom u manuálně pracujících tento podíl klesá na necelé 4/10:

Tabulka č. 48 **Základní formy využití volného času OSVČ podle charakteru práce; podíl odpovědí v %¹⁾**

dostatek času na	činnost	
	nemanuální	manuální
rodinu a přátele	82	67
zábavu, kulturu a rekreaci	60	39
péči o zdravotní stav	57	37

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; Výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ Součet sloupců není 100 %, odpovědi na jednotlivé otázky jsou souběžné.

Nutnost zajistit provoz domácnosti vede ženy k regulaci časových nároků na pracovní aktivity. Zjištěný rozdíl však není výrazný. V této souvislosti je však diskutabilní chápání pojmu volného času.

Tabulka č. 49 **Časové nároky samostatné výdělečné činnosti podle pohlaví; podíl odpovědí v %**

	OSVČ	
	žena	muž
kromě pracovních aktivit nemá na nic čas	27	32
má volný čas	73	68

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Sebezaměstnaní při využití volného času jednoznačně preferují rodinu a přátele. Zhruba 3/4 žen uvádělo, že k tomu mají dostatečný časový prostor, podíl mužů je nepatrně nižší, cca 7/10. Ženy-podnikatelky však upozorňují na specifika styku s přáteli u obou pohlaví, kdy muži disponují širšími možnostmi neformálních kontaktů tolerovaných společností. Ženy tento handicap řeší formálně účastí na různých oficiálních akcích, tento aspekt se projevuje i v přístupu k zábavě. Na druhé straně vyšší časové nároky na práci u mužů snižují další možnosti využití jejich volného času.

6. Životní podmínky domácností OSVČ

Tabulka č. 50 **Základní formy využití volného času podle pohlaví; podíl odpovědí v %¹⁾**

dostatek času na	OSVČ	
	ženy	muži
rodinu a přátele	73	68
zábavu, kulturu a rekreaci	53	41
péči o zdravotní stav	53	41

Zdroj: Terénní šetření OSVČ 2006; výpočty VÚPSV

Poznámka: ¹⁾ Součet sloupců není 100 %, odpovědi na jednotlivé otázky jsou souběžné.

Shrnutí poznatků, závěry, doporučení

Shrnutí základních poznatků

(1) Terénní šetření o sociálním a ekonomickém postavení osob samostatně výdělečně činných v ČR bylo orientováno na zjištění postojů těchto osob (OSVČ, sebezaměstnaných), podnikajících buď jako jednotlivci (tj. bez zaměstnanců) nebo provozujících mikropodniky s nejvýše devíti zaměstnanci; jde o nejpočetnější skupinu OSVČ představující více než devět desetin podnikatelů - fyzických osob v ČR.

Šetření je prvním komplexnějším průzkumem odrážejícím aktuální názory společenské vrstvy drobných podnikatelů na podstatné okruhy jejich sociálně-ekonomického postavení, motivů chování a sebehodnocení; šetření zahrnuje koncem roku 2006 více než 1 100 respondentů. Z těchto hledisek lze přípravu a realizaci šetření charakterizovat jako určitý typ pilotního projektu.

Poznatky získané šetřením doplňují a rozšiřují informace získávané o OSVČ ze statistických zjišťování a administrativních zdrojů. Šetření o OSVČ má specifický význam vzhledem k tomu, že statistické a administrativní informace o této společenské skupině jsou, ve srovnání s ostatními velkými společenskými skupinami (zaměstnanci, důchodci), omezené a převážně bez vnitřní strukturalizace.

Poznatky z terénního šetření umožňují identifikovat, s omezeními plynoucími z rozsahu a kvality výběru respondentů, jak shodné postoje OSVČ zahrnutých do šetření, tak rozdíly stanovisek mezi respondenty, pro které je podnikání hlavním zdrojem příjmů nebo si jím jen přivydělávají, i mezi hlavními segmenty podnikatelů, které jsou vymezeny zákonnými úpravami (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání), popř. podle dalších třídících hledisek.

Souhrnně lze terénní šetření o sociálním a ekonomickém postavení OSVČ charakterizovat jako „rozsáhlou průzkumnou sondu“ umožňující solidní reprezentativnost výroků (postojů, názorů) OSVČ – drobných podnikatelů. I když soubor respondentů není stanoven plně podle principů náhodného výběru, přibližuje se v základních strukturách strukturám fakticky existujícím. U dílčích souborů zejména soukromých zemědělců a svobodných povolání (s podnikáním jako hlavním zdrojem příjmů) mají zjištění charakter „vstupní sondy“ vzhledem k relativně malému počtu respondentů (zhruba 50 až 100 osob); u svobodných povolání k tomu přistupuje značná různorodost profesí podnikajících v různých podmínkách a zaměření.

(2) Kvalitativně existuje vysoká míra shody respondentů o **nejsilnějších motivech jejich orientace na podnikání**. V souhrnu všech dotázaných i v jejich hlavních strukturách (hlavní i vedlejší postavení příjmů z podnikání v celkových příjmových zdrojích, právní úprava podnikání) převažují motivace ideové-samostatnost rozhodování a vyšší uspokojení z pracovní činnosti oproti zaměstnaneckému postavení a rovněž aktivní, tvůrčí charakter podnikatelské činnosti. Tyto faktory preferovali respondenti v téměř dvou třetinách odpovědí. Jejich vyšší podíl je zaznamenán u respondentů s podnikáním - hlavním příjmovým zdrojem (zejména u podnikatelů - svobodných povolání); nižší míra těchto faktorů je v odpovědích přítomna u osob s podnikáním jako vedlejším příjmovým zdrojem (mírně přes polovinu) a výrazně u podnikatelů - soukromých zemědělců.

Ostatní faktory motivace k podnikání - ekonomické (příjmová výhodnost, výhodnější zdanění, přivýdělek apod.) a „tradiční“ (rodinná tradice, kontinuita

podnikání) jsou jako významné motivy přítomny ve zhruba třetině odpovědí. Ekonomické faktory více preferují respondenti s podnikáním jako doplňkovým příjmem (oceňují možnost dodatečných příjmů) a rovněž živnostníci a svobodná povolání;⁵⁶ „tradiční“ motivy více zdůrazňují soukromí zemědělci.

Z malého podílu preferencí takových motivů k podnikání, jako je kontinuita podnikání, lze usuzovat, že to odráží vliv přerušení samostatné výdělečné činnosti v období před rokem 1990. Zejména okrajový je tento motiv u živnostníků a svobodných povolání; u většiny z nich je počátek podnikání alokován do období devadesátých let a pro podnikatelskou kontinuitu, resp. pro vytváření tradic je zřejmě dosavadní období podnikání časově nedostatečné.

(3) **Krátkodobé perspektivy svého podnikání** (mezi roky 2006 a 2007) hodnotí převážná část respondentů **poměrně optimisticky**. V souhrnu téměř čtvrtina OSVČ předpokládala rozšíření své podnikatelské činnosti a další zhruba tři pětiny zamýšlely ji reprodukovat ve stávajícím rozsahu; jen přibližně 6 % počítá s částečným nebo úplným útlumem a zbývající neumějí perspektivu svého podnikání jednoznačně určit.

Lze téměř s jistotou předpokládat, že příznivé perspektivy podnikání plynou z dynamického rozvoje ekonomiky ČR v předchozích letech i očekávaného (a realizovaného) jeho pokračování v roce 2007. To vytvářelo dobré podmínky i pro rozvoj celého sektoru drobného podnikání.

V členění podle dílčích struktur respondentů vyjádřily pozitivnější očekávání rozvoje svého podnikání respondenti:

- u nichž je samostatná výdělečná činnost hlavním zdrojem příjmů, oproti těm, kteří si touto činností jen přivydělávají,
- živnostníci a svobodná povolání oproti soukromým zemědělcům (u nichž je nízký podíl rozvojových záměrů a vysoký podíl útlumových očekávání),
- kteří provozují mikropodniky s 5 až 9 zaměstnanci oproti sebezaměstnaným - jednotlivcům, kteří jsou více ohroženi výkyvy trhu a konkurenčními tlaky; silněji u nich působí i faktory osobního života,
- podnikajícím v Praze oproti ostatním sídlům,
- činní ve službách (zejména v oborech finančního zprostředkování, zdravotní a sociální péče, ubytování a stravování) oproti podnikání ve stavebnictví, popř. v oborech průmyslu (zde pravděpodobně narůstají problémy konkurenčního postavení drobného podnikání oproti sektoru velkých firem),
- mladší oproti starším, s vyšším vzděláním,
- muži oproti ženám.

Souhrnně vyúsťuje analýza v poznání, že nejlepší krátkodobou perspektivu podnikání očekávaly v roce 2006 OSVČ - muži ve věku do 40 let, s terciárním vzděláním, provozující mikropodnik s 5 až 9 zaměstnanci v sektoru služeb (obory finančního zprostředkování, ubytování a stravování, zdravotní a sociální péče) v Praze. Nejméně příznivá je prognóza podnikání starších osob (nad 50 let) se základním nebo sekundárním vzděláním podnikajících samostatně bez zaměstnanců v zemědělských a stavebních oborech na venkově.

---

⁵⁶ Sebezaměstnaní podnikající podle jiného zákona než zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství a zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

Perspektivy podnikání byly hodnoceny v podmínkách daňové zátěže, inflace, zpevnování Kč, financování (úvěry, úroky) a dalších vnějších faktorů podnikání působících v roce 2006 a 2007. Dlouhodobější výhled je ovlivňován jak subjektivním informačním omezením respondentů, tak podstatnými změnami vnějších podmínek podnikání, zejména těch, které obsahují přijatá a plánovaná reformní opatření.

(4) **Ekonomické podmínky podnikání** zjišťované výroky respondentů v šetření vyústily v tyto hlavní poznatky:

Za prvé. Převažující charakter pracovní činnosti drobných podnikatelů je manuální činnost. Její podíl v souhrnu všech respondentů se pohybuje okolo 70 % (to přesahuje statistické údaje o rozsahu manuálně zaměstnaných v ekonomice ČR; ten mírně přesahuje polovinu). Podíly se zásadně diferencují podle segmentů podnikatelů - soukromí zemědělci vykonávají prakticky jen manuální činnosti, živnostníci z více než tří čtvrtin, naproti tomu u svobodných povolání výrazně převažují nemanuální činnosti (jejich podíl zde dosahuje téměř dvě třetiny); to signalizuje v segmentu zemědělců a živnostníků nižší nároky na kvalifikaci OSVČ a sklon k nižší cenové hladině jejich výrobků a služeb.

Za druhé. Sektorově-odvětvová struktura respondentů v šetření v zásadě potvrzuje informace statistických služeb (ČSÚ, Eurostat). Charakteristické rysy struktury OSVČ zjištěné v šetření jsou:

- vysoký podíl sebezaměstnaných v II. sektoru (průmysl a stavebnictví); v terénním šetření činí tento podíl 28 % (podle údajů Eurostatu činil v roce 2005 v ČR 35 % a byl nejvyšší ve státech EU). V rámci sektoru je významný podíl stavebnictví (v šetření představuje 12 % respondentů); tato struktura je zřejmě projevem restrukturalizace stavebnictví, při němž se z velkých firem odlučovaly některé činnosti zajišťované drobnými podnikateli,
- nízký podíl soukromých zemědělců – 6 % (Eurostat udává v ČR cca 5 % OSVČ; jde o druhý nejnižší podíl ze sledovaných států EU). V ČR působí značný rozsah velkých zemědělských firem (družstva, obchodní společnosti), který rozsah soukromých zemědělců omezuje.

Za třetí. V trvajícím konjunkturu se zhoršuje pozice sebezaměstnaných na trhu práce. Nedostatek zejména manuálních pracovníků povede ke zvýšení mezd především v sektoru velkých firem. Postoje respondentů naznačují, že zhruba polovina živnostníků a svobodných povolání (s podnikáním jako hlavním příjmovým zdrojem) je ochotna přejít do zaměstnaneckého vztahu, pokud jim to přinese vyšší příjem a lepší pracovní podmínky.

Za čtvrté. Převážná část respondentů v šetření (zhruba tři čtvrtiny) deklaruje působení v tržním segmentu konečné spotřeby obyvatelstva, v němž téměř 85 % z nich prodává své produkty širokému okruhu zákazníků.

Čtvrtina sebezaměstnaných v šetření realizuje subdodávky pro jiné firmy. Významná část z nich má nejvýše pět zákazníků; zhruba pětina až polovina z těchto OSVČ pokládá své vztahy s odběrateli v různé míře za nerovnoprávné (nevýhodné smlouvy, zneužívání dominantního postavení odběratele apod.).

Baterie otázek zaměřených na vymezení oblasti podnikání, v nichž je sklon k využívání zastřených pracovních poměrů („švarcsystém“), neumožnila, vzhledem k rozsahu výběru a metodám dotazování, stanovit rozsah a okruhy fiktivního podnikání (to by vyžadovalo samotné šetření na základě speciální metodiky).

Za páté. Zhruba polovina respondentů podniká jako jednotlivci, tj. bez zaměstnanců i bez pomoci členů rodiny. Dalších dvacet procent podniká za pomoci

členů rodiny. Pomoc má různý rozsah a formy; respondenti chápou pomoc v širším pojetí, než je vymezení „pomáhajícího rodinného příslušníka“ v zákoně o daních z příjmů. Vyšší rozsah pomoci rodinných příslušníků existuje u soukromých zemědělců, u nichž se zřejmě ve větším rozsahu uplatňuje podnikání formou rodinného podniku (farmy).

Zhruba tři desetiny respondentů podnikají formou mikropodniků se zaměstnanci; tři čtvrtiny z nich zaměstnávají jednoho až čtyři zaměstnance (podstatný podíl tohoto typu provozují podnikatelé - svobodná povolání) a čtvrtina pět až devět zaměstnanců. Výroky OSVČ podnikajících se zaměstnanci naznačují, že jejich firmy jsou stabilnější, konkurenceschopnější a svým majitelům přinášejí zpravidla vyšší příjmy.

(5) Výsledky terénního šetření naznačují, že zátěž pracovních podmínek (týdenní pracovní doba, práce o volných dnech, souvislé volno v průběhu roku) je v průměru pravděpodobně vyšší u OSVČ než u zaměstnanců. Šetření potvrzuje statistické údaje ČSÚ (týdenní pracovní doba je u podnikatelů v průměru o cca 8 hod. delší než u zaměstnanců, o volných dnech jich pracuje cca 60 %, zatímco zaměstnanců jen 35 %) a rozšiřuje informace o diferenciaci zátěže mezi skupinami podnikatelů.

Souhrnné hodnocení pracovních podmínek, které lze ze získaných poznatků dovodit, má rozporný charakter. Na jedné straně vysokou časovou zátěž prací a negativní vlivy na osobní a rodinný život kompenzují u podstatné části respondentů jak základní motivace k orientaci na podnikání (zejména samostatnost rozhodování a tvůrčí charakter podnikatelské činnosti), tak dosahovaná úroveň příjmů použitelných k osobní potřebě a umožňující zajištění solidní životní úrovně. Na druhé straně výroky respondentů komparující celkové pracovní a životní podmínky mezi sebezaměstnanými a zaměstnanci (přes značnou abstraktnost takového srovnání) vedou k závěru, že v souhrnu jen menší část respondentů pokládá tyto podmínky u sebezaměstnaných za lepší (výhodnější) než u zaměstnanců; podíl takových odpovědí představuje jen zhruba 35 % (u soukromých zemědělců jen přibližně pětina, u svobodných povolání necelá polovina).

Režim práce a odpočinku se podle poznatků šetření výrazně odlišuje podle respondentů, u nichž jsou příjmy z podnikání hlavními, a těch, kteří si podnikáním jen přivydělávají.

Výroky souhrnu respondentů s podnikáním jako hlavním příjmovým zdrojem o časovém zatížení podnikatelskou činností lze shrnout takto:

- polovina respondentů udává týdenní pracovní dobu v rozmezí 40-60 hodin a cca třetina více než 60 hodin (tento rozsah udává více než 60 % soukromých zemědělců, ale jen 16 % podnikatelů - svobodných povolání),
- přes 60 % odpovědí potvrzuje práci o volných dnech; větší rozsah této zátěže traktují zemědělci,
- zhruba 2/3 OSVČ si může dovolit v roce souvislé volno nejvýše do dvou týdnů nebo jen za dva nebo i více roků (takové podmínky udává 9/10 soukromých zemědělců, ale jen necelých 45 % svobodných povolání).

Časová zátěž je vyšší u OSVČ, u nich převažuje manuální charakter práce.

Pro respondenty, kteří si podnikáním jen přivydělávají, je charakteristické:

- v průběhu týdne je u nich časová zátěž podnikáním (především vzhledem k časovému vytížení v hlavním zaměstnání) relativně nízká; u 30 % respondentů do 10 hodin a u dalších cca 45 % představuje 10-40 hodin týdně,
- časová zátěž se přesouvá na volné dny (soboty, neděle, popř. svátky); 35 % respondentů pokládá podnikatelskou činnost v těchto dnech za nezbytnost a dalších více než 20 % se v nich zabývá podnikáním ve značném rozsahu pravidelně,
- rozsah dovolené se blíží situaci u zaměstnanců; přes polovinu respondentů využívá souvislý volný čas v rozsahu 3-4 týdnů ročně a další téměř třetina z nich má volno do 2 týdnů.

(6) Úroveň odborných a podnikatelských znalostí a kompetencí OSVČ je podstatným předpokladem pro udržování konkurenceschopnosti jednotlivých podniků a dlouhodobosti jejich úspěšného fungování.

Baterie otázek testujících postoje respondentů vyústí v řadu závažných zjištění naznačujících sklon k podceňování významu vzdělání a vzdělávání pro úspěšnost podnikání sebezaměstnaných.

Téměř čtvrtina všech respondentů nemá vůbec potřebu se vzdělávat a fakticky se jich nevzdělává 45 %. Převážným důvodem uváděným pro takové postoje je nedostatek času, který je nutno vzdělávacím aktivitám věnovat. Tento argument uvádí zhruba 4/5 těch, kteří se nevzdělávají (závažnost skutečností přitom je i to, že k této problematice se vyjádřila jen necelá polovina těchto respondentů).

Vzdělává se větší podíl sebezaměstnaných s vyššími stupni školního vzdělání (jde o téměř 90 % vysokoškoláků s magisterským a vyšším cyklem, naproti tomu jen necelých 40 % respondentů se základním vzděláním), což se promítá do difference podílu vzdělávajících se mezi nemanuálními (odbornými) činnostmi a jednoduššími manuálními činnostmi (podíl vzdělávajících se 88 : 44 %) a rovněž mezi odborně náročnými obory (zdravotní a sociální péče, finanční zprostředkování, kde vzdělávání udávají respondenti ve více než 95 %; to je ovlivněno povinným vzděláváním a nezbytností sledovat právní úpravy, vývoj ekonomických parametrů apod.) a obory relativně jednoduššími (např. doprava, ubytování a stravování, kde podíly vzdělávajících se nepřekračuje 30 % respondentů; lze vyslovit hypotézu, že respondenti nezahrnují do vzdělávání seznamování se s různými návody (např. o používání nových materiálů, o technologických postupech; potvrzení hypotézy by vyžadovalo zvláštní průzkum).

Typologické hodnocení vede k závěru, že:

- představitelem skupiny OSVČ, jež se vzdělává, je žena, která podniká v tzv. svobodném povolání. Podnikala by, i kdyby dostala nabídku na lépe placené a jistější povolání. Je členkou profesní organizace. Její finanční situace je velmi dobrá, ve svých výdajích se nemusí omezovat. Má vysokoškolské vzdělání, působí v krajském nebo bývalém okresním městě. Jejím oborem podnikání je finanční zprostředkování nebo zdravotní péče. Je jí 56-60 let.
- představitelem skupiny OSVČ, jež se nevzdělává, je muž, který podniká v zemědělství nebo v ubytovacích a stravovacích službách. Na svém podnikání příliš netrvá, protože by podnikání zanechal, pokud by měl nabídku na lépe placené a jistější zaměstnání. Není členem profesní organizace. Jeho finanční situace není

příliš dobrá. Jeho příjmy stačí jen na levné potraviny, levné ošacení a bydlení. Má střední vzdělání bez maturity, působí na venkově. Je mu 36-40 let.

(7) Nejvýznamnější poznatky terénního šetření týkající se životních podmínek domácností respondentů lze shrnout takto:

Za první. Významně převažující část respondentů (zhruba 2/3 z nich, a to jak s podnikáním jako hlavním, tak jako vedlejším příjmem) vyjadřuje názor, že podnikání vedlo ke zlepšení hmotných podmínek jejich domácností oproti situaci před zahájením jejich samostatné výdělečné činnosti; jen necelá desetina respondentů zastává stanovisko, že jejich současná hmotná situace je horší, a přibližně 1/4 pokládá situaci za zhruba stejnou.

Příznivěji hodnotí změnu hmotné pozice podnikatelé - svobodná povolání (skóre pozitivů: negativů 74 : 5) a nejhůře soukromí zemědělci (skóre 38 : 10).

Za druhé. Převážná část respondentů zastává stanovisko, že příjmová situace je natolik příznivá, že umožňuje bez problémů krytí všechny spotřební výdaje; tento postoj je vyjádřen v 80 % odpovědí (mírně vyšší podíl je zaznamenán u respondentů s hlavním příjmem z podnikání). Ohrožení chudobou a nouzí respondenti nepociťují.

Nejpozitivněji hodnotí příjmovou situaci OSVČ provozující svobodná povolání (90 % odpovědí vyjadřuje „bezproblémovost“ krytí výdajů; takto hodnotí příjmově-výdajovou situaci své domácnosti zhruba 2/3 respondentů - soukromých zemědělců). Tyto výroky korespondují s orientačními odhady celkových měsíčních hrubých příjmů domácností; střední hodnota (medián) těchto odhadů respondentů - svobodných povolání (cca 41,5 tis. Kč měsíčně) významně převyšují odhad u soukromých zemědělců (cca 26,8 tis. Kč měsíčně).

Za třetí. Důležitým zjištěním šetření je, že příjmy domácností respondentů jsou z hlediska příjmových zdrojů značně různorodé. Významnou část úhrnu příjmů domácností tvoří příjmy ze závislé činnosti (převážně ze zaměstnanecké pracovní činnosti); šetření potvrzuje statistické informace (ČSÚ) a umožňuje je dále prohloubit.

Heterogenost příjmové struktury naznačuje dosud neukončené konstituování sociální struktury domácností drobných podnikatelů; současně má zřejmě určitou funkci ochrany proti rizikům podnikatelské činnosti.

Za čtvrté. Soubor odpovědí na otázky týkající se zajištění domácností OSVČ proti důsledkům nepříznivých životních situací vyústil v tyto závěry:

- za zajištěné se pokládá necelých 60 % respondentů. Tento rozsah je nižší než odpovídá hodnocení příjmově-výdajové pozice domácností. Zdá se, že respondenti preferují spíše ekonomicky výhodné způsoby ochrany příjmů (např. důchodové připojištění); rizika dlouhodobého poklesu příjmu nejsou dosud dostatečně ochraňována,
- souhrnně lze ze získaných informací usuzovat, že domácnosti OSVČ proti životním rizikům nejsou (nebyly v roce 2006) ve značném rozsahu dostatečně zabezpečeny; vznik rizikových životních situací by u značné části respondentů mohl vyvolat negativní ekonomické a sociální důsledky; bylo by účelné věnovat problematice ochrany před riziky nepříznivých životních situací zvláštní analýzy.

Závěry a doporučení

1. Terénní šetření o sociálním a ekonomickém postavení osob samostatně výdělečně činných v ČR realizované koncem roku 2006 přináší řadu významných poznatků. Doplnuje a rozšiřuje informace získávané OSVČ ze statistických zjišťování a administrativních zdrojů a v řadě oblastí přináší údaje, které v jiných pramenech neexistují.

Přínosem jsou především informace o ekonomickém a sociálním postavení a stanoviscích relativně přesně vymezených struktur OSVČ – podnikatelé - fyzické osoby provozující mikropodniky v členění podle toho, zda podnikání je pro ně hlavním nebo vedlejším zdrojem příjmů a podle právní úpravy podnikání (soukromí zemědělci, živnostníci, svobodná povolání).

Poznátky ze šetření dávají podněty pro orientaci politiky a konkrétních opatření subjektů ovlivňujících aktivitu OSVČ - drobných podnikatelů (státní orgány, Hospodářská komora, profesní instituce aj.) a rovněž pro zaměření dalších odborných analýz a výzkumu.

2. Významnost informací a poznatků získaných terénním šetřením vede k závěru o účelnosti realizovat obdobně zaměřená šetření opakovaně se dvou- až tříletou periodicitou. Při přípravě a realizaci těchto šetření je třeba dosáhnout plné časové a věcné koordinace se zjišťováními ČSÚ (zejména šetřeními o příjmech a životních podmínkách domácností v ČR).

3. Pro politiku a konkrétní opatření příslušných subjektů vyplývají z poznatků terénního šetření zejména tyto aktuální podněty:

- metodou dobré praxe popularizovat podnikatelské aktivity úspěšných živnostníků, svobodných povolání a soukromých zemědělců,
- různými prostředky ovlivňovat snížení pracovní zátěže OSVČ - drobných podnikatelů (např. realizací podnikatelských aliancí, rozvojem služeb podnikům včetně nekomerčních),
- propracovat a uplatňovat časově nenáročné a obsahově kvalitní formy vzdělávání potřebné pro drobné podnikatele z hlediska inovací a konkurenceschopnosti.

4. Pro zaměření dalších odborných analýz a výzkumu lze z šetření odvodit tyto okruhy:

- výzkum postojů drobných podnikatelů - cizinců k jejich sociálně-ekonomickému postavení v ČR,
- analýza problematiky skrytých pracovních poměrů (fiktivního podnikání - „švarcsystému“),
- způsoby ochrany domácností OSVČ před životními riziky.

Prameny a literatura

1. Baštýř I. Příjmy osob samostatně výdělečně činných. In *Průša a kolektiv. Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti*. Praha: VÚPSV, 2006, ISBN 80-87007-33-6 s. 100 – 129
2. Nemocenské a důchodové pojištění osob samostatně výdělečně činných. Praha: ČSSZ. Dostupné z <http://www.cssz.cz/osvc/pojsiteniosvc.asp>
3. Výroční zpráva 2006. Praha: ČSSZ, 2007, ISBN 978-87039-05-2
4. Analýza počtu osob samostatně výdělečně činných. Praha: ČSÚ, 2005
5. Mikrocensus. Příjmy hospodařících domácností. Praha: ČSÚ, 2004, kód:3009-04
6. Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005. Praha: ČSÚ, 2007 kód: 3012-07
7. Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Praha: ČSÚ, 2005, kód: 4132-05
8. Statistická ročenka České republiky. Praha: ČSÚ, 2006, kód: 10n1-06
9. Trh práce v ČR v roce 1993-2006. Praha: ČSÚ, 2007, kód: 3103-07
10. Vydání a spotřeba domácností, statistiky rodinných účtů I. díl - sociální skupiny, příjmová pásma. Praha: ČSÚ, 2006, kód 3001-06
11. Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů I. až III. díl. Praha: ČSÚ, 2007, kód 3001-07
12. Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil - roční průměry 2006. Praha: ČSÚ, 2007, kód: 3115-07
13. EUROSTAT, září 2006. National Accounts. Dostupné z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
14. EUROSTAT, září 2006. Labour Force Survey. Dostupné z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
15. Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně v České republice v letech 1993-2006. Praha: MPSV, 2004
16. Revenue Statistics 1965 – 2006. Paříž: OECD, 2007, ISBN 978-92-64-9-No 55810-2007
17. PRŮŠA L. a kolektiv: *Sociálně-ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti*. Praha: VÚPSV, 2006, ISBN 80-87007-33-6
18. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/123/ES ze dne 12. prosince 2006 o službách na vnitřním trhu
19. Zákon č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku
20. Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících
21. Zákon č. 220/1991 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře
22. Zákon č. 381/1991 Sb., o Komoře veterinárních lékařů České republiky
23. Zákon č.513/1991 Sb., obchodní zákoník

24. Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů
25. Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti
26. Zákon č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě
27. Zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky
28. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
29. Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii
30. Zákon č. 252/1997 Sb., o zemědělství ve znění pozdějších předpisů
31. Zákon č. 254/2000 Sb., o auditorech
32. Zákon č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta
33. Zákon č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

Příloha

Tazatelský dotazník šetření

(firma Factum Invenio)

060385-1

Říjen 2006

ZAČÁTEK ROZHOVORU:
(HODINY, MINUTY)

--	--	--	--

Dobrý den. Jsem tazatelem firmy Factum Invenio a rád bych vám položil několik otázek. Dotazník je anonymní, případné identifikační údaje v dotazníku budou sloužit pouze pro účely statistického zpracování a nikdy nebudou spojovány s vaším jménem ani adresou. Výsledky zpracování budou sloužit jako jeden z podkladů pro studii „Sociální a ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnostech“, kterou zpracovává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v rámci projektu „Moderní společnost a její proměny“.

A1 Nejprve se vás zeptám, zda je podnikání hlavním zdrojem vašich příjmů, nebo jestli si podnikáním pouze přivyděláváte?

Podnikání je hlavním zdrojem mých příjmů..... 1

Podnikání je pouze vedlejším zdrojem mých příjmů..... 2

PTEJTE SE TĚCH, KTERÍ V A1 UVEDLI KÓD 1. PŘEDLOŽTE KARTU A2. ZAPIŠTE KÓDY DŮVODŮ V POŘADÍ, V JAKÉM VÁM JE RESPONDENT NADIKTUJE.

A2 Řekněte mi, prosím, jaké jsou hlavní tři důvody toho, proč podnikáte. Podnikáte proto, že:

Je to tvůrčí, aktivní činnost 01

Podnikání vám přináší vyšší uspokojení než zaměstnání 02

Můžete se samostatně rozhodovat 03

Pokračujete v rodinné tradici..... 04

Využíváte restituovaného majetku..... 05

Dosahujete vyššího osobního příjmu než v zaměstnání..... 06

Chcete předat svým dětem prosperující firmu..... 07

Podnikání pro vás bylo východiskem z nezaměstnanosti..... 08

Podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecký poměr..... 09

NEVÍ, NEUMÍ SI VYBRAT..... 10

a) 1. Důvod

b) 2. Důvod

c) 3. Důvod

OTÁZKY A3 A A4 SE PTEJTE SE TĚCH, KTERÍ V A1 UVEDLI KÓD 2.

PŘEDLOŽTE KARTU A3. ZAPIŠTE KÓDY DŮVODŮ V POŘADÍ, V JAKÉM VÁM JE RESPONDENT NADIKTUJE.

A3 Řekněte mi, prosím, jaké jsou hlavní tři důvody toho, že podnikáte. Podnikáte proto, že:

Je to tvůrčí, aktivní činnost..... 01

Podnikání vám přináší vyšší uspokojení než zaměstnání 02

Můžete se samostatně rozhodovat 03

Pokračujete v rodinné tradici..... 04

Využíváte restituovaného majetku..... 05

Chcete předat svým dětem prosperující firmu..... 06

Podnikání je výhodněji zdaněno než zaměstnanecký poměr..... 07

Podnikáním získáte dodatečné příjmy..... 08

Hledáte novou šanci v životě..... 09

Příjmy ze zaměstnaneckého poměru jsou nedostatečné..... 10

Pracujete v zaměstnaneckém poměru na částečný úvazek..... 11

NEVÍ, NEUMÍ SI VYBRAT..... 12

a) 1. Důvod

b) 2. Důvod

c) 3. Důvod

PTEJTE SE TĚCH, KTERÍ V A1 UVEDLI KÓD 2.

A4 Do jaké skupiny byste se zařadil, pokud odhlédnete od toho, že jste také podnikatel?

Zaměstnanec..... 1

Student..... 2

Důchodce..... 3

Invalidní důchodce..... 4

Jiná – prosím upřesněte..... 5

VYPIŠTE:

PTEJTE SE VŠECH.

A5 Dodáváte své výrobky nebo služby převážně obyvatelstvu, nebo jako subdodavatel jiným podnikům, firmám?

Dodáváte výrobky nebo služby převážně obyvatelstvu..... 1

Dodáváte výrobky nebo služby převážně jako subdodavatel jiným podnikům, firmám..... 2

A6 Kolik má vaše firma zákazníků nebo odběratelů?

Převážnou část tržeb v minulých 6 měsících jste získal od jednoho zákazníka..... 1

Převážnou část tržeb v minulých 6 měsících jste získal od 2 až 5 zákazníků..... 2

Převážnou část tržeb v minulých 6 měsících jsem získal od více než 5 zákazníků..... 3

PTEJTE SE TĚCH, KTERÍ V A6 UVEDLI KÓD 1 NEBO 2. PŘEDLOŽTE KARTU A7.

A7 Nyní Vám přečtu několik výroků. U každého z nich mi, prosím, řekněte, zda odpovídá vašemu postavení nebo charakterizuje váš názor. 1=ANO, 2=NE

a) Vaši pozici vůči velkému (jednomu) odběrateli považujete za rovnoprávnou.....	1	2	☐
b) Nemáte problémy, protože máte uzavřenou dlouhodobou a dobrou smlouvu nebo smlouvy.....	1	2	☐
c) Máte problémy, nebo byste mohl mít problémy, protože odběratel zneužívá svého dominantního postavení - například vás tlačí do nízkých cen, krátkých termínů, dlouhé doby splatnosti, dlouhých garančních lhůt apod.	1	2	☐
d) Vaše smlouva s velkým odběratelem či odběrateli je pro vás nevýhodná, ale nemůžete s tím nic dělat	1	2	☐
e) Materiál pro práci vám zajišťuje odběratel.....	1	2	☐
f) Pracujete převážně v prostorách a na zařízení odběratele.....	1	2	☐
g) Odběratel vám stanovuje pracovní dobu.....	1	2	☐
h) Odběratel se k vám chová jako ke svému zaměstnanci.....	1	2	☐

PTEJTE SE VŠECH.

A8 Jakým způsobem je organizována práce ve Vaší firmě.

Zaměstnáváte převážně své pracovníky.....	1	☐
Zaměstnáváte minimum pracovníků, a převážně nakupují služby od svých partnerů.....	2	☐

A9 Zaměstnáváte nebo zaměstnával jste dříve nějaké pracovníky?

ANO.....	1	☐
NE.....	2	☐

A10 AŽ A13 SE PTEJTE JEN TĚCH, KTERÍ V A9 UVEDLI KÓD 1.

A10 Při zaměstnávání pracovníků dáváte přednost:

pracovnímu poměru na dobu určitou.....	1	☐
pracovnímu poměru na dobu neurčitou.....	2	☐
dohodě o pracích konaných mimo pracovní poměr.....	3	☐
ani jednomu způsobu nedáváte přednost, záleží na okolnostech.....	4	☐

A11 Při zaměstnávání pracovníků dáváte přednost:

českým občanům.....	1	☐
cizincům.....	2	☐
ani jedněm nedáváte přednost, záleží na okolnostech či schopnostech jednotlivých pracovníků.....	3	☐

A12 Při zaměstnávání pracovníků dáváte přednost:

mladším pracovníkům do 30 let.....	1	☐
pracovníkům ve středním věku 30-50 let.....	2	☐
pracovníkům starším, nad 50 let....	3	☐
ani jedněm nedáváte přednost, záleží na okolnostech či schopnostech jednotlivých pracovníků.....	4	☐

A13 Při zaměstnávání pracovníků dáváte přednost:

bývalým podnikatelům.....	1	☐
lidem, kteří nikdy nepodnikali.....	2	☐
ani jedněm nedáváte přednost, záleží na okolnostech či schopnostech jednotlivých pracovníků.....	3	☐

PTEJTE SE VŠECH.

A14 Jak plánujete, že se vašemu podnikání bude dařit příští rok?

podnikání chcete rozšířit.....	1	☐
podnikání zachováte ve stávajícím rozsahu.....	2	☐
podnikání asi utlumíte.....	3	☐
firmu předáte nástupci v rodině.....	4	☐
firmu prodáte.....	5	☐
podnikání asi přerušíte.....	6	☐
podnikání asi ukončíte.....	7	☐
nevíte, až jak se ukáže.....	8	☐

B1 Jak dlouhou míváte v běžném kalendářním roce dovolenou?
 Dovolenu máte 3 až 4 týdny za rok 1
 Dovolenu máte 1 až 2 týdny za rok 2
 Dovolenu máte jen jednou za dva nebo více roků..... 3
 Dovolenu si nemůžete dovolit..... 4

B2 Kolik času vám zabere doprava z domova do místa práce?
 nedojíždím do práce, pracuji doma 1
 do 15 minut..... 2
 do 30 minut..... 3
 do 1 hodiny..... 4
 více než hodinu..... 5

B3 V průměru, kolik hodin v týdnu věnujete podnikání?
 do 10 hodin..... 1
 od 10 hodin do 40 hodin..... 2
 od 40 hodin do 60 hodin..... 3
 60 hodin a více..... 4

B4 Pracujete v souvislosti s vaším podnikáním o víkendech a o svátcích?
 Neznáte co je víkend a svátek, věnujete se podnikání, protože v týdnu pracujete v zaměstnání..... 1
 Neznáte co je víkend a svátek, věnujete se podnikání, protože vás podnikání baví..... 2
 Neznáte co je víkend a svátek, věnujete se plně podnikání, protože musíte, klient nepočká ... 3
 Volný víkend a svátek máte jen zřídka..... 4
 Volný víkend a svátek si můžete dovolit..... 5

B5 Jak jste na tom s volným časem? Máte dostatek času na: 1=ANO, 2=NE
 a) rodinu a přátele..... 1 2
 b) zábavu, kulturu a rekreaci..... 1 2
 c) péči o svůj zdravotní stav..... 1 2
 d) nebo nemáte kromě pracovních aktivit čas téměř na nic..... 1 2

B6 Jaký typ činnosti ve vaší podnikatelské práci převládá?
 řídicí manažerská a administrativní činnost..... 1
 vlastní práce pro zákazníka..... 2
 obě činnosti jsou zhruba vyrovnané..... 3
 NEODPOVĚDĚL..... 4

B7 Porovnáte-li celkové podmínky, tedy příjmy, volný čas, dovolená, pracovní podmínky a podobně, u zaměstnance a u podnikatele ve stejné profesi, tak podnikatel je na tom:
 Lépe..... 1
 Hůře..... 2
 Stejně..... 3
 NEVÍ, NEODPOVĚDĚL..... 4

B8 Cítíte v souvislosti s vaším podnikáním nutnost se dále vzdělávat?
 Ano, cítíte nutnost se vzdělávat a vzděláváte se..... 1
 Ano, cítíte nutnost se vzdělávat, ale nevzděláváte se..... 2
 Ne, nepotřebujete se vzdělávat..... 3

PTEJTE SE TĚCH, KTEŘÍ V B8 UVEDLI KÓD 1.

B9 Jakým způsobem se vzděláváte?
 Vzděláváte se sám..... 1
 Navštěvujete kurzy, školení..... 2
 Platíte si soukromé lekce..... 3

PTEJTE SE TĚCH, KTEŘÍ V B8 UVEDLI KÓD 2.

B10 Z jakého důvodu se dále nevzděláváte?
 Nemáte na to čas..... 1
 Kurzy, školení jsou drahé..... 2
 Je malá nabídka kurzů..... 3
 Jiný důvod..... 4

PTEJTE SE VŠECH.

C1 Ve srovnání s dobou, kdy jste ještě nepodnikal/a, se hmotné podmínky vaší rodiny:
 Zlepšily..... 1
 Zhoršily..... 2
 Jsou stejné..... 3

C2 Do jaké skupiny byste se zařadil/a těsně před tím, než jste začal/a podnikat?
 Nezaměstnaný..... 1
 Zaměstnanec..... 2
 Student..... 3
 Důchodce..... 4
 Invalidní důchodce..... 5
 Jiná – prosím upřesněte..... 6
 VYPIŠTE:

C3 Který z následujících výroků nejlépe popisuje finanční situaci vaší rodiny:
 Nijak se neomezujete, příjem pokrývá vaše výdaje..... 1
 Příjem stačí na všechno, ale musíte hospodařit..... 2
 Příjem stačí na základní potřeby, musíte šetřit..... 3
 Příjem stačí jen na levné potraviny, ošacení a bydlení..... 4
 Příjem stačí jen na nejlevnější potraviny a základní potřeby, někdy si musíte půjčovat..... 5
 Příjem je nedostatečný, jste odkázáni na pomoc druhých a sociální pomoc obce a státu..... 6

C4 Využíváte osobní majetek pro firemní potřebu?
 ANO..... 1
 NE..... 2

C5 Váš životní partner/ka:
je rovněž podnikatel/ka..... 1
pracuje v zaměstnaneckém poměru
a zároveň vám pomáhá v podnikání 2
pracuje v zaměstnaneckém
poměru, ale v podnikání vám
nepomáhá..... 3
není výdělečně činný/á, ale pomáhá
vám v podnikání..... 4
není výdělečně činný/á, a ani vám
nepomáhá v podnikání..... 5
NETÝKÁ SE..... 6

C6 Váš životní partner/ka má příjem:
1=ANO, 2=NE

a) ze zaměstnání..... 1 2
b) z podnikání či pomoci při
podnikání..... 1 2
c) z úspor a z majetku..... 1 2
d) z invalidního nebo starobního
důchodu..... 1 2
e) z jiných sociálních dávek..... 1 2
f) nemá žádný vlastní příjem 1 2
g) NETÝKÁ SE..... 1 2

C7 Jste vy a vaše rodina hmotně zajištěni pro
obtížné životní situace jako je například stáří,
nemoc, úraz, nesolventnost v podnikání,
živelná pohroma?
ANO..... 1
NE..... 2

C8 Platíte si: 1=ANO, 2=NE

a) důchodové pojištění nad
zákoné minimum..... 1 2
b) penzijní připojištění..... 1 2
c) životní kapitálové pojištění..... 1 2
d) nemocenské pojištění..... 1 2

C9 Domníváte se, že podnikatelé mají u nás vyšší
společenskou prestiž než zaměstnanci?
ANO..... 1
NE..... 2
NEVÍ..... 3
ODMÍTL ODPOVĚDĚT..... 4

C10 Jste členem zájmové profesní organizace -
cechu, sdružení, komory a podobně?
ANO..... 1
NE..... 2

C11 Zanechal/a byste podnikání, pokud byste jako
zaměstnanec měl/a vyšší nebo jistější příjem?
ANO..... 1
NE..... 2

Nakonec Vás ještě požádám o několik údajů, které
potřebujeme znát pro statistické zpracování.

Q1. Kolik je Vám let ? .....let

Q2a Kolik osob včetně Vás žije ve Vaší
domácnosti ?

Q2b. Kolik z toho je nezaopatřených dětí?

Q3. Jaké máte nejvyšší dokončené vzdělání?
Základní..... 1
Střední bez maturity..... 2
Střední s maturitou..... 3
Vyšší odborné (postmaturitní)..... 4
Vysokoškolské bakalářské..... 5
Vysokoškolské magisterské 6
Vysokoškolské doktorandské..... 7

Q4. Jaká je vaše státní příslušnost ?
Česká republika..... 1
Jiný stát – prosím upřesněte..... 2
VYPIŠTE:
.....

Q5. Podnikáte jako:
fyzická osoba bez pomoci rodinných
příslušníků..... 1
fyzická osoba s pomocí rodinných
příslušníků..... 2
fyzická osoba se zaměstnanci 3
jsem společníkem obchodní
společnosti (v.o.s. nebo s.r.o.) 4

PTEJTE SE TĚCH, KTEŘÍ V Q5 UVEDLI KÓD 3.

Q5a. Kolik máte zaměstnanců?
.....zaměstnanců

Q6. Jste ...
ŽENATÝ/VDANÁ 1
SVOBODNÝ/-Á 2
ROZVEDENÝ/-Á, ... 3
VDOVEC/-A 4

PODEJTE LÍSTEK Q7.

Q7 V jakém oboru převážně podnikáte?
Zemědělství, lesnictví a rybářství..... 01
Zpracovatelský průmysl..... 02
Stavebnictví..... 03
Doprava..... 04
Ubytování a stravování..... 04
Finanční zprostředkování..... 05
Obchod a opravy motorových vozidel... 06
Činnosti v oblasti nemovitostí,
pronájmu a ostatní podnikatelské
činnosti..... 07
Zdravotní a sociální péče..... 08
Vzdělávání..... 09
Ostatní veřejné, sociální a osobní
služby..... 10
Jiný obor – prosím upřesněte..... 11
VYPIŠTE:
.....

- Q8. Podle jakého zákona podnikáte?
 podle zákona 252/1997 Sb. o zemědělství 1
 podle zákona 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání 2
 podle jiného zákona 3

- Q9. V jakém kraji má sídlo Vaše firma?
 Praha..... 01
 Středočeský kraj..... 02
 Jihočeský kraj..... 03
 Plzeňský kraj..... 04
 Karlovarský kraj..... 05
 Ústecký kraj..... 06
 Liberecký kraj..... 07
 Hradecký kraj..... 08
 Pardubický kraj..... 09
 Kraj Vysočina..... 10
 Jihomoravský kraj..... 11
 Olomoucký kraj..... 12
 Zlínský kraj..... 13
 Moravskoslezský kraj..... 14

- Q10. Vaše firma má sídlo v tomto typu obce:
 v hlavním městě Praze..... 1
 v krajském nebo bývalém okresním městě..... 2
 v jiném než krajské nebo okresním městě..... 3
 na venkově, na vesnici (tzn. nikoliv v malém městě)..... 4

- Q11. Která z následujících činností, kterou vám přečtu je hlavním zdrojem vašich příjmů z podnikání?
 Odborná duševní činnost..... 1
 Technická, zdravotnická, pedagogická činnost..... 2
 Činnost administrativního charakteru 3
 Činnost ve službách a obchodě..... 4
 Činnost v zemědělství, lesnictví a rybářství..... 5
 Činnost řemeslníků, kvalifikovaných výrobců, zpracovatelů a opravářů..... 6
 Jiné 7

P: *PODEJTE LÍSTEK.*

- Q12. Sečtete si prosím v duchu všechny **hrubé příjmy všech osob ve Vaší domácnosti** v průměru za měsíc. Jedná se nám o mzdu, důchod, různé dávky od státu i o to, co si vyděláte podnikáním. Všechny tyto měsíční příjmy sečtete a pak mi řekněte, do které příjmové skupiny Vaše domácnost patří.

- DO 5.000,- KORUN 01
 5.001,- AŽ 7.000,- KORUN 02
 7.001,- AŽ 10.000,- KORUN 03
 10.001,- AŽ 15.000,- KORUN 04
 15.001,- AŽ 20.000,- KORUN 05
 20.001,- AŽ 25.000,- KORUN 06
 25.001,- AŽ 30.000,- KORUN 07
 30.001,- AŽ 35.000,- KORUN 08
 35.001,- AŽ 40.000,- KORUN 09
 40.001,- AŽ 45.000,- KORUN 10
 45.001,- KORUN A VÍCE 11

Zcela nakonec Vás chci požádat, abyste mi sdělil své jméno a adresu. Firma Factum Invenio je potřebuje znát pro možnost namátkové kontroly mé práce. Jména a adresy dotázaných zapisují do zvláštního formuláře a jsou jinde než vyplněné dotazníky. Adresy se využívají jen pro kontroly a nebudou nikdy použity pro jiné účely. Pokud souhlasíte s uvedením svých údajů, poprosím Vás o podpis. V dohledné době můžete dostat poštou kontrolní lístek. Prosím, odpovězte na něj, je to poměrně jednoduché.

VPYPLŇTE ADRESU DO ZPRÁVY O PRŮBĚHU DOTAZOVÁNÍ.

To je vše, jménem firmy Factum Invenio Vám děkuji za rozhovor.

- Q13. DOTÁZANÝ JE:
 MUŽ 1
 ŽENA..... 2

POTVRZUJI, ŽE JSEM ROZHovor PROVEDL(A) PŘESNĚ PODLE POKYNŮ FIRMY FACTUM INVENIO.

JMÉNO:..... PODPIS:.....

ID TAZATELE:
     DNE:.....

KONEC ROZHovORU:
 (HODINY, MINUTY)

V .....
 IDK